

ВІСНИК

Вищої
кваліфікаційної
комісії суддів України

2

2012

Анонімне тестування гарантує відкритість і прозорість добору суддів

Рекордна кількість кандидатів на посаду судді вперше – понад три з половиною тисячі – взяли участь в анонімному тестуванні на виявлення загальних теоретичних знань у галузі права 5 червня цього року.

Добір кандидатів на посаду судді вперше відбувався за новими правилами вдруге. Вища кваліфікаційна комісія суддів України зробила усе можливе, аби анонімне тестування пройшло максимально прозоро і ефективно.

Неупередженість проведення анонімного тестування, що кілька годин тривало в одному із павільйонів Міжнародного виставкового центру на Броварському проспекті столиці, була забезпечена рівними для кандидатів умовами щодо три-

валості іспиту, кількості та рівня складності тестових запитань, єдиними критеріями оцінки іспиту, а також відкритістю інформації про результати анонімного тестування. Важливим чинником об'єктивності проведення анонімного тестування стало й те, що цього року, на відміну від минулорічного, воно відбувалося в одному місці і в один час. Тестові запитання були розроблені на основі Програми анонімного тестування, яка отримала схвальну оцінку науковців На-

ціональної академії правових наук України.

На забезпечення анонімності тестування була спрямована низка заходів. Зокрема, ні до його проведення, ні після перевірки тестових завдань ані члени Комісії, ані її працівники не мали інформації про персональні дані кандидатів, які склали тест. Кандидат на посаду судді виконував тест на бланку, який не містив жодних даних про нього, а лише спеціальний код.

Тести формувалися за допомогою спеціального програмного комплексу. Із тестової бази було вибрано 100 запитань за принципом випадковості. Конкретний тест, сформований із тестової бази, затверджувався рішенням Комісії.

Тестова база в електронному вигляді в єдиному екземплярі була автономною, а тому після завершення процесу генерації носій бази зберігався з дотриманням умов суворої конфіденційності.

Отже, лише від самих кандидатів на посаду судді вперше залежало те, якими будуть результати тестування.

Згідно з результатами тестування зі 100 балів (100 запитань тесту), які максимально можна було набрати, найви-

щим балом, набраним двома кандидатами, стали 94 бали, найнижчим – 20 балів. 2716 кандидатів набрали 50 балів і більше – що є досить непоганим показником. Прогідний бал Комісія визначила на засіданні 6 червня і він становив 63 бали. Такий результат отримав 1181 кандидат. Всі, хто успішно склав цей іспит, зможуть взяти участь у кваліфікаційному іспиті, що відбудеться наприкінці серпня – початку вересня. Найдостойніші займуть 724 вакантні посади судді у місцевих судах загальної юрисдикції на 2012 рік.

«Не можу сказати, що ми очікували саме таких результатів, оскільки спрогнозувати їх неможливо, але ми приємно вражені якістю підготовки кандидатів на посаду судді. Проведене тестування свідчить, що більшість кандидатів усвідомили важливість тестування й ретельно готувалися до нього», – відзначив Голова Вищої кваліфікаційної комісії суддів України Ігор Самсін.

Успішне проведення другого анонімного тестування, його відкритість і прозорість відзначили міжнародні та вітчизняні експерти, які відповідно до чинного законодавства мали можливість бути присутніми на усіх стадіях проведення анонімного тестування: під час складення кандидатами тесту та оприлюднення результатів тестування.

Серед спостерігачів були правники неурядової організації «Центр суддівських студій», експерти проекту Агентства США з міжнародного розвитку (USIAD) «Справедливе правосуддя», а також міжнародної громадської організації «Універсальна екзаменаційна мережа».

Шановні колеги!

Вітаю вас з другою річницею створення Вищої кваліфікаційної комісії суддів України! Це, звісно, надто короткий термін для констатації визначних здобутків у нашій діяльності. Втім, приємно усвідомлювати, що вже створено певний базис – нормативно-правовий і методологічний, досягнуто організаційної чіткості в роботі, на підставі отриманого досвіду в доборі кандидатів на посаду судді та при виконанні інших повноважень сформовано позицію Комісії щодо вдосконалення процедур і методик, визначено перспективи її розвитку і гармонійного функціонування в системі судоустрою.

Звертаючись до загалу суддів, маю зазначити, що у нас спільна мета – забезпечення справедливого, безпристрасного і незалежного правосуддя, яке відповідатиме кращим прикладам європейських демократичних країн і прагненням громадян України. Кожен з нас несе відповідальність за те, щоб права і свободи та інші соціальні цінності були надійно захищені і людина в українському суспільстві почувалася цілком безпечно. Тому я впевнений, що судді завжди підтримуватимуть усі ініціативи та інновації Комісії стосовно підвищення їх кваліфікаційного рівня, у конструктивному річищі будуватимуть взаємодію з колективом Комісії і сприйматимуть принципову політику щодо формування висококваліфікованого суддівського корпусу на засадах високої моралі та справедливості.

Шановні колеги, бажаю вам високо тримати марку служителя Закону, завжди бути неупередженими в прийнятті рішень, своєю самовідданою працею зміцнювати авторитет України.

*Ігор Самсін,
Голова Вищої кваліфікаційної комісії суддів України*

ОФІЦІЙНО

Анонімне тестування гарантує відкритість і прозорість добору суддів.....	1
Привітання Голови Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. Ігор Самсін	3

У КОМІСІЇ

Досвід урегулювання дисциплінарної відповідальності суддів у Португалії та шляхи його використання в Україні. Микола Мельник	4
---	---

ДИСЦИПЛІНАРНА ПРАКТИКА

Особливості та ознаки інституту судової влади: дискусійні аспекти визначення. Микола Суховій	10
---	----

НАЦІОНАЛЬНА ШКОЛА СУДДІВ УКРАЇНИ

Проблеми правового регулювання надання дозволу на виїзд дитини за кордон. Наталія Шепелева	16
До питання початкової підготовки суддів в Україні. Олександр Іщенко	21
Перевірки кандидатів на посаду судді вперше: проблеми теорії, методології і практики. Оксана Шамрай, Олександр Іщенко	25

ПОГЛЯД НАУКОВЦЯ

Психолого-етичні параметри світогляду суб'єктів судової правозастосовної діяльності. Сергій Глубоченко	30
---	----

ГРОМАДСЬКА ДУМКА

Звіт про результати громадського спостереження за проведенням анонімного тестування кандидатів на посаду судді вперше	34
---	----

З ПРАКТИКИ РОБОТИ

Кваліфікаційний іспит кандидатів на посаду судді вперше: основи законодавчого регулювання та шляхи удосконалення процедури проведення. Роман Савчук	38
--	----

МІЖНАРОДНИЙ ВЕКТОР

З нотатків про американську систему правосуддя. Лідія Горбачова, Василь Косенко	41
--	----

ОБМІН ДОСВІДОМ

Моральна цілісність судді – наріжний камінь судової системи. Володимир Кузьменко	49
---	----

СЕМІНАРИ, КОНФЕРЕНЦІЇ, ТРЕНІНГИ

Дводенний семінар-тренінг в Одесі.....	52
--	----

**Науково-практичний,
юридичний журнал**
Видається із вересня 2011 року

Засновник
Вища кваліфікаційна комісія суддів України

Свідоцтво про державну реєстрацію
серія КВ №17953–6803Р

Голова Редакційної ради
к.ю.н. І. Л. Самсін

Редакційна рада:

В. І. Маслій, Л. П. Горбачева, Г. А. Колеснік,
А. М. Марцинкевич, к.ю.н. М. Г. Мельник,
к.ю.н. М. Г. Пінчук, Д. М. Сокурено,
В. І. Шаргало, Н. М. Фадєєва,
д.ю.н. В. П. Мікулін, д.ю.н. В. Т. Маляренко,
к.ю.н. Н. Г. Шукліна, к.ю.н. О. П. Кучинська,
д.ю.н. О. Л. Копиленко, Р. І. Кирилюк,
д.ю.н. А. В. Портнов, д.ю.н. Д. М. Притика,
д.ю.н. І. Є. Марочкін, д.ю.н. Є. Б. Кубко,
Б. М. Оленчин, Н. С. Отрода, В. Г. Данчук,
В. Й. Косенко, Р. М. Палій, Л. М. Какауліна,
Д. С. Віннік, к.ю.н. М. І. Костін,
к.ю.н. В. В. Гевко, О. В. Цимбалюк

Редакційна колегія:

Б. М. Оленчин (голова редакційної колегії)
О. В. Дронговська (головний редактор)
к.ю.н. М. Г. Мельник, д.ю.н. В. П. Мікулін,
Н. С. Отрода, В. Г. Данчук, В. Й. Косенко,
Р. М. Палій, Л. О. Майстренко, П. В. Казакевич,
Р. М. Савчук, В. І. Боровко, Л. М. Какауліна,
Р. А. Кидисюк, М. Ю. Чернишова

Редактор

О.В. Дронговська

Коректор

О.С. Березовська

Відповідальність за достовірність фактів,
цитат, власних назв та інших відомостей
несуть автори публікацій.
Редакція може не поділяти точки зору автора.

У журналі зберігається правопис
законодавчих, нормативних актів, наказів,
методологічних розробок,
що надійшли до редакції.

Редакція залишає за собою право
на скорочення та редагування текстів.

Статті обов'язково проходять
відбір і рецензування.

Затверджено до друку редакційною колегією,
рішення №2 від 11.09.2012 р.
Підписано до друку 14.09.2012 р.
Формат 60x84 1/8
Папір крейдований
Наклад 1800 примірників
Оригінал-макет затверджено
Вищою кваліфікаційною комісією
суддів України

Видавець ТОВ «Піраміда»

© Текст — Вища кваліфікаційна комісія
суддів України

Адреса редакції:
м. Київ, вул. Каменева, 8, тел. 288-88-59.
www.vksu.gov.ua

Микола Мельник,
кандидат юридичних наук,
член Вищої кваліфікаційної комісії
суддів України

Досвід урегулювання дисциплінарної відповідальності суддів у Португалії та шляхи його використання в Україні

Стаття присвячена дослідженню особливостей урегулювання дисциплінарної відповідальності суддів у Португалії та визначенню шляхів запровадження в Україні тих заходів дисциплінарного впливу, які дозволять підвищити рівень дотримання конституційних прав і свобод при їх застосуванні щодо суддів.

Ключові слова: суддя, дисциплінарна відповідальність, Португалія, Статут Суддів Магістрату.

Николай Мельник, кандидат юридических наук, член Высшей квалификационной комиссии судей Украины.

Опыт урегулирования дисциплинарной ответственности судей в Португалии и пути его использования в Украине

Статья посвящена исследованию особенностей урегулирования дисциплинарной ответственности судей в Португалии и определению путей внедрения в Украине

Реалізація загальнодержавного завдання щодо створення незалежної, ефективної судової системи передбачає вирішення широкого кола питань організаційно-правового характеру. Одне з них – вдосконалення правового регулювання застосування до суддів заходів дисциплінарного впливу. Врегулювання підстав притягнення до дисциплінарної відповідальності та вдосконалення правової процедури порушення справи, її розгляду, прийняття рішення та виконання рішення у дис-

тех мер дисциплинарного воздействия, которые позволят повысить уровень соблюдения конституционных прав и свобод при их применении в отношении судей.

Ключевые слова: судья, дисциплинарная ответственность, Португалия, Устав Судей Магистрата.

Melnyk Mykola, Ph.D. in law, the member of High Qualification Commission of Judges of Ukraine.

Experience of regulation of judges disciplinary responsibility in Portugal and ways of it's application in Ukraine

The article is devoted to research of judges disciplinary responsibility regulation peculiarities in Portuguese and defining of ways of introduction in Ukraine actions that permit to increase of maintenance of constitutional rights and liberties when using their relative to judges.

Key words: judge, disciplinary responsibility, Portuguese, Magistrate Judges` Statute.

циплінарній справі – компоненти цього питання.

Статтю 131 Конституції України [1] та п. п. 3, 4 ст. 3 Закону України «Про Вищу раду юстиції» [2] визначено повноваження Вищої ради юстиції стосовно притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності. Вища рада юстиції уповноважена здійснювати дисциплінарне провадження стосовно суддів Верховного Суду України і суддів вищих спеціалізованих судів, розглядати скарги на рішення про притягнення до дисциплінарної відпо-

відальності суддів апеляційних та місцевих судів. У Законі України «Про судоустрій і статус суддів» [3] окремий Розділ VI присвячений дисциплінарній відповідальності судді. Разом з тим практика застосування законодавства щодо притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності свідчить про необхідність його вдосконалення, зокрема стосовно процедури розгляду дисциплінарної справи, розширення видів санкцій, які можуть бути застосовані до суддів, та інше. Для формування пропозицій щодо вдосконалення вітчизняного законодавства про дисциплінарну відповідальність суддів доцільно звернутись до зарубіжного досвіду і, зокрема, досвіду Португалії, де на конституційному рівні закріплено можливість притягнення суддів до такої відповідальності. Як визначено у Фундаментальному Законі Португальської Республіки, повноваження щодо застосування дисциплінарних санкцій покладено на Вищу Раду Магістрату (ст. 217 Конституції) [4]. Процедури дисциплінарного провадження регламентовані Статутом Суддів Магістрату (Глава VIII) [5].

Отже, специфіка правового регулювання дисциплінарної відповідальності суддів у Португалії характеризується встановленням на рівні Конституції правової можливості притягнення до відповідальності та функціонування державного органу, який має повноваження у цій сфері. Окремий закон встановлює відповідні процедури. На відміну від Закону України «Про судоустрій і статус суддів», в якому відсутнє поняття дисциплінарного проступку, Статут Суддів Магістрату містить поняття дисциплінарного порушення. Згідно зі статтею 82 Статуту Суддів Магістрату «дисциплінарним порушенням є акти, які становлять самі по собі правопорушення, здійснені суддями магістрату у порушення своїх професійних обов'язків, а також дії або бездіяльність суддів у їхньому публічному житті, або ж такі дії, що є несумісними з невід'ємним поняттям гідності у виконанні їхніх функцій» [5].

Разом з тим до безумовних переваг приписів Закону України «Про судоустрій і статус суддів», на відміну від положень Статуту Суддів Магістрату, слід віднести чітко визначені у ньому підстави притягнення судді до дисциплінарної відповідальності. Дефініція про дисциплінарний проступок, що міститься у Статуті Суддів Магістрату, є досить загальною і потребує тлумачення, що дозволить визнати порушенням конкретний факт, незважаючи на існування єдиного положення про порушення, яке йменується «невихід на роботу» (ст. 125 Статуту). З метою конкретизації переліку

дисциплінарних порушень необхідно звертатися до підзаконних актів (ст. 111, 131 Статуту), а саме – до Дисциплінарного Статуту службовців та агентів центральних, регіональних та місцевих адміністративних органів №24/84 від 16 січня 1984 р. [6]. Слід указати, що згадана стаття Статуту Суддів Магістрату містить пряме посилання на Дисциплінарний статут службовців та агентів центральних, регіональних та місцевих органів управління, тоді як цей документ був відкликаний та замінений іншим - Дисциплінарним Статутом працівників, які виконують функції держави, затвердженим Законом №58/2008 від 9 вересня 2008 р. [7]. Відтак виникає питання щодо того, чи відповідне посилання у Статуті Суддів Магістрату має перехідний характер, а тому передбачає заміну одних законів іншими, що означатиме його відношення до нової редакції закону, або ж, навпаки, є сталим, внаслідок чого діючою у цих цілях буде попередня редакція, незважаючи на те, що цей закон був офіційно скасований.

У Дисциплінарному Статуті працівників дано визначення поняття «дисциплінарне порушення» (стаття 3), яке залишилося без змін і у законі, що прийшов на заміну Статуту: «Дисциплінарним порушенням є така поведінка працівника, пов'язана з його діями або бездіяльністю, яка є не лише порушенням сама по собі, але також є порушенням його загальних або конкретних обов'язків, передбачених покладеними на працівника функціями».

Загальними обов'язками працівників є:

- дотримання інтересів громадян (захист прав та інтересів громадян, що передбачено Конституцією і законами);
- не шукати особистої вигоди (заборонено отримувати вигоду від виконання професійних функцій пряму або непряму, грошову або іншу для себе особисто або для третіх осіб);
- безсторонність (виконання функцій з рівною віддаленістю від інтересів, які існують у справі, не надаючи жодних переваг будь-якій стороні, поважаючи рівність усіх громадян);
- надання інформації (надання громадянам інформації, яка ними запитується, за винятком тієї, яка не підлягає оприлюдненню згідно із законом);
- дбайливість (знання та застосування норм законів і положень, наказів і вказівок вищих керівників, а також виконання своїх функцій відповідно до поставлених завдань та повноважень, що визнані доцільними);
- підпорядкування (дотримання та виконання наказів, визначених законом, вищих керівників, що віддаються у межах служби та у законній формі);

- лояльність (виконання функцій у чіткому підпорядкуванні завданням свого органу або служби);
- коректність (шанобливе ставлення до користувачів послуг органу або служби, так само як і до інших працівників та вищих керівників);
- ретельність та точність (регулярний та постійний вихід на службу згідно зі встановленим графіком роботи).

Вища Рада Магістрату звертається до цих норм з метою визначення єдиного підходу до дисциплінарних порушень, хоча для цього доводиться тлумачити наведені положення з певною адаптацією, через те що вони містять деякі елементи, які безпосередньо не стосуються фактів, що є предметом розгляду. Наприклад, суд магістрату не має будь-якої функціональної ієрархії, а відтак не може передбачати підпорядкованість у питаннях роботи, що виконується у ньому.

Стосовно переліку дисциплінарних стягнень слід зауважити, що дисциплінарні санкції передбачаються у самому Статуті Суддів Магістрату. У порядку збільшення тяжкості порушення статтями 85-95 Статуту [7] передбачено застосування таких санкцій:

а) попередження – просте зауваження щодо допущеної помилки або попередження судді про те, що його дія або бездіяльність може мати негативні наслідки для виконання його функцій або позначитися на ньому таким чином, що є несумісним із статусом судді. Застосовується у разі незначного проступку, який не повинен залишатися непоміченим. Це покарання може застосовуватися без його реєстрації, і у такому випадку не буде обов'язковим повне дотримання дисциплінарної процедури, яка передбачає слухання справи й надання можливості для захисту судді, до якого вона застосовується (ст. 85/4 Статуту);

б) штраф – тягне за собою вирахування із заробітної плати судді суми, що відповідає визначеній кількості робочих днів. Застосовується у випадках службової недбалості або незацікавленості у виконанні службових обов'язків;

в) переведення – санкція переведення на іншу посаду тягне за собою також втрату шістдесяти днів стажу і застосовується за ті порушення, що підривають репутацію судді, внаслідок чого він не може надалі залишатися на тому місці, де виконував свої обов'язки;

г) тимчасове відсторонення від виконання обов'язків – це покарання може застосовуватися у випадках недбалості або незацікавленості у виконанні своїх обов'язків із серйозними наслідками, або ж у разі якщо суддя засуджується до позбавлення волі, за винятком випадків, коли судовий

вирок передбачає його звільнення з посади. Полягає у повному відстороненні від виконання службових обов'язків на весь період застосування покарання, яке може тривати від двадцяти до двохсот сорока днів;

д) відсторонення від обов'язків – це покарання має такі ж наслідки залежно від терміну, на який воно застосовується, зокрема: втрата стажу з відповідним зменшенням розміру винагороди; наслідки щодо вислуги та виходу у відставку; унеможливлення підвищення по службі або переведення на аналогічну посаду, як це визначено для санкції у вигляді тимчасового відсторонення від виконання обов'язків, проте у цьому разі період часу, протягом якого підвищення судді по службі є неможливим, становить два роки. Ця санкція, як і попередня, передбачає повне відсторонення від виконання службових обов'язків на період, що не може бути меншим від одного року та більшим аніж два роки;

е) примусовий вихід у відставку – ця санкція застосовується у разі, якщо суддя демонструє цілковиту неспроможність адаптуватися до вимог виконання своїх обов'язків; має прояви недоброчесності або порушує норми моралі й честі; демонструє професійну непридатність; засуджується за злочин, скоєний з очевидним і серйозним зловживанням своїми повноваженнями чи з явним та серйозним порушенням посадових обов'язків. Примусовий вихід у відставку тягне за собою негайне звільнення з посади із втратою прав та заслуг, що надаються Статутом, але без втрати права на пенсійне забезпечення, передбачене законодавством. Ця санкція також застосовується у всіх випадках, пов'язаних з невиходом на роботу;

є) звільнення – застосовується у випадках, наведених вище. Ця санкція означає остаточне відсторонення від магістрату з припиненням будь-яких зв'язків з посадою.

Необхідно підкреслити, що період позбавлення волі не враховується у дисциплінарній санкції, окрім того, якщо санкція відсторонення від виконання обов'язків призначається на термін, що не перевищує ста двадцяти днів, вона тягне за собою також переведення на іншу посаду у разі, якщо зрозуміло, що підданий покаранню суддя не зможе і далі працювати на місці, де він виконує свої функції, не підриваючи престижу статусу судді. Отже, якщо санкція відсторонення від виконання службових обов'язків застосовується на термін, що перевищує сто двадцять днів, вона може тягнути за собою неможливість просування або підвищення по службі протягом одного

року, який розраховується від строку виконання покарання, або ж неможливість переведення на аналогічну посаду у суді або на службі, яка є іншою, аніж та, де суддя виконував свої повноваження на момент скоєння порушення. Застосовані санкції підлягають фіксації у дисциплінарному реєстрі, який ведеться з метою забезпечення застосування таких інститутів, як термін давності провини¹, повторне порушення², або інституту на користь судді – спеціального пом'якшення провини³.

Визначаючи конкретну санкцію, Вища Рада Магістрату повинна брати до уваги тяжкість вчинку, ступінь провини судді, його особистість, а також обставини, які свідчать на його користь або проти нього.

Нарешті, у рамках відкриття дисциплінарного провадження як такого, так само як і будь-якого рішення про покарання, підвищення відповідного судді по службі залишатиметься чинним, якщо суддя одержує вищу посаду без підвищення категорії зі збереженням відповідної вакансії, якщо не виникнуть обставини, коли протягом дії санкції застосування до цього судді більш серйозних покарань унеможлиблює таке підвищення. Якщо суддя одержує підвищення по службі під кінець терміну дисциплінарного провадження, він має право на одержання всіх нарахованих протягом дії санкції коштів його утримання.

Аналіз правового регулювання застосування дисциплінарної відповідальності щодо суддів у Португалії довів сенс його врахування для вдосконалення вітчизняного законодавства за такими напрямками, як визначення дефініції «дисциплінарний проступок судді». Крім того, має бути досліджене питання про диференціацію санкцій за дисциплінарні проступки, вчинені суддею. Законом України «Про судоустрій і статус суддів» передбачено тільки один вид дисциплінарного стягнення – догану (ч. 1 ст. 88). Крім того, за наслідками дисциплінарного провадження Вища кваліфікаційна комісія суддів України може прийняти рішення про направлення рекомендації до Вищої ради юстиції

для вирішення питання щодо внесення подання про звільнення судді з посади за наявності для цього підстав (ч. 5 ст. 87). Однак ч. 1 ст. 83 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» встановлено декілька підстав притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності. Саме тому видається сумнівним застосування тільки одного виду дисциплінарного стягнення або вирішення питання про звільнення судді.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР// ВВР. – 1996. – № 30. – ст. 141.
2. Про Вищу раду юстиції: Закон України від 15.01.1998 № 22/98-ВР// ВВР. – 1998. – № 25. – стаття 146.
3. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 07.07.2010 № 2453-VI// ВВР. – 2010. – № 41, / № 41-42; № 43; № 44-45. – стор. 1468. – стаття 529.
4. Конституція Португальської Республіки від 2 квітня 1976 року (англ. Constitution of the Portuguese Republic) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.tribunalconstitucional.pt/tc/conteudo/files/constituicaoingles.pdf> (посилання на англomовний варіант закону).
5. Закон «Про суди магістрату» № 21/85 від 30 липня 1985 року (англ. Law 21/85, of July 30th, 1985 Statute of the Judicial Magistracy; португал. Lei nº 21/85, de 30 de Julho, Estatuto dos Magistrados Judiciais). – http://www.dgpj.mj.pt/DGPJ/sections/leis-da-justica/pdf-lei/l-21-1985/downloadFile/file/L_21_1985.pdf?nocache=1181045656.16 (посилання на варіант закону португальською мовою).
6. Закон «Про затвердження Дисциплінарного Статуту службовців та агентів центральних, регіональних та місцевих адміністративних органів» № 24/84 від 16 січня 1984 року (португал. Decreto-Lei n.º 24/84, de 16 de Janeiro, Estatuto Disciplinar dos Funcionários e Agentes da Administração Central, Regional e Local) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.dgap.gov.pt/upload/Legis/1984_dl_24_16_01.pdf (посилання на варіант закону португальською мовою).
7. Закон «Про затвердження Дисциплінарного Статуту працівників, які виконують функції держави» № 58/2008 від 9 вересня 2008 року (порт. Lei n.º 58/2008, de 9 de Setembro, Estatuto Disciplinar dos Trabalhadores que Exercem Funções Públicas). – http://www.verbojuridico.com/download/cfj_estatutodisciplinar_Lei08-58.pdf (посилання на варіант закону португальською мовою).

¹ Ст. 99 Статуту Суддів Магістрату: «Якщо суддя вчинив два або більше порушень, перш ніж закінчився термін застосування санкції за будь-яке з них».

² Ст. 98 Статуту Суддів Магістрату: «У разі вчинення порушення суддею протягом трьох років з моменту скоєння ним попереднього порушення, за яке до нього була застосована санкція, вища аніж попередження, термін якої повністю або частково закінчився, якщо обставини справи демонструють відсутність превентивної ефективності попереднього покарання».

³ Ст. 97 Статуту Суддів Магістрату: «У разі існування обставин до моменту вчинення порушення, після нього або у момент порушення, які з очевидністю зменшують тяжкість проступку або провини його виконавця».

ВИЩА КВАЛІФІКАЦІЙНА КОМІСІЯ СУДДІВ УКРАЇНИ

«__» _____ року

м. Київ

РІШЕННЯ № _____

Вища кваліфікаційна комісія суддів України у складі:

головуючого – члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України **Колеснік Г. А.**,
членів Комісії: **Віхрова В. В.**, **Горбачової Л. П.**, **Марцинкевича А. М.**, **Мельника М. Г.**, **Мікуліна В. П.**, **Сокуренька Д. М.**,
Фадєєвої Н. М., **Шаргала В. І.**,

розглянувши матеріали перевірки, проведеної за заявою громадянина Щербини О. О. про наявність підстав для притягнення до дисциплінарної відповідальності судді Арбузинського районного суду Миколаївської області Пісоцького О. М.,

встановила:

У жовтні 2011 року громадянин Щербина О. О. звернувся зі скаргою до Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, в якій ініціював питання про дисциплінарну відповідальність судді Пісоцького О. М. за порушення норм процесуального права при розгляді скарги громадянина Щербини Олексія Олексійовича на постанову про відмову в порушенні кримінальної справи за ст. 190 КК України за фактом самовільного підключення до вуличної мережі в смт Арбузинка.

Під час перевірки викладених у скарзі фактів встановлено, що 20.09.2011 до Арбузинського районного суду Миколаївської області надійшла скарга громадянина Щербини Олексія Олексійовича і її розгляд доручено судді цього суду Пісоцькому О. М.

23.09.2011 за вих. № 15740/11 дану скаргу повернуто листом гр. Щербини О.О. без розгляду, мотивуючи тим, що відповідно до вимог ст. 236-1 КПК України скаргу на постанову про відмову в порушенні кримінальної справи може бути подано протягом семи днів з дня отримання копії постанови.

Відповідно до ст. 236-2 КПК України скарга на постанову прокурора, слідчого, органу дізнання про відмову в порушенні кримінальної справи розглядається суддею, який визначається в порядку, встановленому частиною третьою статті 16-2 цього Кодексу, одноособово не пізніше десяти днів з дня її надходження до суду. Суддя витребує матеріали, на підставі яких було відмовлено в порушенні справи, знайомиться з ними і повідомляє прокурора та особу, яка подала скаргу, про час її розгляду. В разі необхідності суддя заслуховує пояснення особи, яка подала скаргу. При розгляді скарги ведеться протокол судового засідання. Розглянувши скаргу, суддя залежно від того, чи були при відмові у порушенні справи виконані вимоги статті 99 цього Кодексу, ухвалює одне з таких рішень:

- скасовує постанову про відмову в порушенні справи і повертає матеріали для проведення додаткової перевірки;
- залишає скаргу без задоволення.

На постанову судді прокурором, особою, яка подала скаргу, протягом семи діб з дня її винесення може бути подана апеляція до апеляційного суду. Копія постанови судді надсилається особі, яка винесла постанову, що була оскаржена, прокуророві та особі, яка подавала скаргу.

Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 83 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» суддю може бути притягнуто до дисциплінарної відповідальності у порядку дисциплінарного провадження за істотні порушення норм процесуального права при здійсненні правосуддя, пов'язані, зокрема, з відмовою у доступі особи до правосуддя з підстав, не передбачених законом.

Статтями 6, 19 Конституції України визначено, що органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених цією Конституцією межах і відповідно до законів України. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

Дослідивши матеріали перевірки, проведеної за заявою гр. Щербини О.О., та наявні в розпорядженні Комісії матеріали, Вища кваліфікаційна комісія суддів України дійшла висновку, що для відкриття дисциплінарної справи є підстави, передбачені п.1 ч.1 ст. 83 Закону України «Про судоустрій і статус суддів».

Ураховуючи викладене, керуючись статтями 83-86, 91, 97 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»,

вирішила:

Відкрити дисциплінарну справу за зверненням гр. Щербини О.О. про притягнення до дисциплінарної відповідальності судді Арбузинського районного суду Миколаївської області Пісоцького Олега Миколайовича.

Відповідно до ч. 4 ст. 97 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» рішення Вищої кваліфікаційної комісії суддів України може бути оскаржено до суду в порядку, встановленому процесуальним законом.

Головуючий:

Члени Комісії:

Колеснік Г. А.
Віхров В. В.
Горбачова Л. П.
Марцинкевич А. М.
Мельник М. Г.
Мікулін В. П.
Фадєєва Н. М.
Сокуренько Д. М.
Шаргала В. І.

ВИЩА КВАЛІФІКАЦІЙНА КОМІСІЯ СУДДІВ УКРАЇНИ

« » _____ року

м. Київ

РІШЕННЯ № _____

Вища кваліфікаційна комісія суддів України у складі:

головуючого – заступника Голови Вищої кваліфікаційної комісії суддів України *Пінчука М. Г.*, членів Комісії: *Віхрова В. В., Горбачової Л. П., Колеснік Г. А., Марцинкевича А. М., Мельника М. Г., Мікуліна В. П., Фадєєвої Н. М., Сокурєнка Д. М.*,

розглянувши дисциплінарну справу про притягнення до дисциплінарної відповідальності судді Арбузинського районного суду Миколаївської області *Пісоцького Олега Миколайовича*,

встановила:

У жовтні 2011 року громадянин *Щербина О. О.* звернувся до Вищої кваліфікаційної комісії суддів України з проханням притягнути суддю *Пісоцького О. М.* до дисциплінарної відповідальності за порушення норм процесуального права при розгляді скарги громадянина *Щербини Олексія Олексійовича* на постанову про відмову в порушенні кримінальної справи за ст. 190 КК України за фактом самовільного підключення до вуличної мережі в смт Арбузинка.

Установлено, що 20.09.2011 вказана скарга гр. *Щербини Олексія Олексійовича* надійшла до Арбузинського районного суду Миколаївської області і її розгляд доручено судді цього суду *Пісоцькому О. М.*

23.09.2011 суддя *Пісоцький О. М.* повернув скаргу (лист № 15740/11) гр. *Щербини О. О.* без розгляду, мотивуючи тим, що відповідно до вимог ст. 236-1 КПК України скаргу на постанову про відмову в порушенні кримінальної справи може бути подано протягом семи днів з дня отримання копії постанови.

Суддя *Пісоцький О. М.* пояснив, що у скарзі не вказано, коли саме гр. *Щербина О. О.* отримав копію оскаржуваної постанови, оскільки згідно зі штампом на поштовому конверті скаргу здано на пошту 14.09.2011, тому суд був позбавлений можливості зробити висновок про виконання скаржником вимоги стосовно строку оскарження.

У ст. 236-2 КПК України визначено, що скарга на постанову прокурора, слідчого, органу дізнання про відмову в порушенні кримінальної справи розглядається суддею, який визначається в порядку, встановленому частиною третьою статті 16-2 цього Кодексу, одноособово не пізніше десяти днів з дня її надходження до суду. Суддя витребує матеріали, на підставі яких було відмовлено в порушенні справи, знайомиться з ними і повідомляє прокурора та особу, яка подала скаргу, про час її розгляду. В разі необхідності суддя заслуховує пояснення особи, яка подала скаргу. При розгляді скарги ведеться протокол судового засідання. Розглянувши скаргу, суддя залежно від того, чи були при відмові у порушенні справи виконані вимоги статті 99 цього Кодексу, приймає одне з таких рішень: скасовує постанову про відмову в порушенні справи і повертає матеріали для проведення додаткової перевірки; залишає скаргу без задоволення.

На постанову судді прокурором, особою, яка подала скаргу, протягом семи днів з дня її винесення може бути подана апеляція до апеляційного суду. Копія постанови судді надсилається особі, яка винесла постанову, що була оскаржена, прокуророві та особі, яка подавала скаргу.

Однак, у порушення зазначених вимог закону суддею *Пісоцьким О. М.* рішення не прийнято, чим позбавлено особу можливості апеляційного оскарження рішення суду тощо.

Відповідно до ст. 6 Конвенції «Про захист прав людини та основоположних свобод» (Рим, 1950 р., Право на справедливий суд) кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення.

Статтями 6, 19 Конституції України визначено, що органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених цією Конституцією межах і відповідно до законів України. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

Статтею 1 Кодексу професійної етики судді визначено, що суддя повинен бути прикладом законслухняності, неухильно додержуватися присяги й завжди поводитися так, щоб зміцнювати віру громадян у чесність, незалежність, неупередженість та справедливість суду.

Статтею 54 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» визначено, що суддя зобов'язаний своєчасно, справедливо та безсторонньо розглядати і вирішувати судові справи у строки, встановлені законом.

Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 83 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» суддю може бути притягнуто до дисциплінарної відповідальності у порядку дисциплінарного провадження за істотні порушення норм процесуального права при здійсненні правосуддя, пов'язані, зокрема, з відмовою у доступі особи до правосуддя з підстав, не передбачених законом.

Ураховуючи викладене, керуючись статтями 83-87, 91, 97 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»,

вирішила:

Притягнути суддю Арбузинського районного суду Миколаївської області *Пісоцького Олега Миколайовича* до дисциплінарної відповідальності та накласти на нього дисциплінарне стягнення у виді догани.

Відповідно до ст. 89 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» рішення Вищої кваліфікаційної комісії суддів України про притягнення до дисциплінарної відповідальності може бути оскаржено до Вищої ради юстиції або Вищого адміністративного суду України у строк не пізніше одного місяця з дня вручення чи отримання поштою копії рішення.

Головуючий:

Члени Комісії:

Колеснік Г. А.
Пінчук М. Г.
Віхров В. В.
Горбачова Л. П.
Колеснік Г. А.
Марцинкевич А. М.
Мельник М. Г.
Мікулін В. П.
Фадєєва Н. М.
Сокурєнка Д. М.

Микола Суховій,
дисциплінарний інспектор служби
дисциплінарних інспекторів
секретаріату Вищої кваліфікаційної
комісії суддів України

Особливості та ознаки інституту судової влади: дискусійні аспекти визначення

У статті на основі критичного аналізу Закону України «Про судоустрій і статус суддів» досліджуються особливості інституту судової влади. Розроблено ознаки інституту судової влади.

Ключові слова: інститут судової влади, судова система.

В статті на основі критичного аналізу Закону України «О судоустройстве и статусе судей» иссле-

дуются особенности института судебной власти. Разработаны признаки института судебной власти.

Ключевые слова: институт судебной власти, судебная система.

The article based on critical analysis of the Law of Ukraine On the Judicial System of peculiarities of the Institute of the judiciary. Developed signs of the Institute of the judiciary.

Key words: Institute of the judiciary, the judicial system.

Постановка проблеми. Права та інтереси людини і громадянина Конституцією України проголошено найвищою соціальною цінністю. Це одна з декларацій, що визначає вектор розвитку і діяльності демократичної, правової держави. Наразі одним із найактуальніших питань залишається реформування судової системи. Мусимо констатувати, що судова реформа в Україні триває, однак судова система перебуває у стані певної невизначеності.

Прийняття Верховною Радою України у 2010 році Закону України «Про судоустрій і статус суддів», на думку окремих експертів, суттєво погіршило ситуацію, оскільки розбалансувало вітчизняну судову систему та зробило суддів більш залежними від політиків. Також вважають порушенням права на справедливий суд і низку законодавчих нововведень [1].

До того ж у згаданому Законі значною мірою так і не враховано основні рекомендації Венеціанської комісії. Передовсім маються на увазі рекомендації стосовно ст. 19 Закону, відповідно до якої «Суди загальної юрисдикції утворюються і ліквідовуються

Президентом України за поданням Голови Державної судової адміністрації України». Закон пропонує залишити утворення і ліквідацію місцевих судів, апеляційних судів, вищих спеціалізованих судів і Верховного Суду України на розсуд вищої виконавчої інстанції – Президента країни. На думку експертів Венеціанської комісії, основне правило щодо утворення судів (як і щодо їх ліквідації) видається таким, що суперечить головному принципу, давно сформульованому наглядовими органами ЄКПЛ. З огляду на те, як викладено статтю 19 Закону, можна зробити припущення: в разі, якщо Президент очікуватиме негативного для себе рішення суду, він зможе просто ліквідувати цей суд і таким чином забезпечити розгляд справи іншими суддями [2].

Ці та ряд інших принципових зауважень до процесу інституалізації судової системи, який відбувається у рамках сучасної судової реформи в Україні, визначають потребу глибокого теоретичного осмислення основних ознак та особливостей судової влади як надважливого інституту державної влади.

Аналіз досліджень і публікацій. В основу цієї статті лягли науково-теоретичні розробки Арістотеля, конституціоналістів XVIII ст. П. Орлика та Ш. Монтеск'є, сучасних дослідників інститутів судової влади В. Скоморохи, М. Бойчука, В. Четвертіна, Л. Вінокурової та інших.

Формування цілей статті. У цій публікації пропонується на основі узагальнення теоретичних досліджень та положень чинного законодавства України дослідити особливості та ознаки інституту судової влади, дискусійні аспекти їх визначення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Пануюча в суспільстві соціальна воля виражається у державній владі. Державна влада в Україні поділяється на законодавчу, виконавчу і судову. Залежно від характеру повноважень органів гілок влади вони діють самостійно в межах власної компетенції, але при цьому врівноважуючи одна одну і взаємодіючи між собою. У цій системі суди пов'язані із законодавчою і виконавчою владою обов'язком застосовувати закони та інші нормативно-правові акти, але судова влада має можливість фактичного скасування законів, указів Президента і постанов Уряду, якщо вони будуть нею визнані неконституційними.

Судова влада абсолютно самостійна в ухваленні судових рішень та вироків, але їх виконання належить до сфери компетенції виконавчої влади. Можливість судового оскарження громадянами дій (бездіяльності) посадових осіб та органів виконавчої влади дозволяє судовій владі протистояти таким незаконним діям. Судові органи із своїми функціями і повноваженнями, таким чином, є відповідною протиположністю двом іншим гілкам влади, відіграють деяку посередницьку, а отже, стримуючу роль, а в сукупності з ними утворюють єдину державну владу.

Досліджуючи інститут поділу влади, на нашу думку, можна визначити його інституційний та функціональний зміст, основні передумови реалізації якого є:

- демократична процедура законотворення;
- діяльність всіх державних органів у рамках і на основі закону;
- наявність правових процедур вирішення спорів.

Ідея виокремити зі сфери єдиної державної влади різні гілки зародилася давно й отримала теоретичне обґрунтування ще в давні часи. Так, давньогрецький філософ і логік Арістотель вважав, що державна влада, представлена відповідними органами, поділяється на владу, яка обговорює і вирішує загальнодержавні питання; владу уряду, по суті виконавчу (авт.), і владу судову. Суду надавалося самостійне значення в забезпеченні законності, справедливості та свободи за умови, якщо судова влада не буде залежати від інших [3, с. 49]. Французький мислитель і правник XVII ст. Ш. Монтеск'є, говорячи про свободу судової влади вважав, якщо вона поєднана із законодавчою владою,

то життя і свобода громадян опиняться під владою свавілля, бо суддя буде законодавцем. Якщо ж судова влада сполучена з виконавчою, то суддя одержує можливість стати гнобителем. Розуміння ідеї поділу влади неодноманітне, але її зародження і зміцнення – результат усвідомлення неминучості компромісу і співіснування всіх гілок влади [4, с. 201]. Ідеї поділу влади набули свого правового закріплення в конституціях більшості держав західних цивілізацій. Проте слід особливо акцентувати увагу на тому, що цей принцип уперше був закріплений на законодавчому рівні саме в нашій державі – в Конституції Пилипа Орлика 1710 року, яку вважають першою українською Конституцією, а також однією з перших конституцій у Європі. Як справедливо відзначають науковці, за сформульованими в ній принципами організації державного ладу, за своїм демократичним духом так звана Бендерська конституція 1710 року є однією з найвизначніших правових пам'яток тогочасної Європи [5, с. 21].

В умовах радянського державного будівництва доктрина поділу влади вважалася неприйнятною. У результаті, як виявилось, відхід від принципу поділу влади призвів до посилення функцій виконавчих і розпорядчих органів, приниження ролі судової влади, її залежного становища, що спричинило розвиток авторитарності в управлінні державою. Саме за таких міркувань однією з головних цілей демократизації сучасного суспільства була проголошена ідея створення держави, в якій судова влада повинна стати одним з найважливіших елементів структури державної влади поряд із законодавчою і виконавчою.

Проте реалізація цієї ідеї виявилася нелегкою навіть вже через те, що саме поняття «судова влада» фактично було відсутнє в політичній і юридичній сфері українського суспільства. Більш серйозний підхід до розробки поняття судової влади припадає на кінець 80-х початок 90-х років минулого століття. У поглядах на судову владу чітко простежувалося два напрями, умовно названі організаційним та функціональним.

Перший полягає у спробі визначити судову владу через систему судових органів держави. За визначенням російського дослідника І. Я. Фойницького, судова влада утворює систему підлеглих закону органів, покликаних застосовувати закон в порядку судового провадження [6, с. 158]. Такий підхід до поняття судової влади був характерним для радянського періоду. В даний час судову владу Ю. А. Дмитрієв і Г. Г. Черемних визначають як систему державних і муніципальних органів, що володіють передбаченими законом владними повноваженнями, спрямованими на встановлення істини, відновлення справедливості і покарання винних. Рішення таких органів обов'язкові до виконання всіма особами, яких вони стосуються [7, с. 48].

Інший підхід до визначення судової влади полягає в її розумінні як діяльності з безпосереднього розгляду судових справ [8]. Такий підхід був відомий ще законодавству періоду судової реформи 1864 року в Росії. Прийняті напередодні Судових Статутів Основні положення кримінального судочинства 1862 року стверджували: «Влада судова, тобто розгляд кримінальних справ та винесення вироків належить судам без будь-якої участі влади адміністративної» (ст. 5) [9, с. 14].

Як гілку державної влади, що реалізує свої повноваження через окремі органи, які не мають функцій адміністративних чи законодавчих, покликану утверджувати панування закону в суспільному житті, боротися зі свавіллям і насильством, всесторонньо розглядати справи, ще на початку минулого століття визначав судову владу відомий учений С. В. Познишев [10, с. 17].

Після закріплення Конституцією України принципу поділу влади судову владу почали визначати через форми її здійснення. Так, на думку Ю. Грошевського та І. Марочкина, поняття «судова влада» і «правосуддя» є близькими, але не тотожними. Основу судової влади формує сукупність судових органів з відповідними повноваженнями. Головне призначення цих органів – розв'язання правових конфліктів: між людьми, людиною і державою, різними структурами держави. Суб'єктом судової влади є суд з притаманними лише йому повноваженнями впливати на поведінку людей і соціальні процеси. Таким чином, судова влада – це специфічна гілка державної влади, що реалізує свої функції уповноваженими на це державними органами – судами. Призначенням судової влади є розв'язання правових конфліктів та здійснення судового контролю [11, с. 4-6].

У понятті судової влади, представленому прихильниками обох концепцій, виділяються два основних елементи, що разом утворюють нерозривне ціле. Перший – змістовний, який полягає в тому, що судова влада – це повноваження з вирішення конфліктів у суспільстві з використанням спеціальної процедури. Другий елемент – організаційний. Він полягає в тому, що це повноваження належить виключно судам. Акцент на першому або другому моменті у визначенні судової влади не змінює суті даного поняття. Визначити судову владу лише як особливе повноваження з вирішення конфліктів, або тільки як систему судових органів (органів, які здійснюють правосуддя), або назвати одну з її складових більш важливою порівняно з іншою – неможливо. Не можуть існувати повноваження з вирішення соціальних конфліктів поза системою органів, яким вони надані, як неможливо уявити судову установу, не наділену такими повноваженнями. Суд, правосуддя і судова влада як інституційні складові єдиної системи – поняття взаємопов'язані: правосуддя в Україні

здійснюється виключно судом. Це основний постулат при визначенні правової природи інститутів судової влади.

До того ж правильне визначення судової влади має важливе теоретичне значення. Чітке з'ясування сенсу і змісту численних термінів, пов'язаних з поняттям судової влади, не може вважатися лише суперечкою про терміни. Складне і багатогранне явище, яким є судова влада, має право на науково обґрунтований аналіз усіх пов'язаних з ним понять, розмежування схожих явищ і встановлення взаємозв'язків між ними. Такий підхід дозволить глибше проникнути в суть поняття інститутів судової влади, розглянути всі грані цього явища.

Причини сформованого в науці неоднозначного розуміння судової влади, на наш погляд, слід шукати в полеміці щодо двох термінів – «влада» і «суд».

Оскільки судова влада – це специфічна незалежна гілка державної влади, її правильне з'ясування неможливе без звернення до її філософського розуміння. Більшість дослідників відзначають зв'язок влади з авторитетом, з можливістю змусити людей коритися чужій волі. Виходячи з того, що влада – це, насамперед, право і можливість розпоряджатися будь-чим, підкоряти своїй волі будь-кого [12, с. 18], державну владу визначають як можливість підпорядкування волі окремих осіб та їх об'єднань керівній в даному суспільстві волі [13, с. 15]. З цих позицій судова влада спрямована на забезпечення підпорядкування людей та їх об'єднань тій керівній волі, що виражена в законі, для чого органам судової влади надані виняткові повноваження з вирішення суспільних конфліктів.

Разом з тим поділ влади – це досягнення суспільного прогресу і політико-правової думки, що має визначальне загальнодемократичне значення. Обмеження законодавчої влади правовими повноваженнями судової влади є однією з необхідних умов правового характеру демократії. У даному контексті В. А. Четвернін досить слушно зауважив, що судова влада, з точки зору механізму стримувань і противаг, виступає в трьох аспектах:

1. Суд здійснює правоохоронну функцію на основі застосування і тлумачення правових законів (загальна юстиція) і в цьому сенсі він діє відповідно до вимог верховенства законодавчої влади.

2. Суд здійснює контроль за законністю та правомірністю урядових та адміністративних актів (адміністративна юстиція) і в цьому аспекті він виступає і як гарант правової законності і як інститут, що домінує над виконавчою владою.

3. Суд здійснює контроль за конституційністю актів законодавця (конституційна юстиція) і в цьому аспекті він виступає вже як інститут, що обмежує законодавчу владу правом [14, с. 45-46].

У сучасній соціальній правовій державі механізм «стримувань і противаг» у відносинах між законо-

давчою і виконавчою владою повинен працювати на користь законодавця. Але саме в такій державі має бути й інший механізм «стримувань і противаг», який «працює» у відносинах між законодавчою і судовою владою на користь останньої. Бо очевидно, що чим більше законодавець видає актів у рамках здійснюваних соціальних функцій держави, тим більша ймовірність, що при цьому будуть порушені право, формально-юридичні гарантії свободи, самостійності і власності (зокрема, конституційні гарантії), оскільки розподіл соціальних благ в рамках соціальних функцій держави здійснюється поза відносинами формального, тобто правового рівноправ'я. Такий механізм добре відомий в історичній практиці. Це конституційна юрисдикція [15].

Судова влада – це, мабуть, єдина гілка державної влади, яка може найбільш дієво гарантувати кожній особі захист її прав і свобод. На підставі ухваленого судового рішення акт органу законодавчої і виконавчої влади може бути визнаний незаконним, внаслідок чого він втрачає свою юридичну силу. Саме судовій владі надано право здійснювати правосуддя, в процесі якого вона може визнати особу винною у вчиненні нею правопорушення, вирішити правовий спір між громадянами або державними органами. Особу при вчиненні нею протиправного діяння в установленому законом порядку рішенням суду може бути притягнуто до юридичної відповідальності. Таким чином, своїми рішеннями суд підтримує існуючий порядок в суспільстві.

Однак, незважаючи на надані повноваження, судова влада – порівняно слабка влада. Про це писав ще Ш. Монтеск'є у своїй праці «Про дух законів» [16, с. 301]. Його твердження будується на тому, що посадові особи судової гілки влади не обираються безпосередньо населенням і через це не можуть розраховувати на підтримку громадян-виборців, як, наприклад, законодавча влада. У розпорядженні судової влади немає таких силових механізмів, які є в руках виконавчої влади. Її авторитет і сила, виконання нею посередницької ролі багато в чому залежать від ступеня незалежності її органів від інших органів державної влади, ґрунтуються на повазі суду усіма громадянами, державними органами та їх посадовими особами, на незаперечності судових рішень.

Правове втілення концепції самостійності та незалежності судової влади в національному праві пов'язане з визнанням і конституційним закріпленням принципу розподілу влади. Закріплення цього принципу на такому високому рівні багато в чому зумовлено прагненням побудови демократичної держави, і як наслідок – узятю курс на створення незалежної судової влади.

Самостійність гілок влади дає можливість кожній з них брати участь в «системі стримувань і противаг», що є ознакою демократичного устрою влади в державі, як уже було зазначено. Однак до моменту зако-

нодавчого закріплення даного принципу не існувало такого балансу влади. На відміну від законодавчої і виконавчої влади судова влада не мала необхідної самостійності, і це не дозволяло їй відігравати суттєву роль в системі взаємного стримування. На той момент судова влада не була владою в повному сенсі слова. В законодавстві не існувало поняття «судова влада». Таким чином, перебуваючи в залежності від інших гілок державної влади, вона не могла відігравати значної ролі в системі стримувань і противаг, бути арбітром між законодавчою та виконавчою гілкою влади, а також виконувати інші функції, покладені на неї.

Виходячи із сучасних уявлень про правосуддя як про вирішення соціально-політичних конфліктів у суспільстві і про суд як орган, що виконує у специфічній процесуальній формі функцію соціально-політичного арбітра, судову владу можна визначити і як виняткове повноваження суду з вирішення соціальних конфліктів правового характеру.

На наш погляд, судова влада виражає інтереси державної влади. Діяльність судових органів сприяє у своїх власних формах і методах здійсненню єдиної внутрішньої і зовнішньої політики держави.

Національним судам слід надати більш широкі можливості з розробки єдиної внутрішньої і зовнішньої політики державотворення з метою зміцнення законності та правопорядку, вдосконалення конституційних основ публічно-правових і приватно-правових відносин.

Суд здійснює захист порушених прав, але тільки в рамках правової політики держави, при цьому його основним завданням є справедливо вирішувати спори і конфлікти в суспільстві, а це вимагає об'єктивності, неупередженості, свободи від політичної кон'юнктури. Справедливість – основа правосуддя; суд повинен представляти в громадянському суспільстві справедливу державну владу. Суд зобов'язаний визначити ступінь допустимого втручання однієї конституційної влади в повноваження іншої.

Таким чином, судову владу слід розглядати як різновид державної влади та як гаранта рівноваги влади, а суд – як своєрідний врівноважуючий механізм, арбітра, посередника між виконавчою і законодавчою владою. Судова влада самостійно і незалежно від інших видів державної влади (законодавчої і виконавчої) здійснює владні, публічно-правові повноваження у встановлених державою формах і з використанням відповідних правових процедур.

Висновки. Виходячи з проведеного нами аналізу загальнотеоретичних засад функціонування інституту судової влади, можна визначити такі основні його особливості:

– судова влада повинна мати самостійне джерело формування, тобто бути незалежною від інших гілок влади, для того щоб жодна з них не діяла на

шкоду і не втручалася в їх спеціальну компетенцію. Практика створення судів та призначення суддів в Україні свідчить про те, що дана особливість судової влади потребує суттєвого коригування. Адже зазначені процеси, відповідно до законодавства, відбуваються за безпосередньої участі інших гілок влади. Так, відповідно до ст. 19 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 7 липня 2010 року № 2453 [17] суди загальної юрисдикції утворюються і ліквідовуються Президентом України за поданням Міністра юстиції України на підставі пропозиції голови відповідного вищого спеціалізованого суду. Більше того, законодавча норма щодо права Президента України ліквідувати суди загальної юрисдикції визнана конституційною згідно з Рішенням Конституційного Суду України № 7-рп/2011 (v007p710-11) від 21.06.2001[18]. Частина 4 згаданої статті Закону теж, на нашу думку, дещо звужує означену нами особливість судової влади щодо самостійного джерела формування. Так, відповідно до даної норми кількість суддів у суді визначається Державною судовою адміністрацією України за поданням Міністра юстиції України на підставі пропозиції голови відповідного вищого спеціалізованого суду з урахуванням обсягу роботи суду та в межах видатків, затверджених у Державному бюджеті України на утримання суддів. Законодавчий орган країни теж бере участь у формуванні судової влади. Зокрема, відповідно до ч. 5 ст. 74 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та подання Вищої кваліфікаційної комісії суддів України Верховна Рада України ухвалює рішення про обрання на посаду судді безстроково в порядку, встановленому законом. Частина 5 ст. 105 Закону передбачає, що на підставі подання Вищої ради юстиції Верховна Рада України приймає постанову про звільнення судді з посади. Як бачимо, у процесі формування судової влади активно беруть участь всі гілки влади. На нашу думку, наявність самостійного джерела формування судової влади має виключати будь-яку участь у цьому процесі інших гілок влади;

- судова влада виконує функції, притаманні тільки юрисдикційним органам судової влади (наприклад, правосуддя, судовий контроль і т.д.);

- органи судової влади повинні мати судову юрисдикцію і діяти у відповідних процесуальних формах.

Отже, судова влада – це один із елементів політичної (державної) влади. В поняттях «судова влада», «судові відносини» відображаються суттєві сторони буття, людської життєдіяльності, віддзеркалюється суворая логіка боротьби між різними особистостями, соціальними групами, націями, класами. Судовій владі також властива і особливість влади авторитету, що передбачає підпорядкування цієї влади. Як і будь-яка інша влада, судова має вольовий характер. Вона повинна підтверджувати свою силу

та зміцнювати свій авторитет. Саме необхідність у застосуванні суспільством владних повноважень і врегулювання суспільних конфліктів викликала потребу та призвела до зародження і розвитку майбутніх судових установ як органів, що вирішують ці конфлікти.

У даному контексті виділимо такі ознаки інституту судової влади:

1. Судова влада виконує роль арбітра – вирішує спір і висловлюється тільки щодо окремих казусів і ніколи – щодо загальних засад. Нездатність суду висловитися «щодо загальних засад» заснована не на відсутності у суддів відповідного бажання, а на неможливості його реалізувати через те, що це право законодавчої (представницької) влади. Дана обставина стосується і тих випадків, коли Конституційний суд оцінює відповідність того чи іншого нормативно-правового акта Конституції України. Отже, судова влада завжди вище сторін, спір яких розглядає суд.

2. Для судової влади як будь-якого владного органу характерна така ознака, як обов'язковість виконання прийнятих рішень. Тут доречно сказати, що судова влада преюдиційна. Преюдиція судової влади означає таку її організацію, за якої суд встановлює факт, а всі інші органи державної влади його застосовують в обов'язковому порядку. Якщо суд вже встановив певні факти (після їх перевірки і оцінки) і закріпив це у відповідному документі, то вони визнаються преюдиціальними – такими, що при новому розгляді справи вважаються встановленими, істинними, такими, що не потребують нового доведення. Яскравим прикладом цього є рішення Конституційного суду щодо тлумачення тих чи інших правових норм, визначення відповідності нормативного акта чи його окремої норми Конституції України. Причому поняття «преюдиція органів судової влади» ширше, ніж поняття «обов'язковість виконання судового рішення».

3. Судова влада є частиною так званої системи стримувань і противаг, які є лише наслідком різної природи влади. Причому зміст цих механізмів вбачається в обмеженні повноважень законодавця, органів представництва і в кінцевому результаті народного суверенітету. Справді, такого роду обмеження вже передбачалися Ш. Монтеск'є, бо йдеться про поділ влади, а не про зосередження влади в руках одного органу, нехай навіть утвореного демократичним шляхом.

З метою практичної реалізації визначених нами загальнонотейоретичних підходів вважаємо за доцільне, по-перше, привести положення щодо ліквідації суддів у відповідність до конституційних повноважень Президента України, а також усунути Міністерство юстиції чи будь-який інший орган виконавчої влади від процедури створення/ліквідації судів та визначення кількості суддів (ст. 19 Закону України «Про су-

доустрій і статус суддів»), визначивши таку функцію за Верховною Радою України.

З огляду на обмежене коло питань, які Конституція України відносить до відання Вищої ради юстиції, слід переглянути порядок призначення суддів на адміністративні посади та звільнення з них, розглянувши, зокрема, такі варіанти: голова суду та його заступники обираються зборами суддів відповідного суду (ст. 20 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»).

Доцільно переглянути порядок складання суддею присяги в присутності Президента України, передбачений в ч. 2 ст. 55 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», оскільки він може обмежувати незалежність суддів, та розглянути запровадження іншого способу складання суддівської присяги (наприклад, у присутності колективу суддів у суді, куди призначено суддю).

Має бути встановлено чіткий порядок і критерії розгляду Вищою радою юстиції рекомендацій Вищої кваліфікаційної комісії суддів України про призначення кандидата на посаду судді з тим, щоб уникнути безпідставної ревізії попередньо відібраних Комісією кандидатур (ст. 71 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»).

Слід також докладно вписати в Законі України «Про судоустрій і статус суддів» (ст. 68) порядок проведення спеціальної перевірки кандидатів на посаду судді, зокрема визначити державні органи, що беруть в ній участь, а також внести відповідні зміни до законів, що регулюють діяльність таких державних органів.

З метою усунення умов для обмеження судової незалежності та впливу на відправлення правосуддя необхідно з тексту Закону України «Про Вищу раду юстиції» [19] вилучити положення щодо (1) повноваження Вищої ради юстиції втребувати від судів копії судових справ, розгляд яких не завершено, та щодо (2) відповідальності за ненадання таких копій.

Список використаних джерел:

- Українська Гельсінська спілка з прав людини / Відкрите звернення до Президента України щодо ветовання Закону України «Про судоустрій і статус суддів». – Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://helsinki.org.ua/index.php?id=1279436602>.
- Європейська комісія «За демократію через право» (Венеціанська комісія). Спільний експертний висновок щодо проекту Закону України «Про судоустрій і статус суддів», підготовлений Венеціанською комісією і Дирекцією з технічного співробітництва Генеральної Дирекції з прав людини та правових питань Ради Європи / Ухвалений Венеціанською комісією на 82-ому пленарному засіданні. – Венеція, 12-13 березня 2010 р. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.venice.coe.int/docs/2010/CDL-AD%282010%29003-ukr.pdf>.
- Арістотель. Політика / Олександр Кислюк (пер. з давньогрецької, авт. передм.). — 2. вид. — К.: Видавництво Соломії Павличко «ОСНОВИ», 2003. — 239 с.
- Арон Реймон. Етапи розвитку соціологічної думки: Монтеस्क'є. Конт. Маркс. Токвіль. Дюркгайм. Парето. Вебер / Григорій Філіпчук (пер. з фр.). — К.: Юніверс, 2004. — 687 с.
- Кресіна І., Кресін О. Пилип Орлик і його Конституція / І. Кресіна, О. Кресін. — К.: Основа, 1997. — 159 с.
- Фойницький І.Я. Курс уголовного судопроизводства / І.Я. Фойницький. СПб., 1996. Т.1. — 384 с.
- Дмитриев Ю. А., Черемных Г. Г. Судебная власть в механизме разделения властей и защите прав и свобод человека // Государство и право. 1997. — № 8. — С. 47-51.
- Вінокурова Л. В. Судова влада у взаємодії громадянського суспільства та держави / Л. В. Вінокурова: автореф. дис. канд. політ. наук: 23.00.02 / Одеська національна юридична академія — О., 2009. — 20 с.
- Холод Ю. А. Загальна поліція Російської імперії в Україні в 1862-1905 рр. / Ю. А. Холод: Автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.01 / Національний ун-т внутрішніх справ. — Х., 2001. — 20 с.
- Познышев С. В. Основные вопросы учения о наказании / С. В. Познышев: Исследование. — М., 1904. — XXXV, 408 с.
- Грошевский Ю. М., Марочкин И. К. Органы судебной власти в Украине / Ю. М. Грошевский, И. К. Марочкин. — к.: ин Юре, 1997. — 20 с.
- Якубовський О. П., Бутирська Т. О. Державна влада і громадянське суспільство: система взаємодії / Національна академія держ. управління при Президентові України; Одеський регіональний ін-т держ. управління. — О.: ОРІДУ НАДУ, 2004. — 198 с.
- Бойчук М. А. Влада і громадянське суспільство: механізми взаємодії / М. А. Бочук: Автореф. дис. канд. політ. наук: 23.00.01 / Національний педагогічний ун-т ім. М. П. Драгоманова — К., 2007. — 20 с.
- Четвернин В. А. Понятия права и государства. Введение в курс теории права и государства: Учеб. пособие для вузов / Академия народного хозяйства при Правительстве Российской Федерации. Юридический факультет им. М. М. Сперанского. — М.: Дело, 1997. — 120 с.
- Скомороха В. Є. Конституційна юрисдикція в Україні: проблеми теорії, методології і практики / В. Є. Скомороха. — К.: МП Леся, 2007. — 716 с.
- Монтеск'є Шарль Луї. О духе законов / А. В. Матешук (сост., пер. и коммент.). — М.: Мысль, 1999. — 672 с.
- «Про судоустрій і статус суддів»: Закон України від 7 липня 2010 року N 2453-VI. — Електронний ресурс. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/go/2453-17>.
- Рішення Конституційного суду України у справі за конституційним поданням 54 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень законів України «Про судоустрій і статус суддів», «Про Вищу раду юстиції» (справа про повноваження державних органів у сфері судоустрою). — Справа N 1-7/2011 від 21 червня 2011 року N 7-рп/2011. — Електронний ресурс. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-11>.
- Про Вищу раду юстиції : Закон України від 15.01.1998 № 22/98 (Редакція від 30.11.2011). — Електронний ресурс. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/22/98-%D0%B2%D1%80>.

Наталія Шепелева,

начальник відділу науково-методичного забезпечення діяльності судів загальної юрисдикції Національної школи суддів України, кандидат юридичних наук, доцент

Проблеми правового регулювання надання дозволу на виїзд дитини за кордон

У статті проаналізовано законодавство України, яким регламентується вирішення питання про надання дозволу на виїзд дитини за кордон без згоди та супроводу одного із батьків. На підставі узагальненої практики розгляду судами справ про надання дозволу на виїзд дитини за кордон за відсутності згоди одного з батьків виявлено недоліки правового регулювання таких правовідносин, внесено пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства і практики його застосування.

Ключові слова: дитина, виїзд з України, тимчасовий виїзд, проїзний документ дитини, згода на виїзд, заперечення щодо виїзду, місце виїзду, часовий проміжок перебування за кордоном.

Шепелева Н.В. Проблемы правового регулирования получения разрешения на выезд ребенка за границу

В статье проанализировано законодательство Украины, регламентирующее решение вопроса о получении разрешения на выезд ребенка за границу при отсутствии согласия и сопровождения одного из родителей. На основе обобщения практики рассмотрения судами дел о предоставлении разрешения на выезд ребенка за границу при отсутствии согласия и сопровождения одного из родителей выявлено недостатки правового регулирования данных правоотношений, внесены предложения по усовершенствованию действующего законодательства и практики его применения.

Ключевые слова: ребенок, выезд из Украины, временный выезд, проездной документ ребенка, согласие на выезд, возражения против выезда, место выезда, время пребывания за границей.

Shepeleva N.V. Problems of legal regulation allowing child to travel abroad

Analyzed legislation of Ukraine, which regulated the issue of granting permission to leave the child abroad without the consent and accompaniment of a parent. Based on the generalization of the practice courts cases for permission to leave the child abroad without the consent of one parent identified disadvantages of legal regulation of these relationships, made proposals to improve the current legislation and practice of its application.

Key words: child, departure from Ukraine, temporary leave, child's travel document, permission to leave, denial of exit starting location, time period of stay abroad.

Турбота про дітей, їх виховання є рівним правом і обов'язком батьків. Ця конституційна норма, що зафіксована в ст. 51 Основного Закону України, конкретизується сімейним законодавством (гл. 13 «Особисті немайнові права і обов'язки батьків щодо дитини», гл. 15 «Обов'язок матері, батька утримувати дитину та його виконання»). Принцип загальної і рівної відповідальності обох батьків за виховання та розвиток дитини закріплений і в нормах міжнародного права. Конвенція про права дитини проголошує, що батьки несуть основну відповідальність за виховання і розвиток дитини (ст. 18). Рівність прав і обов'язків батьків стосовно дітей має дотримуватися незалежно від того, перебувають вони у шлюбі чи ні.

Одне з питань, яке має вирішуватися за взаємною згодою батьків дитини – реалізація права дитини на свободу пересування. У Сімейному кодексі України (далі – СК) це питання не регламентується.

Відповідно до ст. 8 СК, якщо особисті немайнові та майнові відносини між подружжям, батьками та дітьми, іншими членами сім'ї та родичами не врегульовані цим Кодексом, вони регулюються відповідними нормами Цивільного кодексу України (далі – ЦК), якщо це не суперечить суті сімейних відносин.

Особисте немайнове право – право на свободу пересування фізичної особи закріплене в ст. 313 ЦК. Фізична особа, яка досягла чотирнадцяти років, має право на вільне самостійне пересування по території України і на вибір місця перебування. Фізична особа, яка не досягла чотирнадцяти років, має право пересуватися по території України лише за згодою батьків (усиновлювачів), опікунів та в їхньому супроводі або в супроводі осіб, які уповноважені ними (ч. 2 ст. 313 ЦК).

Відповідно до ч. 3 ст. 313 ЦК фізична особа, яка досягла шістнадцяти років, має право на віль-

ний самостійний виїзд за межі України. Особа, яка не досягла шістнадцяти років (далі – дитина), має право на виїзд за межі України лише за згодою батьків (усиновлювачів), піклувальників та в їхньому супроводі або в супроводі осіб, які уповноважені ними. Отже, з даної цивільно-правової норми випливає, що за відсутності згоди одного з батьків на виїзд дитини за межі України дане питання позитивного вирішення не має.

Привертає на себе увагу та обставина, що в багатьох нормах СК законодавець, регламентуючи правовідносини щодо реалізації батьківських прав, пропонує для вирішення розбіжностей між батьками звертатися до органів опіки та піклування або до суду. Крім того, встановлюючи загальні засади регулювання сімейних відносин, законодавець вказує на те, що кожен учасник сімейних відносин має право на судовий захист (п. 10 ст. 7 СК). Тому допустимість вирішення спору між батьками з приводу виїзду дитини за межі України за відсутності згоди одного з них у судовому порядку, на наш погляд, сумніву не викликає.

21 січня 1994 року Верховна Рада України ухвалила Закон «Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України» (далі – Закон про порядок виїзду з України), яким врегулювала порядок здійснення права громадян України на виїзд з України та в'їзд в Україну, порядок оформлення документів для зарубіжних поїздок, установила порядок розв'язання спорів у цій сфері. В п. 2 ст. 4 Закону, зокрема, зазначено, що за відсутності згоди одного з батьків виїзд неповнолітнього громадянина України за кордон може бути дозволено на підставі рішення суду. Правилами перетинання державного кордону громадянами України (далі – Правила перетинання державного кордону), затвердженими постановою Кабінету

Міністрів України від 27 січня 1995 р. № 57 (у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 25 серпня 2010 р.), передбачено, що виїзд за межі України громадян, які не досягли шістнадцятирічного віку, у супроводі одного з батьків здійснюється у разі пред'явлення рішення суду про надання дозволу на виїзд за межі України без згоди та супроводу другого з батьків (п. 2-2). Документом на право перетинання дитиною державного кордону є проїзний документ дитини (п. 2). Слід зазначити, що постановою Кабінету Міністрів України від 25 серпня 2010 р. № 724 до Правил перетинання державного кордону внесено зміни та затверджено їх нову редакцію. Змістовно ці положення не змінено, але в новій редакції вони викладені відповідно в п. 2 та 4-2.

Згідно зі ст. 7 Закону про порядок виїзду з України Кабінет Міністрів України своєю постановою № 231 від 31 березня 1995 р. затвердив Правила оформлення і видачі паспорта громадянина України для виїзду за кордон і проїзного документа дитини, їх тимчасового затримання та вилучення (далі – Правила оформлення паспорта). У п. 18 зазначається, що паспорт/проїзний документ оформляється на підставі заяви батьків (законних представників батьків чи дітей), а у разі якщо батьки не перебувають у шлюбі між собою, того з них, з ким проживає дитина. Справжність підпису засвідчується нотаріально. За наявності заперечень одного з батьків документ може бути оформлено на підставі рішення суду.

Як видно з викладеного, між положеннями ч. 3 ст. 313 ЦК України та зазначеними нормативними актами з приводу допустимості вирішення питання про виїзд дитини за кордон за відсутності згоди одного з батьків існує суттєве протиріччя. Для його усунення пропонуємо виключити із ч. 3 ст. 313 ЦК України слово «лише»,

доповнивши цю норму положенням про вирішення питання в судовому порядку за відсутності згоди одного з батьків.

Слід акцентувати увагу й на те, що в нормативних актах, якими регламентується виїзд громадян України за кордон, в тому числі дітей, на наш погляд, також існує протиріччя у встановленні правової підстави для вирішення питання в судовому порядку. Так, у п. 2 ст. 4 Закону про порядок виїзду з України та в п. 4-2 Правил перетинання державного кордону пра-

дитини за кордон без згоди та супроводу одного з батьків показує, що судами приймаються рішення не лише за наявності заперечень проти виїзду одного з батьків, але й у випадках відмови вчинення відповідних нотаріальних дій, при неможливості отримання згоди та інших ускладненнях у спілкуванні між батьками.

Так, наприклад, Кілійський районний суд Одеської області рішенням від 22 грудня 2011 р. надав дозвіл на виїзд дитини за кордон, визнавши, що згоду

у зв'язку з перебуванням відповідача – батька дитини у місцях позбавлення волі та ненаданням письмових заперечень на позовну заяву.

На нашу думку, визнання заперечень одного з батьків щодо виїзду дитини за кордон єдиною підставою для розгляду справи судом істотно обмежує права дитини. За умови визнання наявності заперечень одного з батьків єдиною підставою для розгляду судом справи про надання дозволу на виїзд дитини за кордон судові рішення за інших обставин мали б вважатися незаконними. Тому більш обґрунтованою підставою для розгляду справи судом слід визнати відсутність згоди одного з батьків на виїзд дитини за кордон. У зв'язку з цим пропонуємо внести такі зміни до п. 18 Правил оформлення паспорта: слова «за наявності заперечень одного з батьків» замінити словами «за відсутності згоди одного з батьків».

Стосовно з'ясування змісту положення «відсутність згоди одного з батьків» з метою забезпечення однакового застосування норм права при розгляді судами справ даної категорії бажано було б отримати роз'яснення у постанові Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ.

Нормативно-правовими актами, якими регламентується виїзд за кордон громадян України, не встановлено вимоги, яким має відповідати рішення суду про надання дозволу на виїзд дитини за кордон без згоди та супроводу одного з батьків. Це призводить до неоднакового застосування їх положень при розгляді справ даної категорії.

У процесі вивчення судової практики було встановлено, що в окремих випадках суди надають дозвіл на разовий виїзд дитини за кордон без згоди та супроводу одного з батьків, тобто із визначенням його початку і закінчення. В деяких інших дозвіл на виїзд надавався на певний проміжок

Проведене Національною школою суддів України узагальнення практики розгляду судами справ про надання дозволу на виїзд дитини за кордон без згоди та супроводу одного з батьків показує, що судами приймаються рішення не лише за наявності заперечень проти виїзду одного з батьків, але й у випадках відмови вчинення відповідних нотаріальних дій, при неможливості отримання згоди та інших ускладненнях у спілкуванні між батьками

вовою підставою для розгляду питання про надання дозволу на виїзд дитини за кордон названо «відсутність згоди» одного з батьків. У п. 18 Правил оформлення паспорта – «наявність заперечень» одного з батьків. Очевидно, що відсутність згоди і наявність заперечень – не одне й те саме. З нашої точки зору, поняття «відсутність згоди» є ширшим від «наявність заперечень» і включає останнє. Відсутність згоди одного з батьків на виїзд дитини за кордон може мати місце за наявності заперечень проти виїзду, за відмови вчинити нотаріальне посвідчення згоди на виїзд дитини за кордон, за неможливості отримання згоди, коли місце його перебування невідоме або існують інші ускладнення у спілкуванні (наприклад, перебування одного з батьків за межами України).

Проведене Національною школою суддів України узагальнення практики розгляду судами справ про надання дозволу на виїзд

батька дитини отримати неможливо у зв'язку з тим, що він не спілкується з нею, місце перебування батька невідоме, не виключене його проживання за межами України. Відповідно до ч. 9 ст. 74 ЦПК України відповідач викликався до суду через засоби масової інформації (газету «Голос України»), але в судове засідання не прибув, про причини неявки не повідомив. Аналогічне рішення було ухвалено Суворовським районним судом м. Одеси 14 лютого 2012 р.

Ухвалюючи рішення про надання дозволу на виїзд дитини за кордон 24 листопада 2011 р., Богунський районний суд м. Житомира визнав, що відповідач – батько дитини без поважних причин відмовляється надати згоду на виїзд дитини за кордон у встановленому законом порядку. Рішенням Сторожинецького районного суду Чернівецької області від 4 листопада 2010 р. надано дозвіл на виїзд дитини за кордон

часу без встановлення кількості виїздів.

Так, надавши дозвіл на виїзд дитини до Єгипту без згоди та супроводу батька, Ленінський районний суд м. Запоріжжя не вказав у резолютивній частині рішення на початок і закінчення виїзду. Колегія суддів судової палати у цивільних справах апеляційного суду Запорізької області змінила рішення, доповнивши його резолютивну частину словами «з 14 січня 2011 р. по 22 січня 2011 р.».

Рішенням Хмельницького міськрайонного суду від 18 серпня 2010 р. було надано дозвіл на тимчасові виїзди малолітньої дитини за кордон протягом трьох років з дня набрання рішенням законної сили.

Рішенням Центрального районного суду м. Миколаєва від 25 грудня 2009 р. позов про надання дозволу на виїзд дитини за кордон до досягнення дитиною повноліття задоволено частково. В резолютивній частині зазначено: «надати дозвіл на виїзд дитини за кордон у супроводі матері без згоди батька». Колегія суддів судової палати у цивільних справах апеляційного суду Миколаївської області 11 березня 2010 р. ухвалила рішення, яким скасувала рішення суду і надала дозвіл на виїзд строком з 1 квітня 2010 р. по 1 червня 2013 р. У такий спосіб було надано можливість дитині не перебувати за кордоном протягом трьох років, а неодноразово виїжджати за кордон у цей час.

Рішенням Київського районного суду м. Полтави від 15 квітня 2009 р. надано дозвіл на тимчасовий виїзд за кордон малолітньої дитини без згоди батька до досягнення дитиною повноліття. Ухвалою колегії суддів судової палати у цивільних справах апеляційного суду Полтавської області від 2 липня 2009 р. апеляційна скарга батька дитини залишена без задоволення. Ухвалою колегії суддів судової палати у цивільних справах Верховного Суду Украї-

ни від 21 липня 2010 р. зазначені судові рішення були скасовані, а справа передана на новий розгляд до суду першої інстанції. В ухвалі, зокрема, зазначено, що ст. 4 Закону про порядок виїзду з України передбачено можливість ухвалення судом рішення на виїзд, а не на постійні виїзди дитини без згоди батька, не позбавленого батьківських прав.

Як бачимо, дане питання потребує законодавчого врегулювання. На наш погляд, судовим рішенням має надаватися дозвіл на одноразовий виїзд дитини за кордон із встановленням часового проміжку перебування в певній країні. Надання дозволу на неодноразові виїзди призводить до порушення права одного з батьків на спілкування з дитиною та на участь у її вихованні. За умови сприйняття даної позиції дане положення бажано закріпити в п. 2 ст. 4 Закону про порядок виїзду з України.

Правилами перетинання державного кордону (ст. 4) регламентується певним чином порядок

із батьків відсутній у пункті пропуску.

Таким чином, за згоди другого з батьків, але без його супроводу, в документах на виїзд дитини за кордон має зазначатися держава прямування та відповідний часовий проміжок перебування у ній.

Відповідно до п. 2 ст. 4 Правил перетинання державного кордону виїзд дітей за кордон без нотаріально засвідченої згоди другого з батьків здійснюється на підставі рішення суду про надання дозволу на виїзд дитини за кордон без згоди та супроводу другого з батьків.

Дане положення не містить вимоги про визначення в судовому рішенні держави прямування та відповідного часового проміжку перебування дитини у цій державі. Чому вимога визначити державу прямування (місце виїзду) та відповідний часовий проміжок перебування у цій державі стосується лише випадків оформлення документів на виїзд дитини за кордон за згодою, але без супро-

Судовим рішенням має надаватися дозвіл на одноразовий виїзд дитини за кордон із встановленням часового проміжку перебування в певній країні. Надання дозволу на неодноразові виїзди призводить до порушення права одного з батьків на спілкування з дитиною та на участь у її вихованні. За умови сприйняття даної позиції дане положення бажано закріпити в п. 2 ст. 4 Закону про порядок виїзду з України

виїзду за кордон осіб, які не досягли 16-річного віку. В п. 1 ст. 4 зазначено, що виїзд таких осіб у супроводі одного з батьків або інших осіб, уповноважених одним з батьків за нотаріально засвідченою згодою, здійснюється за нотаріально засвідченою згодою другого з батьків із зазначенням у ній держави прямування та відповідного часового проміжку перебування у ній, якщо другий

воду одного з батьків, сказати складно.

Вивчення практики розгляду судами справ даної категорії показує, що одними судами визначається держава прямування (місце виїзду) дитини, іншими – ні.

Так, Центральний районний суд м. Миколаєва рішенням від 25 грудня 2009 р. надав дозвіл на виїзд дитини «за кордон», хоча позивачка просила про надання

дозволу на виїзд до Російської Федерації. Колегія суддів судової палати у цивільних справах апеляційного суду Миколаївської області 11 березня 2010 р. скасувала це рішення та ухвалила нове, в якому, не звернувши уваги на невизначеність місця виїзду дитини судом першої інстанції, надала дозвіл на виїзд дитини «за межі України». Так само «за кордон» надано дозвіл на виїзд дитини рішенням Павлоградського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 8 грудня 2011 р.; Коростенського міськрайонного суду від 18 листопада 2008 р.; Червонозаводського районного суду м. Харкова від 16 серпня 2010 р.; Сторожинецького районного суду Чернівецької області від 4 листопада 2010 р. та від 20 вересня 2010 р.; Богунського районного суду м. Житомира від 24 листопада 2011 р.; рішенням Київського районного суду м. Полтави від 15 квітня 2009 р. та ін.

«За межі України» надавався дозвіл рішенням Інгuleцького районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області від 14 вересня 2010 р.; Першотравневого районного суду м. Чернівці від 21 вересня 2010 р.; Гагарінського районного суду м. Севастополя від 5 липня 2010 р.; рішенням Деснянського районного суду м. Чернігова від 9 лютого 2011 р. та ін.

Незважаючи на те, що позивачка просила надати дозвіл на виїзд дитини до Грузії та Італії, Хмельницький міськрайонний суд надав дозвіл на тимчасові виїзди дитини «за кордон». Колегія суддів судової палати у цивільних справах апеляційного суду Хмельницької області рішенням від 11 листопада 2010 р. доповнила резолютивну частину рішення суду першої інстанції вказівкою «до держав Грузії та Італії».

Заочним рішенням Богунського районного суду м. Житомира від 4 листопада 2010 р. надано дозвіл на виїзд дитини «за кордон»

до досягнення нею повноліття. Ухвалою колегії суддів судової палати у цивільних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 15 червня 2011 р. рішення було скасовано, а справу направлено на новий розгляд до суду першої інстанції. В ухвалі, зокрема, зазначено, що, надаючи дозвіл на виїзд дитини за кордон без згоди та супроводу батька, суд першої інстанції не встановив у справі, до якої країни передбачається виїзд, на підставі чого та на який термін або протягом якого проміжку часу.

Визначення місця виїзду дитини та часового проміжку її перебування за кордоном у рішенні суду за відсутності згоди та супроводу одного з батьків видається, безумовно, обов'язковим. Ми поділяємо практику тих судів, які, надаючи дозвіл на виїзд дитини за кордон, визначають місце виїзду і часовий проміжок перебування дитини за кордоном.

перебування у ній дитини.

Нормативно-правовими актами, які регламентують виїзд дитини за кордон, не передбачено здійснення контролю за поверненням дитини в Україну, хоча ст. 11 Міжнародної конвенції про права дитини, ратифікованої постановою Верховної Ради України № 789-ХП від 27 лютого 1991 р., встановлено, що держави-учасниці вживають заходів для боротьби з незаконним переміщенням і неповерненням дітей із-за кордону. Оскільки Законом про порядок виїзду з України регламентуються як питання виїзду з України, так і питання в'їзду в Україну громадян України, пропонуємо доповнити його новою статтею, якою передбачити здійснення контролю за поверненням дитини в Україну органами опіки та піклування.

Урегулювання викладених проблем на законодавчому рівні, на наш погляд, забезпечить охорону прав і законних інтересів

Для усунення недоліків у судовій практиці та з метою забезпечення правильного й однакового застосування судами законодавства у справах даної категорії пропонується до п. 2 ст. 4 Правил перетинання державного кордону внести доповнення про те, що у рішенні суду має бути визначено державу прямування та відповідний часовий проміжок перебування у ній дитини

Для усунення недоліків у судовій практиці та з метою забезпечення правильного й однакового застосування судами законодавства у справах даної категорії пропонуємо до п. 2 ст. 4 Правил перетинання державного кордону внести доповнення про те, що у рішенні суду має бути визначено державу прямування та відповідний часовий проміжок

дитини, її батьків, інших учасників сімейних правовідносин, однакового застосування матеріального і процесуального закону в діяльності судів при вирішенні спірних питань щодо участі батьків у вихованні дитини при наданні дозволу на виїзд дитини за кордон без згоди та супроводу одного з них.

Олександр Іщенко,

начальник відділу науково-методичного забезпечення діяльності Вищої кваліфікаційної комісії суддів України Національної школи суддів України

До питання початкової підготовки суддів в Україні

Стаття присвячена дослідженню проблем початкової підготовки суддів в Україні.

Ключові слова: початкова підготовка, суддя, програма спеціальної підготовки, Національна школа суддів України.

Ищенко А. П. К вопросу о начальной подготовке судей в Украине.

Статья посвящена исследованию проблем начальной подготовки судей в Украине.

Правова держава існує тоді, коли право є центром життя суспільства, коли відносини між громадянами та державою є відносинами права, а не сили, а непопушність правового статусу громадянина забезпечується незалежним та неупередженим судом.

Незалежність судової влади нерозривно пов'язана із забезпеченням високого професійного рівня суддів. Недарма у статті 54 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» (далі – Закон) закріплено, з одного боку, право судді вдосконалювати свій професійний рівень та проходити з цією метою відповідну підготовку, а з іншого – його обов'язок проходити з визначеною періодичністю двотижневу підготовку у Національній школі суддів України.

Особливо гостро у порушеному ключі стоїть питання забезпечення належного кваліфікаційного рівня кандидатів на посаду судді вперше. Не секрет, що особа, котра претендує набути статус професійного судді, повинна володіти комплексом спеціальних, практично орієнтованих знань і навичок, необхідних для успішного виконання функцій носія судової влади, та вміти застосовувати їх у процесі професійної діяльності.

Ключевые слова: начальная подготовка, судья, программа специальной подготовки, Национальная школа судей Украины.

Ishchenko O. P. To the question of initial training of judges in Ukraine.

The article is devoted to the research of judges' initial training problems in Ukraine.

The key words: initial training, judge, program of initial training, National School of Judges of Ukraine.

Закон визначив, що однією із стадій призначення на посаду судді вперше є проходження спеціальної підготовки, яка повинна включати теоретичне та практичне навчання за денною (очною) чи заочною формою. Організація спеціальної підготовки покладена на Національну школу суддів України, а її здійснення – на юридичні вищі навчальні заклади, перелік яких має визначатися Вищою кваліфікаційною комісією суддів України.

Водночас у прикінцевих положеннях Закону зазначено, що норми закону стосовно необхідності проходження кандидатом на посаду судді спеціальної підготовки у процесі призначення на посаду судді вперше вводяться в дію з дня прийняття Вищою кваліфікаційною комісією суддів України рішення про перший добір кандидатів на посаду судді для проходження ними спеціальної підготовки. Наразі такого рішення не прийнято. Голова Вищої кваліфікаційної комісії суддів України І. Л. Самсін прогнозує, що вже у 2013 році Комісія здійснить добір кандидатів і направить їх на навчання до Національної школи суддів [1].

Що ж маємо у теорії? Серед засадничих документів

із здійснення спеціальної підготовки кандидатів на посаду судді Закон визначає програму, навчальний план та порядок проходження спеціальної підготовки кандидатів на посаду судді, які затверджуються Вищою кваліфікаційною комісією суддів України. Проекти цих документів уже підготовлені, проте чекають на затвердження.

Зважаючи на те, що спеціальна підготовка кандидатів на посаду судді в Україні ще не проводилась, хотілося б зупинитись на концептуальних засадах її впровадження у світлі європейських стандартів суддівської освіти.

Європейська практика свідчить, що процедури добору суддів дещо різняться, залежно від національних традицій та належності права держави до тієї чи іншої правової системи (іноді останній критерій не є визначальним). В державах континентальної системи права практикується запровадження спеціальної базової підготовки кандидатів у судді, а самі кандидати добираються як із числа практикуючих юристів, так і з випускників юридичних навчальних закладів. У країнах загального права робиться акцент на безперервному підвищенні кваліфікації діючих суддів без відриву від професійної діяльності, тому суддівський корпус формується із кваліфікованих юристів-практиків, частіше навіть тих, які мають значний досвід адвокатської роботи. За такої системи відбору суддів не практикуються конкурсні механізми [2, с. 11].

Різняться також підходи до організації самої підготовки. Так, в одних випадках практикується тривале навчання у спеціальних закладах суддівської освіти, що супроводжується спеціальною підготовкою, в інших – підготовка обмежується стажуванням під керівництвом досвідченого судді-наставника.

В будь-якому разі, Консультативна рада європейських суддів (КРЕС) рекомендує вводити обов'язкову початкову підготовку суддів за програмами, які відповідають професійному досвіду призначуваних на суддівські посади осіб.

Як вірно зазначено у Пояснювальній записці до Європейської Хартії про статус суддів, характер обов'язків судді, посада якого вимагає розплутувати комплексні ситуації, які дуже часто є складними в плані поваги до людської гідності, є таким, для якого «абстрактної» перевірки здатності обіймати посаду недостатньо. Тому кандидати, яких обрано для виконання обов'язків судді, повинні проходити відповідний курс спеціального навчання [3].

Консультативна рада європейських суддів також наголошує на тому, щоб судді, відібрані після здобуття повної юридичної освіти, отримали детальну, глибоку, різноманітну підготовку з тим, аби мати можливість задовільно виконувати свої обов'язки [4].

Європейські рекомендації полягають у тому, щоб під егідою судової влади підготовка здійснювалась спеціальним автономним закладом з власним

бюджетом, який здатний у консультаціях із суддями виробляти навчальні програми та забезпечувати їх реалізацію. При цьому, навчання у кожній дисципліні мають здійснювати судді та експерти, відібрані з числа найкращих у своїй професії [4].

У пункті 10 Висновку № 4 (2003) Консультативної ради європейських суддів йдеться про те, що важливим моментом є включення умови про підготовку суддів до правил, які регулюють статус суддів. Однак юридичні норми не повинні деталізувати точний зміст підготовки, а доручати це завдання спеціальному органу, що відповідає за складання навчальної програми, організацію навчання та нагляд за його проведенням. Тому закономірно, що у проекті положення про порядок проходження спеціальної підготовки кандидатів на посаду судді Національній школі суддів України як спеціальній державній судово-освітній установі, відповідальній за організацію навчання кандидатів у судді, надано широкі дискреційні повноваження щодо:

- 1) складання робочих навчальних програм, графіка підготовки;
- 2) розподілу кандидатів на посаду судді для проходження спеціальної підготовки між юридичними вищими навчальними закладами;
- 3) формування та спеціального навчання судово-викладацького (тренерського) складу;
- 4) порядку і методики оцінювання результатів спеціальної підготовки;
- 5) організації практичної частини навчання – стажування;
- 6) здійснення загального та безпосереднього контролю за проходженням кандидатами на посаду судді спеціальної підготовки, включаючи стажування тощо.

Планується, що кандидати на посаду судді зараховуватимуться слухачами до Національної школи суддів України для проходження спеціальної підготовки. Теоретичне навчання проводитиметься у вищих юридичних навчальних закладах, перелік яких затверджуватиметься Вищою кваліфікаційною комісією суддів України. Національна школа суддів України укладатиме з відповідними навчальними закладами договори про співробітництво щодо спеціальної підготовки кандидатів на посаду судді.

Для забезпечення єдиного загальнонаціонального підходу спеціальна підготовка здійснюватиметься на засадах:

- 1) навчання за єдиною уніфікованою програмою спеціальної підготовки кандидатів на посаду судді;
- 2) практичної спрямованості, необхідної для оволодіння кандидатами на посаду судді професійними навичками суддівської роботи;
- 3) подібності та обов'язковості завдань для кандидатів на посаду судді під час проходження спеціальної підготовки, відсутності варіативної складової

- виконання завдань та проходження стажування;
- 4) єдності системи добору та підготовки викладачів у Національній школі суддів України;
 - 5) аналогічності критеріїв та порядку оцінювання проходження кандидатами на посаду судді етапів спеціальної підготовки.

У Консультативній раді європейських суддів вважають, що особливий підхід до навчання суддів повинен передбачати, насамперед, підготовку з професійної етики судді, процесуальних правил, а також відносин з особами, залученими до судового процесу (п. 24 Висновку № 4 (2003)), вивчення питань управління справами та адміністрування судів, ознайомлення з інформаційними технологіями, іноземними мовами, соціальними науками та альтернативними засобами вирішення спорів (п. 28 Висновку № 4 (2003)), підготовку суддів, обізнаних з європейськими питаннями (п. 27 Висновку № 4 (2003)). Стажування слід проводити під керівництвом досвідченого судді-наставника та спрямовувати на формування у кандидата спеціальних суддівських навичок, таких як уміння планувати робочий час, проводити засідання, готувати процесуальні документи, отримувати докази та оцінювати їх, працювати у команді, застосовувати судово-примирні процедури тощо.

Обов'язковою складовою реалізації загального та спеціального компонентів підготовки має стати стажування слухачів Національної школи суддів України в судах загальної юрисдикції під керівництвом досвідченого судді-наставника

Згідно з проектом програми спеціальної підготовки кандидатів на посаду судді підготовка складатиметься з двох частин: теоретично-практичної (проходить на базі юридичних вищих навчальних закладів) і стажування.

Змістовно підготовка розподілена на три блоки:

1. Судоустрій України. Етика та деонтологія суддівської діяльності.
2. Розгляд справ у судах першої інстанції (місцевих судах):
 - а) цивільне судочинство;
 - б) кримінальне судочинство та судочинство у справах про адміністративні правопорушення;
 - в) адміністративне судочинство;
 - г) господарське судочинство.
3. Суддівські навички.

Перший і третій блоки підготовки є її загальними компонентами, а другий – спеціальний компонент. Мета першого блоку підготовки – забезпечити, окрім іншого, формування професійної правосвідомості і правової культури кандидатів на посаду судді. Слухачі Національної школи суддів України одержуватимуть поглиблені знання з питань судоустрою, правового статусу судді, дисциплінарної відповідальності суддів, знайомитимуться із міжнародними стандартами здійснення правосуддя, засадами запобігання корупції у суддівському середовищі.

Другий блок підготовки стосується процесуального та матеріального права, конкретних питань за видами судочинства, зокрема проблем застосування Європейської конвенції про захист прав та основоположних свобод і практики Європейського Суду з прав людини у діяльності українських суддів, забезпечення права на доступ до суду, визначення підсудності, підготовки справ до судового розгляду, доказів та доказування, видів (форм) провадження, особливостей розгляду окремих категорій справ, проблем обчислення строків, визначення розміру та розподілу судових витрат. Особлива увага приділятиметься процесуальним питанням, пов'язаним з виконанням судових рішень іноземних судів в Україні та судового контролю за виконанням судових рішень.

Саме другий блок підготовки заснований на принципах спеціалізації та покликаний відігравати своєрідну профорієнтаційну за видами судочинства функцію.

Третій блок присвячений питанням отримання кандидатами спеціальних суддівських юридичних та неюридичних навичок, розвитку їх психомоторних якостей, що передбачає формування професійних моделей поведінки, необхідних у суддівській діяльності. Серед юридичних навичок виділені такі, зокрема, що стосуються діловодства, судового адміністрування, «командної» роботи суддів, судової статистики, техніки судово-юридичної мови та підготовки конкретних процесуальних документів, застосування аналогії у праві та тлумачення нормативно-правових актів (подолання колізій і заповнення прогалів у праві), свободи суддівського розсуду, застосування судами міжнародних договорів України. Неюридичні навички стосуватимуться застосування інформаційних технологій та баз юридичних даних, психологічних та конфліктологічних аспектів суддівської діяльності, судової риторики та комунікативних навичок судді.

Обов'язковою складовою реалізації загального та спеціального компонентів підготовки має стати стажування слухачів Національної школи суддів України в судах загальної юрисдикції під керівництвом досвідченого судді-наставника. Для організації проходження стажування слухачами Національна школа суддів України визначатиме перелік баз стажування та укладатиме із судами (базами стажування) догово-

ри про організацію та забезпечення стажування.

Таким чином, спеціальна підготовка кандидатів на посаду судді будуватиметься у проблемному, орієнтованому на судову практику, ключі, матиме прикладний характер та формуватиме більш чітке уявлення кандидатів про майбутню професію. Така підготовка полягатиме в опануванні кандидатами навчальних модулів та проходженні стажування для формування фахових умінь і навичок, високої моральності та професійної культури майбутніх суддів.

Методика та методологія спеціальної підготовки передбачає обов'язкове застосування новітніх інтерактивних технологій та форм навчання. При цьому методи навчання повинні визначатися і переглядатися органом, який відповідає за навчання (пункт 22 Висновку № 4 (2003) КРЕС), тобто Національною школою суддів України.

Стосовно додаткових гарантій кандидатів на посаду судді у пункті 2.3. Європейської Хартії про статус суддів передбачено, що законом має гарантуватися забезпечення за державні кошти належної підготовки кандидатів, відібраних для ефективного виконання обов'язків судді.

Спеціальна підготовка кандидатів на посаду судді будуватиметься у проблемному, орієнтованому на судову практику, ключі, матиме прикладний характер та формуватиме більш чітке уявлення кандидатів про майбутню професію

У розвиток такого положення український законодавець закріпив у частині 3 статті 65 Закону норму, згідно з якою спеціальна підготовка кандидатів на посаду судді проводиться за рахунок коштів Державного бюджету України, а на період проходження кандидатом підготовки за ним зберігається основне місце роботи, виплачується стипендія в розмірі не менше двох третин від посадового окладу судді місцевого суду загальної юрисдикції. Наприклад, 1 січня 2013 року посадовий оклад судді місцевого суду встановлюватиметься на рівні 10 мінімальних заробітних плат, тобто стипендія кандидата становитиме понад шість з половиною мінімальних заробітних плат. Слухачам заочної форми підготовки надаватимуться відпустки на період сесій та контрольних заходів.

Але повернемося до українських реалій. Окремі питання початкової підготовки суддів в Україні у світі європейських стандартів порушувалися учасниками «круглого столу» на тему «Презентація звіту з питань судового самоуправління, суддівської кар'єри та підготовки суддів в Україні» 5-6 червня 2012 року у

Києві. Захід відбувся в рамках програми Ради Європи і Європейського Союзу «Сприяння правовій реформі в країнах Східного партнерства». Під час презентації звіту прозвучали окремі рекомендації європейських експертів щодо початкової підготовки суддів. Ось деякі з них: мінімальна тривалість початкової підготовки повинна становити не менше одного року, оскільки шести місяців недостатньо для детальної, поглибленої і різносторонньої підготовки. Часові параметри підготовки повинні бути чіткими і зрозумілими та включати тривалість, дату початку і передбачуваного завершення навчання. Національна школа суддів України повинна стати єдиним органом, що відповідає за проведення практичної підготовки і відіграє важливу роль в теоретичній підготовці. Її не слід розглядати лише як організатора підготовки. Крім того, всі інструктори/лектори/наставники повинні проходити окрему підготовку, аби правильно застосовувати методику навчання «суддівських якостей» майбутніх суддів. Логічно, що така підготовка має проводитись централізовано на базі Національної школи суддів України. Підбиваючи підсумки презентації звіту з питань судового самоуправління, суддівської кар'єри та підготовки суддів в Україні, експерти, зокрема, зауважили, що досягти високої якості підготовки в національному закладі неможливо без зміцнення його власного потенціалу [5].

Без сумніву, озвучені рекомендації є нагальними і надзвичайно корисними. Вони мають стати дороговказом для створення системи початкової підготовки суддів в Україні та визначити вектор удосконалення діяльності Національної школи суддів України як незалежного та інституційно спроможного центру суддівської освіти нашої країни.

Список використаних джерел:

1. Самсін І. Інтерв'ю виданню «Закон і бізнес», 07.04 – 13.04.2012. [Електронний ресурс] // Режим доступу : http://zib.com.ua/ua/8966-igor_samsin_rezervisti_mogut_okazatsya_v_nepriyatnoy_situaci.html.
2. Джакомо Оберто. Подбор и подготовка судей в Европе: сравнительное исследование. – К. : Проект по улучшению деятельности судебной ветви власти, 2007. – 142 с.
3. [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://www.coe.int/T/dghl/monitoring/greco/evaluations/round4/European-Charter-on-Statute-of-Judges_EN.pdf.
4. Висновок № 4 (2003) Консультативної ради європейських суддів [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CCJE%282003%29O4&Sector=secDGHL&Language=lanEnglish&Ver=original&BackColorInternet=FEF2E0&BackColorIntranet=FEF2E0&BackColorLogged=c3c3c3>.
5. Доклад «Підготовка судей» рабочей группы «Профессиональные судебные системы» в рамках программы ЕС и СЕ «Содействие правовой реформе в странах Восточного партнерства» // Генеральная дирекция по вопросам прав человека и верховенства права. – Страсбург, май 2012.

Оксана Шамрай,
начальник відділу науково-методичного забезпечення діяльності Вищої ради юстиції Національної школи суддів України, кандидат юридичних наук

Олександр Іщенко,
начальник відділу науково-методичного забезпечення діяльності Вищої кваліфікаційної комісії суддів України Національної школи суддів України

Перевірки кандидатів на посаду судді вперше: проблеми теорії, методології і практики

У статті аналізуються окремі положення Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції» щодо проведення спеціальної перевірки кандидатів на посаду судді вперше. Розглянуто предмет спеціальної перевірки, її завдання, види та порядок організації.

Ключові слова: спеціальна перевірка, кандидат на посаду судді, порядок організації проведення спеціальної перевірки.

Іщенко А. П., Шамрай О. В. Перевірки кандидатів на должность судьи впервые: проблемы теории, методологии и практики

В статье анализируются отдельные положения Закона Украины «О судоустройстве и статусе судей» и Закона Украины «О принципах предотвращения и противодействия коррупции», касающиеся проведения специальной проверки кандидатов на должность судьи

Формування висококваліфікованого суддівського корпусу, здатного сумлінно та неупереджено здійснювати правосуддя – це завдання загальнодержавного значення. На його реалізацію спрямовані зусилля широкого кола органів державної влади та державних установ України. Адже суддя – це людина, яка покликана служити правосуддю. І лише суддя, який усвідомлює свою функцію та відповідальність, покладену на нього, відповідатиме вста-

впервые. Рассмотрен предмет специальной проверки, её задания, виды и порядок организации.

Ключевые слова: специальная проверка, кандидат на должность судьи, порядок организации проведения специальной проверки.

Ishchenko O., Shamrai O. Background checks of judicial candidates for the first time: problems of theory, methodology and practice

The article is devoted to analysis of those provisions of the Law of Ukraine «On the Judicial System and Status of Judges» and the Law of Ukraine «On the Principles of Prevention and Counteracting Corruption» that are related to conducting special background checks of judicial candidates for the first time. The subject of special background check, objectives, views, and the process of organization are envisaged.

Key words: special background check, a judicial candidate, the process for conducting a special background check.

новленим вимогам [1, с. 167]. Ключову роль у механізмі забезпечення належного кваліфікаційного рівня суддів відіграють Вища кваліфікаційна комісія суддів України, Вища рада юстиції та Національна школа суддів України.

Від цих інституцій великою мірою залежить призначення суддею особи, яка є високопрофесійним і високоморальним досвідченим фахівцем. У даному контексті доцільно приділити увагу саме

проведенню спеціальної перевірки кандидатів на посади суддів, тобто контингенту осіб, які виявили бажання працювати суддями [2, с. 45]. Логічним кроком у цьому напрямі став наказ Голови Вищої кваліфікаційної комісії суддів України від 11 січня 2012 року № 1, згідно з яким було створено робочу групу з удосконалення процедури добору кандидатів на посаду судді. Зокрема, її робота була спрямована на розв'язання проблемних питань проведення спеціальної перевірки кандидатів на посаду судді. У висновках робочої групи від 8 лютого 2012 року акцент зроблено саме на практичних аспектах проведення спеціальних перевірок.

Призначення на посаду судді вперше здійснюється виключно в порядку, визначеному Законом України «Про судоустрій і статус суддів» [3] (далі – Закон). Зокрема, Вища кваліфікаційна комісія суддів України організовує проведення спеціальної перевірки документів, поданих кандидатами на посаду судді вперше.

Формування висококваліфікованого суддівського корпусу, здатного сумлінно та неупереджено здійснювати правосуддя – це завдання загальнодержавного значення. На його реалізацію спрямовані зусилля широкого кола органів державної влади та державних установ України. Адже суддя – це людина, яка покликана служити правосуддю

Детальна перевірка усіх кандидатів на посаду судді вперше щодо їх відповідності встановленим Конституцією України і Законом вимогам є своєрідним «розслідуванням», що здійснюється шляхом об'єктивного, неупередженого і всебічного вивчення усіх позитивних та негативних сторін кандидата. Така перевірка проводиться згідно зі ст. 68 Закону. Спеціальна перевірка здійснюється і щодо відомостей, поданих кандидатами особисто, у встановленому законом порядку.

Питання організації проведення спеціальної перевірки стосовно кандидатів на посаду судді стали предметом регулювання Законом України «Про засади запобігання і протидії корупції» [4] та розробленого на виконання його положень Порядку організації

проведення спеціальної перевірки відомостей щодо осіб, які претендують на зайняття посад, пов'язаних із виконанням функцій держави або місцевого самоврядування [5] (далі – Порядок).

Однак беззастережно застосовувати Закон України «Про засади запобігання і протидії корупції» у частині проведення перевірок кандидатів на посаду судді не можна, оскільки, по-перше, він стосується не лише проведення спеціальних перевірок щодо осіб, які претендують на зайняття посад професійних суддів. По-друге, цей закон має окремий предмет правового регулювання, а саме: визначення основних засад запобігання і протидії корупції в публічній і приватній сферах суспільних відносин, відшкодування завданих внаслідок вчинення корупційних правопорушень збитків, шкоди; поновлення порушених прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав чи інтересів юридичних осіб, інтересів держави.

З огляду на це у пункті 1 Порядку зазначається, що спеціальна перевірка відомостей про кандидатів на посаду судді здійснюється з урахуванням вимог Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Так, наприклад, не застосовуватимуться положення Порядку про подання письмової згоди кандидата на проведення спеціальної перевірки протягом трьох днів від дати одержання кандидатом повідомлення про результати конкурсу, оскільки спеціальна норма ст. 67 Закону вимагає надання письмової згоди на збирання, зберігання та використання інформації про кандидата з метою проведення щодо нього спеціальної перевірки на етапі подання документів до Вищої кваліфікаційної комісії суддів України для участі у доборі кандидатів.

Таким чином, предметом спеціальної перевірки є відомості, що підтверджують відповідність претендентів встановленим вимогам до кандидатів на посаду судді (громадянство України, вік, наявність вищої юридичної освіти і необхідного стажу роботи в галузі права, вимоги щодо осідлості, володіння державною мовою, стану здоров'я, дієздатності, відсутності незнятої чи непогашеної судимості), а також інші відомості, подані кандидатами особисто. При цьому всі визначені Законом документи подаються кандидатами на посаду судді вперше до Вищої кваліфікаційної комісії суддів України особисто [6]. Такими «іншими» відомостями про кандидата можуть бути дані анкети кандидата на посаду судді, зокрема: 1) адреса за місцем фактичного проживання та реєстрації; 2) ідентифікаційний номер; 3) попередні прізвище, ім'я, по батькові у разі їх зміни; 4) дані про попереднє громадянство у разі його зміни; 5) інформація про сімейний стан та всі попередні шлюби; 6) прізвища, імена, по батькові батька/вітчима, матері/мачухи, сестер і братів, подружжя (у т.ч. колишнього подружжя) і дітей (якщо змінювалися – також попередні прізвища, імена, по

батькові), дата і місце їх народження, громадянство, адреси місця реєстрації і місця постійного проживання, місце роботи (навчання), посада (якщо особи не працюють – інформація про їх попереднє місце роботи). Якщо особа померла – може перевірятися інформація про дату смерті; 7) адреси місць проживання та реєстрації кандидата, що підтверджують його проживання в Україні не менше 10 років; 8) відомості про притягнення до кримінальної, адміністративної, дисциплінарної відповідальності; 9) додаткові відомості про освіту, підвищення кваліфікації (перепідготовку), наявність наукових праць, винаходів, викладацького досвіду та опублікованих праць у сфері права; 10) рівень володіння державною та іноземними мовами; 11) наявність нагород, державних премій, грамот та інших відзнак; 12) інформація про трудову діяльність, не відображену в трудовій книжці (включаючи сумісництво), за останні 10 років, а також про наявність відповідних статусів і прав на зайняття певною діяльністю (адвокат, нотаріус, арбітражний керуючий, суб'єкт підприємницької діяльності тощо); 13) відомості про проходження військової служби в Збройних Силах України; 14) відомості про членство в політичних партіях, громадських організаціях та/або професійних спілках; 15) відомості про фінансову історію кандидата на посаду судді; 16) рекомендації двох осіб, які можуть охарактеризувати кандидата як професіонала.

За логікою Закону (п. 3, 5 ч. 1 ст. 66) перевірки кандидатів на посаду судді поділяються на спеціальні та інші необхідні перевірки. Оскільки Закон не дає чіткого визначення «інших перевірок», наслідком є припущення, що такими є перевірки кандидатів щодо їх готовності до роботи на посаді судді або щодо інформації, яка характеризує особисті та моральні якості кандидатів.

За джерелами надходження інформації про кандидата на посаду судді перевірки поділяються на: 1) перевірки відомостей, поданих кандидатами на посаду судді особисто; 2) перевірки відомостей за процедурою звернення Вищої кваліфікаційної комісії суддів України із запитом для отримання інформації про кандидата на посаду судді до підприємств, установ, організацій усіх форм власності; 3) перевірки відомостей, поданих організаціями та громадянами протягом часу проведення перевірки.

За часом проведення перевірки доцільно розділяти на попередні (здійснюються до моменту складення кандидатами на посаду судді іспиту перед Вищою кваліфікаційною комісією суддів України на виявлення рівня загальних теоретичних знань у галузі права) і наступні (з моменту направлення кандидатів для проходження спеціальної підготовки).

Перевірки також поділяються на основні, додаткові і повторні.

Основною є перевірка, в ході якої повністю вирішуються завдання щодо з'ясування відомостей про особу, яка претендує на зайняття посади судді: громадянство, стан здоров'я, рівень освіти, наявність наукового ступеня, вченого звання, підвищення кваліфікації; притягнення особи до кримінальної відповідальності (в тому числі за корупційні правопорушення), наявність судимості, її зняття, погашення; факти щодо того, чи була особа піддана (піддавалася) адміністративним стягненням за корупційні правопорушення; відомості, зазначені у декларації про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру за минулий рік; наявність в особи корпоративних прав; інші відомості, вимога щодо подання яких установа законом.

Додаткова перевірка може проводитись у разі суттєвої зміни попередніх обставин, що перевірялись, або за умови подання до Вищої кваліфікаційної комісії суддів України нової інформації про кандидатів на посаду судді від організацій та громадян, що не була предметом попередніх перевірок та має важливе значення для повного з'ясування відомостей про кандидата.

Повторна перевірка може призначатися у разі порушення процедури проведення основної перевірки як з ініціативи Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Вищої ради юстиції (у разі виявлення нею обставин, що перешкоджають зайняттю кандидатом посади судді, та повернення матеріалів до Комісії для проведення перевірки таких обставин), так і у разі подання до Вищої кваліфікаційної комісії суддів України письмово викладеної обґрунтованої незгоди кандидата на посаду судді з результатами перевірки.

Вважаємо, що здійснення таких перевірок є необхідною гарантією, що забезпечить ефективний та якісний відбір кандидатів у судді.

У Порядку визначено органи, що уповноважені проводити перевірки осіб, які претендують на зайняття посад, пов'язаних із виконанням функцій держави або місцевого самоврядування.

Отже, за перевірку відомостей про притягнення особи до кримінальної відповідальності, наявність судимості, її зняття, погашення, а також про застосування до кандидата адміністративних стягнень за корупційні правопорушення відповідає Міністерство внутрішніх справ України. Зазначену перевірку здійснює Департамент інформаційно-аналітичного забезпечення Міністерства внутрішніх справ в аналітичній інформаційно-пошуковій системі «АРМОР» і за її результатами видає довідку про відсутність чи наявність судимості (форма ІП-1).

Перевірка достовірності відомостей, зазначених у декларації про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру кандидата за минулий рік, здійснюється підрозділами оподаткування фізичних

осіб Державної податкової служби України за допомогою автоматизованої інформаційної системи «Облік податків і платежів».

Спеціальна перевірка щодо освіти кандидата, наявності у нього наукового ступеня, вченого звання проводиться уповноваженим підрозділом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України. За допомогою інформаційно-виробничої системи «Освіта» та паперових архівів перевіряється інформація щодо навчання кандидата у вищому навчальному закладі та про отримання ним диплома відповідного зразка, а також про присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань.

Інформацію щодо притягнення кандидата до відповідальності за вчинення корупційного правопорушення надає Міністерство юстиції України, перевіряючи відомості про нього у Єдиному державному реєстрі осіб, які вчинили корупційні правопорушення (далі – Реєстр). Відповідальним за внесення інформації до Реєстру, а також за надання витягу з Реєстру, який свідчить про внесення відомостей про особу до Реєстру або про відсутність в ньому відомостей про таку особу, є Департамент антикорупційного законодавства та законодавства про правосуддя. Враховуючи те, що Закон України «Про засади запобігання і протидії корупції» набув чинності 01.07.2011 р., до Реєстру вносяться відомості щодо судових рішень про притягнення осіб до відповідальності за вчинення корупційних правопорушень, ухвалених після 1 липня 2011 року.

Згідно із Законом України «Про засади запобігання і протидії корупції» спеціальна перевірка проводиться у п'ятнадцятиденний строк. На нашу думку, йдеться про основну спеціальну перевірку, що не виключає проведення в подальшому додаткових перевірок

Постає питання, а як бути з інформацією про осіб, які вчинили корупційне правопорушення до липня 2011 року і відомості про яких не потрапили до зазначеного реєстру?

Для отримання медичної довідки (форма 086/о), сертифікату про проходження обов'язкового профілактичного огляду (форма 140-о) та довідки про проходження обов'язкового попереднього та періодичного психіатричного оглядів (форма 122-2/о) кандидат на посаду судді звертається до відповідних медичних установ Міністерства охорони здоров'я України, що відповідають за перевірку цих відомостей. Але у зв'язку з тим, що на сьогодні в Україні не існує єдиної бази таких даних, то і здійснити спеціальну перевірку достовірності поданих кандидатом відомостей про відсутність захворювань, що перешкоджають виконанню обов'язків судді, видається достатньо утрудненим.

Перевірки відомостей про громадянство кандидатів на посаду судді проводяться Державною міграційною службою України. Незважаючи на те, що з моменту створення цього центрального органу виконавчої влади пройшов рік, досі не сформовано єдиної автоматизованої інформаційної системи обліку, аналізу і контролю міграційних потоків, тому централізовано перевірити подані кандидатом відомості наразі не є можливим.

Поданий вище перелік органів не є вичерпним. Порядком передбачено, що для проведення спеціальної перевірки інших відомостей, вимога щодо подання яких установлена законом, можуть залучатися спеціально уповноважені суб'єкти у сфері протидії корупції, а в разі потреби – інші центральні органи виконавчої влади.

Законодавець визначив і чіткий перелік документів, копії яких необхідно додавати до запиту про проведення спеціальної перевірки відомостей щодо кандидатів. Пропонуємо умовно поділити їх на основні і додаткові. Під основними маємо на увазі документи, що в обов'язковому порядку подаються до органів, які здійснюватимуть їх перевірку. Під додатковими – документи, які подаються відповідно до специфіки діяльності органу, що здійснюватиме перевірку.

Отже, основними документами є засвідчені відповідним чином ксерокопії:

- 1) письмова згода кандидата на проведення спеціальної перевірки;
- 2) автобіографія;
- 3) паспорт.

До додаткових документів належать:

- 1) документи про освіту, вчені звання, наукові ступені;
- 2) декларація про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру за минулий рік;
- 3) медична довідка про стан здоров'я;
- 4) військовий квиток (для військовослужбовців або військовозобов'язаних);
- 5) довідка про допуск до державної таємниці (у разі наявності);
- 6) інші документи, у яких містяться відомості, вимо-

га щодо подання яких встановлено законом.

Копії документів кандидатів на посаду судді за-свідчуються уповноваженою посадовою особою Департаменту з питань призначень, обрання та звільнення суддів Вищої кваліфікаційної комісії суддів України.

Після закінчення перевірки стосовно кандидата на посаду судді складається довідка з викладенням фактів і обставин, установлених за результатами перевірки, що додається до поданих кандидатом документів.

Для забезпечення прозорості механізму відбору осіб, які претендують на зайняття посад, пов'язаних із виконанням функцій держави або місцевого самоврядування, у Порядку також передбачена можливість ознайомлення кандидата, щодо якого здійснювалася спеціальна перевірка, з довідкою про її результати. У разі незгоди кандидата з результатами перевірки він може подати свої зауваження у письмовій формі стосовно її результатів, а рішення про відмову кандидату у призначенні на посаду на підставі встановлення факту подання неправдивих відомостей може бути оскаржено до суду.

Якщо перевірка виявила факти й обставини, що свідчать про невідповідність особи, яка звернулася із заявою про участь у доборі кандидатів на посаду судді, установленим вимогам до кандидата, така особа не допускається до проходження наступних етапів призначення на посаду судді вперше. Вища кваліфікаційна комісія суддів України приймає мотивоване рішення та обов'язково повідомляє особу, якій відмовлено в допуску, шляхом направлення їй копії ухваленого рішення.

Практично значимим є питання хронологічних рамок (строків) проведення перевірок кандидатів на посаду судді. У частині 2 статті 68 Закону зазначається, що інформація про кандидата за запитами Вищої кваліфікаційної комісії суддів України подається у десятиденний строк. Інших граничних строків з цього питання Закон не містить, але дозволяє організаціям та громадянам подавати до Вищої кваліфікаційної комісії суддів України інформацію про кандидатів на посаду судді. Така інформація може надходити на всіх етапах добору, тому Комісія має реагувати на неї проведенням необхідних перевірок.

Згідно із Законом України «Про засади запобігання і протидії корупції» спеціальна перевірка проводиться у п'ятнадцятиденний строк. На нашу думку, йдеться про основну спеціальну перевірку, що не виключає проведення в подальшому додаткових перевірок.

Метою цієї статті є забезпечення оперативності реагування органів, які безпосередньо здійснюють перевірку на запити Комісії, а не обмеження строків проведення перевірки відомостей про кандидатів на посаду судді. Як видається, спеціальна перевірка

кандидатів на посаду судді має поширюватися на всі етапи призначення на посаду судді вперше.

Зняти певну невизначеність у процедурі проведення спеціальної перевірки кандидатів на посаду судді може спеціальний Порядок, затверджений рішенням Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. Він має узгоджуватися із Законами України «Про судоустрій і статус суддів», «Про засади запобігання і протидії корупції», Порядком організації проведення спеціальної перевірки відомостей щодо осіб, які претендують на зайняття посад, пов'язаних із виконанням функцій держави або місцевого самоврядування, та встановлювати чіткий перелік інформації щодо кандидатів на посаду судді, яка буде перевірятися, визначати зміст і конкретний алгоритм отримання/витребування інформації (процедуру та порядок надсилання запитів, витребування документів, довідок тощо).

Спеціальна перевірка як комплексне вивчення інформації про особу, котра претендує на посаду судді, повинна стати важливою складовою у процедурі добору, що дасть можливість поповнити суддівський корпус виключно чесними, високоморальними, професійними та досвідченими фахівцями, а також сприятиме підвищенню авторитету судді, судової влади та держави в цілому, усунувши причини й умови, які сприяють злочинним проявам і корупції.

Список використаних джерел:

1. Барак Аарон. Судейское самоусмотрение: Пер. с англ. – М.: НОРМА, 1999.
2. Скомороха Л.О. Концептуальні підходи щодо отримання всебічної та повної інформації стосовно осіб, які претендують на зайняття посади судді / Л. О. Скомороха // Вісник Вищої ради юстиції. – 2010. – № 2. – С. 44-51.
3. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 7 липня 2010 року N 2453-VI (із змінами і доповненнями) [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>.
4. Про засади запобігання і протидії корупції: Закон України від 7 квітня 2011 року № 3206-VI [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>.
5. Порядок організації проведення спеціальної перевірки відомостей щодо осіб, які претендують на зайняття посад, пов'язаних із виконанням функцій держави або місцевого самоврядування: Указ Президента України від 25 січня 2012 року № 33/2012 [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>.
6. Положення про порядок розгляду питань та підготовки матеріалів щодо проведення добору кандидатів на посаду судді вперше згідно з положеннями Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо спеціальної підготовки кандидатів на посаду судді: Рішення Вищої кваліфікаційної комісії суддів України від 16.03.2011» [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://vkksu.gov.ua/ua/dobir-kandidativ-na-posadu-suddi-vpershe/documents-pp/>.

Сергій Глубоченко,

здобувач кафедри права Європейського Союзу та порівняльного правознавства Національного університету «Одеська юридична академія», суддя Маловишківського районного суду Кіровоградської області

Психолого-етичні параметри світогляду суб'єктів судової правозастосовної діяльності

У статті розглядається роль психолого-етичних параметрів світогляду суб'єктів правозастосовної діяльності в її реалізації, комплексно аналізуються поняття та зміст моральної бази судового правозастосування як прояву правозастосовної діяльності. Автор приходиться до висновків, що світогляд судді формує певну психолого-етичну базу, яка обумовлює багатоаспектну оцінку фактів та доказів у певній справі та прийнятті рішення у ній з урахуванням існуючих у суспільстві моральних та інших цінностей, опосередкованих особистістю суб'єкта правозастосовної діяльності.

Ключові слова: правозастосовна діяльність, правозастосовний розсуд, судовий розсуд, психолого-етичні основи судового розсуду.

Сергей Глубоченко. Психолого-этические параметры мировоззрения субъектов судебной правоприменительной деятельности

В статье рассматривается роль психолого-этических параметров мировоззрения субъектов правоприменительной деятельности в ее реализации, комплексно анализируются понятие и содержание нравственной базы судебного правоприменения как проявления правоприменительной деятельности. Автор приходит к выводу, что мировоззрение судьи формирует определен-

ную психолого-этическую базу, которая обуславливает разностороннюю оценку фактов и доказательств по делу и принятие решения по нему с учетом существующих в обществе моральных и других ценностей, опосредованных личностью субъекта правоприменительной деятельности.

Ключевые слова: правоприменительная деятельность, правоприменительное усмотрение, судебное усмотрение, психолого-этические основы судебного усмотрения.

Sergiy Glubochenko. Moral basis of the outlook of persons who implement law in court practices

The role of the moral parameters of the outlook of persons who implement law is reviewed in the article in the context of law implementation itself; the notion and content of the moral base for law implementation in court practices is analyzed in the understanding law implementation itself. The author comes to a conclusion that the judge's outlook and ideology forms certain moral basis that leads to multidimensional evaluation of facts and evidence in a particular case, issuing judgment therein with the consideration to social mental and other values mediated by the personality of the law implementation official.

Key words: law implementation; law implementation discretion; court discretion; moral basis for court review.

Постановка проблеми. Фактор довіри у взаєминах судової влади та суспільства є чи не головним для неупередженого здійснення судочинства. Комунікативний феномен довіри сам по собі є соціально-психологічним та моральним явищем. Судова справедливість для кожного громадянина залежить великою мірою від моральних цінностей, якими керуються судді. Саме тому етичні аспекти світогляду суб'єктів правозастосовної діяльності, зокрема суддів, набувають ключового значення у процесі реалізації даної діяльності.

Наприклад, правознавець С. Подкопаєв зазначає, що особливість професії судді з позиції етичних вимог полягає у наявності морального права вирішувати долю інших людей. Наділення правом бути суддею означає суспільну довіру до нього. Для громадян суддя і поза судовим засіданням залишається суддею, і тому він «приречений» грати цю роль постійно, незалежно від того, виконує він свої службові обов'язки чи перебуває поза службою. Для збереження довіри громадян суддя повинен дотримуватися моральних вимог, що панують у суспільстві. Це робить правосуддя доступним і зрозумілим для членів суспільства. Тільки моральний самоконтроль судді, дотримання ним етичних вимог дозволяє виключити негативну оцінку діяльності суду, сумніви щодо неупередженості [11].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Різним аспектам розуміння світоглядного змісту правозастосовної діяльності присвячені дослідження правознавців Д. Арбушенко, [1], А. Барака [2], Л. Берг [3], О. Корабліної [6], М. Рісного [8], С. Подкопаєва [11] та ін. Автори аналізують взаємодію моралі та права у правозастосовній діяльності та визначають загальну роль світогляду суб'єктів правозастосування у цьому процесі.

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми. Досліджуючи правозастосовну діяльність та особливості її здійснення, правознавці у своїх роботах звертались до аналізу світоглядної проблематики суб'єктів правозастосування, проте окремого безпосереднього розгляду психолого-етичних параметрів світогляду суб'єктів правозастосування проведено не було.

Саме тому метою статті є комплексний аналіз психолого-етичної бази світоглядної функції у правозастосовній судовій діяльності, адже саме у явищі судового розсуду етичні та моральні параметри досить часто набувають особливого значення при прийнятті рішення у справі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Індивідуальні моральні орієнтири суб'єкта судової правозастосовної діяльності як значеннєві параметри буття людини визначають спрямованість

і вмотивованість діяльності судді, в тому числі професійної.

Ю. Чуфаровський зазначає, що суддя під час судового слідства, вивчаючи докази, спрямовує свою діяльність на усунення сумнівів, що виникають, підтверджує ймовірнісні припущення або приходиться до висновку, що вони були необґрунтованими. На двох останніх етапах відбувається остаточне формування судового розсуду. Саме тому процес формування розсуду базується не лише на дослідженні зібраних доказів, але і є втіленням особистісної позиції судді, його етичних поглядів, професійної правосвідомості, вимог закону [10, с.234].

Це означає: якщо йдеться про судовий розсуд, то мається на увазі, що з певного питання норма права не дає однозначного тлумачення й можливості її застосування, але є моральні, релігійні, традиційні або інші цінності, якими суддя може скористатися при винесенні рішення у справі.

Судова справедливість для кожного громадянина залежить великою мірою від моральних цінностей, якими керуються судді. Саме тому етичні аспекти світогляду суб'єктів правозастосовної діяльності, зокрема суддів, набувають ключового значення у процесі реалізації даної діяльності

Отже, світогляд судді формує певну етичну базу, яка обумовлює багатоаспектну оцінку фактів і доказів у певній справі та прийняття щодо неї рішення з урахуванням суспільних моральних та інших цінностей, опосередкованих особистістю суб'єкта правозастосовної діяльності.

Правознавець А. Барак, спираючись на досвід правової системи в умовах ліберальної демократії, зазначає, що здебільшого у складних справах вибір судді визначається його суддівською філософією, що є продуктом його досвіду та світогляду [2, с.3]. Тобто суб'єкт правозастосовної діяльності керується індивідуальними моральними цінностями, що є основою його світогляду, сформованого протягом життя.

Професійна діяльність судді пов'язана з визначенням прав громадян, що обумовлюють головні моральні орієнтири суспільства – життя та здоров'я громадян, тобто крім юридичних норм вона зачіпає і сферу суспільної моралі. Даний вибір здійснюється під впливом гносеологічних, аксіологічних та психолого-етичних параметрів світогляду суб'єктів судової правозастосовної діяльності. Відповідно, переконання, почуття, моральні цінності та етичні ідеали, що визначають життєву позицію і стратегію поведінки у житті суб'єкта судової правозастосовної діяльності, дозволяють зробити мотивований вибір у межах можливих варіантів застосування норм права.

Тобто норми моралі поряд із законодавчими пріоритетами слугують ціннісною базою, психолого-етичною основою для визначення суддею правозастосовних норм тоді, коли норми права також посилаються на такі моральні категорії, як справедливість, доцільність, людяність, моральна шкода тощо.

Таким чином, право бути суддею априорі означає суспільну довіру. Н. Міненкова зазначає, що суддя і поза засіданням залишається суддею, а тому для збереження довіри громадян повинен дотримуватися моральних вимог, які висуває до нього суспільство. Тільки самоконтроль судді та дотримання етичних норм усіма представниками апарату суду сприятимуть позитивній оцінці діяльності всієї системи правосуддя [7].

О. Корабліна, яка досліджує ціннісні основи правозастосовного розсуду з позиції взаємодії права і моралі, зазначає, що цінність правозастосовної діяльності полягає у тому, що вона має моральний вимір, у якому проявляються духовно-моральні орієнтири, цінності та настанови суб'єкта правозастосування. Особистісні якості суб'єкта правозастосування, в свою чергу, підвищують значимість самого права як регулятора суспільних відносин. Саме таким чином забезпечуються цінності права на етапі правозастосування [6, с.5].

Г. Васильєва щодо цього додає: «До працівників юридичної професії висуваються підвищені моральні вимоги. Це пояснюється особливою довірою до них суспільства та відповідальним характером функцій, які вони виконують. Люди, які вирішують долі інших людей, чітко дотримуючись вимог закону і норм моралі, повинні мати на це не лише формальне, службове, але й моральне право» [4, с.126].

Таким чином, констатуємо наявність неформалізованих психологічних моральних параметрів світогляду суб'єктів правозастосовної діяльності, що визначаються фактором суспільної довіри. Суспільні еспектації та відображення образу правозастосувача у суспільній свідомості опосеред-

ковано впливають на суб'єкта правозастосовної діяльності через механізми його юридичної соціалізації, які починають діяти у ранньому віці. Формування індивідуальних моральних основ світогляду майбутнього суб'єкта правозастосування відбувається під впливом суспільних стереотипів щодо даної професії.

Проте, неформалізовані психолого-етичні параметри світогляду суб'єкта правозастосовної діяльності обов'язково доповнюються формалізованими підвалинами. Ми маємо на увазі етичну кодифікацію моральних основ правозастосовної діяльності.

Наприклад, С. Подкопаєв зазначає, що на

Суддя і поза засіданням залишається суддею, а тому для збереження довіри громадян повинен дотримуватися моральних вимог, які висуває до нього суспільство. Тільки самоконтроль судді та дотримання етичних норм усіма представниками апарату суду сприятимуть позитивній оцінці діяльності всієї системи правосуддя

сьогодні актуалізуються питання, пов'язані з морально-правовими засадами суддівської професії, і, зокрема, встановленням (закріпленням) відповідних етичних вимог (правил, стандартів) щодо суддів [11]. Етичні вимоги до суддів у різних країнах впливають із міжнародних і національних документів. До національних документів, що регламентують етичні вимоги до суддів, належать: 1) закони (статуту); 2) закони і корпоративні акти – кодекси поведінки (етики) суддів. Головна ідея етичних вимог до суддів – неприпустимість поведінки, що може нашкодити авторитету суду та судової влади [11].

Дослідник вважає, що провідна роль в роботі етичних стандартів суддівської професії повинна належати самим професіоналам – суддям, в особі органів суддівського самоврядуван-

До працівників юридичної професії висуваються підвищені моральні вимоги. Це пояснюється особливою довірою до них суспільства та відповідальним характером функцій, які вони виконують. Люди, які вирішують долі інших людей, чітко дотримуючись вимог закону і норм моралі, повинні мати на це не лише формальне, службове, але й моральне право

ня та представників у кваліфікаційних комісіях, бо саме судді знають всі тонкощі своєї професії. Водночас до цієї роботи слід обов'язково залучати і юридичну спільноту. У цьому сенсі думка представників громадськості є важливою, бо відображає суспільне уявлення про те, як повинен поводитись суддя [11].

Таким чином, формалізовані етичні параметри світогляду суб'єктів правозастосування містять у собі ті ж самі орієнтири на моральний образ правозастосувача у суспільній свідомості як на певний моральний еталон, що заслуговує на суспільну довіру. Етичні кодекси правозастосувачів лише формалізують дану залежність.

Наприклад, у чинному Кодексі професійної етики судді, затвердженому на V з'їзді суддів України 24 жовтня 2002 року, зазначено, що суддя має докладати всіх зусиль до того, щоб на думку розсудливої, законослухняної та поінформованої людини його поведінка була бездоганною [5].

Новий робочий проект Кодексу професійної етики судді, схвалений на засіданні Ради суддів України 23 березня 2012 року, наразі перебуває у стадії суддівського дискурсу [12]. На відміну від чинної редакції новий проект Кодексу професійної етики судді має більш складну структуру та, відповідно, «щільніший» зміст. Він містить преамбулу, розділи «Морально-етичні принципи поведінки судді» та «Норми професійної етики судді. Рівність, компетентність і старанність» [12].

Висновки. Таким чином, аналіз психолого-етичних параметрів світогляду суб'єктів судового правозастосування дає нам можливість розрізнити два пласти даної основи: 1) індивідуальні моральні орієнтири суб'єктів правозастосування неформалізованого походження;

2) свідомі моральні орієнтири, закріплені у формалізованих документах-кодексах. Перший визначається сформованими протягом тривалого часу суспільними стереотипами щодо морального образу судді, які майбутній правозастосувач засвоює під час власної юридичної соціалізації. Такий образ нерозривно пов'язаний у суспільній свідомості з фактором довіри громадськості до судді. Другий – формалізовані етичні параметри світогляду суб'єктів правозастосування у вигляді кодексів професійної етики суддів – також містить у собі ті ж самі орієнтири на моральний еталонний образ правозастосувача у суспільній свідомості.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямі стосуються більш детального дослідження закономірностей взаємодії моралі та права, індивідуальної моральності суб'єкта правозастосовної діяльності та домінуючих суспільних моральних орієнтирів. Аналіз психолого-етичних параметрів світогляду суб'єктів правозастосовної діяльності дозволить визначити світогляд як ідеологічну основу явища судового розсуду.

Список використаних джерел:

1. Арбушенко Д. Б. Судебное усмотрение в гражданском процессе: Дис. канд. юрид. наук: 12.00.03 / Д. Б. Арбушенко. – Екатеринбург, 1998. – 164с.
2. Барак А. Судейское усмотрение / А. Барак. – М.: НОРМА. – 376с.
3. Берг Л. М. Судебное усмотрение и его пределы (общетеоретический аспект): Автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.01 / Л. М. Берг. – Екатеринбург, 2008. – 26с.
4. Васильева Г. А. Профессиональная этика юриста / Г. А. Васильева. – Челябинск: Изд-во ЮУрГУ, 2005. – 190с.
5. Кодекс професійної етики судді, затверджений V з'їздом суддів України 24.10.2002 // Вісник Верховного Суду України. – 2002. - № 5, вересень – жовтень.
6. Кораблина О. В. Усмотрение в правоприменительной деятельности: общетеоретический и нравственно-правовой аспекты: Дис. канд. юрид. наук: 12.00.01 / О. В. Кораблина. – Саратов, 2009. – 178с.
7. Міненкова Н. Суд починається з поваги / Н. Міненкова, В. Ларенко // Закон і Бізнес. – 2009. - № 5.
8. Рісний М.Б. Правозастосувальний розсуд (загально-теоретичні аспекти): Автореф. дис.канд. юрид. наук: 12.00.01. / М.Б. Рісний - Л., 2006. – 17с.
9. Трунов И. Л. Юридическая профессиональная этика / И.Л. Трунов // Адвокатская практика. - 2008. - № 2. - С. 2-5.
10. Чуфаровский Ю. В. Юридическая психология в вопросах и ответах: Учебн. пособие. – М.: Проспект, 2011. – 256 с.
11. Подкопаев С. В. Этика суддів: міжнародний досвід та проблеми регулювання в Україні [Електронний ресурс] / С. В. Подкопаев. – Центр політико-правових реформ. – 13 травня 2005. - Режим доступу: <http://www.pravo.org.ua/index.php/2010-03-07-18-06-07/>
12. Робочий проект Кодексу суддівської етики [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://законь.com/print:page,1,18361-robochiy-proekt.html..>

Звіт про результати громадського спостереження за проведенням анонімного тестування кандидатів на посаду судді вперше

Центр суддівських студій уже кілька років поспіль проводить в рамках українсько-швейцарського проєкту «Підтримка судової реформи в Україні» комплексне дослідження стану незалежності суддів в Україні¹ та його відповідність міжнародним стандартам². Загально визнаною в світі гарантією незалежності суддів є демократичні процедури формування суддівського корпусу. Вони передбачають прозорий механізм здійснення добору кандидатів на посади суддів, застосування об'єктивних критеріїв з урахуванням кваліфікації, моральних якостей, здібностей та результатів професійної діяльності. Суворе дотримання відповідними державними органами принципів добору кандидатів на посади суддів є важливою умовою формування професійного суддівського корпусу, здатного на високому рівні здійснювати правосуддя. Водночас нехтування цими принципами – це підстава для порушення питання про легітимність їх діяльності³.

5 червня 2012 року Вища кваліфікаційна комісія суддів України провела анонімне тестування рівня теоретичних знань кандидатів на посаду судді. Центр суддівських студій брав участь у громадському спостереженні за його проведенням. Спостерігачі Центру здійснювали громадський контроль за тестуванням, нагляд за рівнем та дотриманням Вищою кваліфікаційною комісією суддів України прозорості під час проведення процедури тестування; моніто-

ринг об'єктивності, відкритості інформації про результати тестування. Інформація, наведена у звіті, дасть можливість визначити проблеми та удосконалити процедуру добору кандидатів на посаду судді.

Спостерігачі Центру суддівських студій аналізували загальний рівень дотримання прав кандидатів і принципів добору кандидатів на посади суддів під час підготовки та проведення анонімного тестування, відслідковували повний цикл проведення анонімного тестування:

- реєстрацію кандидатів;
- процес тестування;
- опрацювання відповідей кандидатів;
- оприлюднення результатів.

Спостерігачами не було зафіксовано обмежень права на спостереження на різних етапах проведення тестування. Більше того, відзначалося сприяння спостерігачам з боку працівників Комісії та швидке реагування на їх зауваження.

Спостереження відбувалося за такими критеріями:

1. Забезпечення принципу рівності

Принцип рівності кандидатів на посади суддів закріплений у частині другій ст. 65 Закону «Про судоустрій і статус суддів», а саме: при доборі кандидатів на посаду судді забезпечується рівність їхніх прав незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця

¹ Моніторинг незалежності суддів в Україні. 2011 рік. – / Центр суддівських студій.

² Міжнародні стандарти незалежності суддів: Збірка документів. – К.: Поліграф-Експрес, 2008. – 184 с. Також ці матеріали представлені на веб-сайті Центру суддівських студій (www.judges.org.ua).

³ Гончаренко О.В. Вісник Вищої ради юстиції, № 1 (9) 2012.

проживання, мовних або інших ознак. Положення ст. 65 Закону співвідносяться із положеннями п. 45 Рекомендацій Комітету Міністрів Ради Європи щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки від 17 листопада 2010 р., п. 2.1 Європейської хартії «Про статус суддів».

Вища кваліфікаційна комісія суддів України намагалась створити рівні умови для усіх кандидатів та організувала у 2012 році проведення оцінювання знань в одному приміщенні одночасно. Громадські спостерігачі провели опитування кандидатів до і після тестування. Більшість з опитаних відзначили високий організаційний рівень проведення анонімного тестування, ввічливе і толерантне ставлення до них представників Комісії. На всі зауваження спостерігачів щодо організаційних недоліків та скарги кандидатів керівництво Комісії і її члени негайно реагували.

Водночас більшість кандидатів звернули увагу на нерівні умови щодо кандидатів, які мешкають в місті Києві, та з інших регіонів України. Можливість онлайн реєстрації з'явилася лише наприкінці терміну подачі документів, мало хто з кандидатів (як показало опитування) знав про послугу та міг нею скористатися. Також, на їх думку, пізно з'явилася інформація про місце, дату й час проведення анонімного тестування. Це ускладнило придбання квитків у зв'язку зі змінами розкладу руху поїздів та резервування місця проживання.

Більшість іногородніх кандидатів висловили свої пропозиції стосовно організації проведення іспитів у майбутньому ближче до їх місця проживання.

2. Забезпечення безпечних і належних умов

Позитивно оцінивши місце проведення іспиту, а саме: зручність транспортного сполучення, наявність паркінгу для автомобілів, кава-автоматів, виїзної торгівлі напоями та харчуванням, медичної допомоги (бригад швидкої допомоги) та охорони екзаменаційного центру, обмеження доступу на його територію (вхід тільки для зареєстрованих осіб), більшість опитаних кандидатів та спостерігачі звернули увагу на таке:

– у напрямі до місця реєстрації не було покажчиків, частина кандидатів збиралася з протилежного боку павільйону;

– відсутність місць для сидіння, що є суттєвим недоліком при багатогодинному очікуванні;

– відсутність місця, де можна було б захиститися від негоди. В день проведення тестування була прохолодна та вітряна погода. Деякі кандидати з черги потрапили під дощ і потім склали іспит у мокрому одязі в приміщенні з вентиляцією;

– тривалість реєстрації. Час реєстрації затягнувся у зв'язку з непоінформованістю кандидатів.

На сайті Комісії доцільно було б розмістити інформацію про регламент процедури реєстрації. Оскільки списки кандидатів, допущених до тестування, були відомі заздалегідь, тому потрібно було або додатково створити місця реєстрації, або, враховуючи наявність двох входів до екзаменаційного приміщення, організувати реєстрацію з обох сторін. Тоді час реєстрації можна було б суттєво скоротити.

3. Відкритість і прозорість процедури добору кандидатів на посади суддів

Принципи відкритості і прозорості процедури добору кандидатів на посади суддів означають обов'язок органів, відповідальних за формування суддівського корпусу, забезпечити вільний доступ до інформації про всі етапи добору як для кандидатів на посади суддів, так і для громадськості. Даний принцип закріплений у п. 1 ст. 66, частині 9 ст. 70, частині 1 ст. 71 Закону «Про судоустрій і статус суддів» і передбачає, зокрема:

– розміщення на веб-порталі Комісії оголошення про проведення добору кандидатів на посаду судді;

– розміщення на веб-порталі Комісії інформації про результати кваліфікаційного іспиту та місце кандидата на посаду судді за рейтингом;

– розміщення на веб-порталі Комісії відповідної інформації для проведення конкурсу на зайняття вакантної посади судді та публікація оголошення в газетах «Голос України» та «Урядовий кур'єр» не пізніше ніж за місяць до проведення конкурсу.

4. Інформованість стосовно процедури та правил анонімного тестування

Загальна інформація стосовно програми, процедури, правил анонімного тестування та процедури оскарження була доступною. Основним джерелом інформації всі кандидати назвали сайт Комісії. Порядок складання анонімного тестування та методика його оцінювання у вигляді Положення були також оприлюднені на сайті. Крім того, кандидатам до іспиту надавались у друкованому вигляді Правила складання анонімного тесту. Всім учасникам екзаменаційного процесу (кандидатам, адмініструючому персоналу, спостерігачам від громадськості) були надані чіткі інструкції, як у призначений час дістатися екзаменаційного центру.

Разом з тим потрібно звернути увагу на таке:

– багато кандидатів не очікували, що від початку процедури реєстрації до іспиту доведеться чекати більше 5 годин;

– деякі кандидати не подивилися відеоролик та не мали інформацію про відсутність у бланках поля для виправлення помилок;

– не всі знали, що потрібно користуватись тільки гелевою ручкою для якості сканування.

5. Дотримання анонімності та конфіденційності під час іспиту

Спостерігачі підтверджують забезпечення принципу анонімності та конфіденційності під час іспиту.

Перед початком тестування зареєстровані кандидати повторно реєструвалися. Після пред'явлення паспорта за допомогою автоматизованого комплексу здійснювалась генерація персонального коду кандидата, що заносився уповноваженим представником до індивідуальної картки кандидата, засвідчувався його підписом та підписом уповноваженого представника.

Вища кваліфікаційна комісія суддів України намагалась створити рівні умови для усіх кандидатів та організувала у 2012 році проведення оцінювання знань в одному приміщенні одночасно. Громадські спостерігачі провели опитування кандидатів до і після тестування. Більшість з опитаних відзначили високий організаційний рівень проведення анонімного тестування, ввічливе і толерантне ставлення до них представників Комісії

Згідно з п. 2.3 (розд. II) Положення учасникам тестування не дозволялося користуватися мобільними телефонами, вносити виправлення, пошкоджувати або знищувати інформацію, занесену в установленому порядку до Індивідуальної картки; розмовляти між собою, виходити з місця складання іспиту без дозволу уповноваженого, копіювати тестовий зошит та бланк відповідей, вносити тестовий зошит та бланк відповідей із приміщення, використовувати будь-які джерела інформації.

Спостерігачами Центру не виявлено фактів порушення кандидатами правил поведінки.

Спостерігачі Центру позитивно оцінюють роботу Комісії, зокрема в частині забезпечення цілісності контейнерів, в яких були пакети із тестовими завданнями. Доправила контейнери до місця проведення тестування спеціальна кур'єрська служба, і спостерігачами не виявлено фактів завчасного роз-

пакування контейнерів чи витоку інформації про зміст тестових завдань, що є основною умовою для забезпечення рівності стандартів для всіх учасників тестування. Після закінчення іспиту бланки відповідей перераховувалися, складався відповідний акт і в присутності уповноважених представників від кандидатів бланки відповідей запаковувались у сейф-пакет, після чого цей пакет кожен уповноважений здавав у присутності спостерігачів та кандидатів відповідальній особі. Відповіді опрацьовувалися автоматизованою системою, що виключало втручання людини в цей процес. Результат «прив'язувався» виключно до персонального коду, вказаного на тестовому бланку.

Кандидати, опитані спостерігачами, оцінили проведення ідентифікації допущених до іспиту осіб на «відмінно».

Втім, спостерігачі звертають увагу на такі проблемні моменти. Сейф-пакети з тестовими зошитами не мали підписів осіб, які їх запаковували та приймали, вони також були без печаток. Спостерігачі не мали можливості ознайомитись з вимогами до оформлення пакета, якщо такі існують.

Тільки за наявності у спостерігача копії технічної інструкції процедури він може зробити висновок щодо порушень.

6. Організація проведення анонімного тестування

Спостерігачі відзначають дотримання етапів проведення анонімного тестування відповідно до Положення про порядок складання кандидатами на посаду судді анонімного тестування (іспиту) та методики його оцінювання.

Наступний критерій, за яким оцінювалася робота Комісії, – це підготовка персоналу, який забезпечував проведення тестування: уповноважених осіб, відповідальних за тестування, чергових тощо. Загалом спостерігачі від Центру зафіксували достатній рівень компетенції персоналу, що давав змогу не лише виконувати поставлені завдання, але й вчасно та професійно реагувати на нештатні ситуації. Водночас є зауваження спостерігачів:

– щодо якісного виконання своїх функцій уповноваженими особами, які спостерігали за тестуванням у секторах. В процесі обробки результатів тестування виявилось, що сканер не розпізнав 18 бланків з причини їх заповнення кульковими, а не гелевими ручками. Причина цієї проблеми, як повідомили спостерігачам у Комісії, – неналежне виконання своїх функцій уповноваженими особами, чийм обов'язком було повідомити учасників, якими ручками слід користуватися. Присутні в залі під час обробки бланків кандидати також повідомили спостерігачів, що деякі уповноважені в секторах до-

зволили заповнювати бланк відповідей власними руками;

– щодо фіксації порушень. План споруди не дозволяє тримати у полі зору одночасно кандидатів, які йдуть до туалетів, здійснювати перевірку туалетів на предмет наявності заборонених технічних засобів зв'язку, шпаргалок. Факт порушення процедур (знайдено шпаргалки у туалеті) був зафіксований спостерігачем від іншої організації.

7. Прозорість та відкритість процедури обробки бланків відповідей кандидатів

Варто відзначити прозорість і відкритість процедури обробки бланків відповідей кандидатів. Спостерігачі та уповноважені представники кандидатів безпосередньо брали участь у відкритті сейф-пакетів з бланками відповідей, спостерігали за процедурою сканування відповідей, розпізнавання тексту та попереднього підрахунку балів.

У процесі обробки бланків відповідей використовувались 2 сканери. Інформація про завершення сканування кожного сейф-пакета висвітлювалась на екрані, всі присутні могли спостерігати за цією процедурою. Однак спостерігачі зауважили, **що для більшої об'єктивності та прозорості процедури обробки результатів з використанням одночасно двох сканерів результат має висвітлюватись або на два екрани, або екран має містити 2 поля.**

Формування автоматизованою системою попередніх результатів тестування відбувалося після сканування усіх відповідей кандидатів. На початку процедури формування попередніх результатів тестування виникла технічна помилка, після її усунення система запрацювала знову. Для унеможливлення помилок фахівців, які обслуговують техніку, **необхідно більш чітко виписати процедуру та зробити її експертизу з точки зору захисту інформації.** Це стосується також технічного завдання на програму супроводу.

8. Забезпечення об'єктивності результатів тестування

Застосування ефективної системи тестування, здатної виявити професійні, моральні та особисті якості кандидата, відповідає принципу об'єктивності добору кандидатів на посади суддів. Тестові завдання мають бути юридично грамотними, коректними, чіткими, недвозначними.

Після тестування спостерігачі отримали заяви від кандидатів на посади суддів, у яких вони посилаються на те, що деякі питання тесту станом на 5 червня 2012 року втратили свою актуальність у зв'язку зі змінами в законодавстві, а деякі були неоднозначні в тлумаченні.

ВИСНОВКИ

Центр суддівських студій позитивно оцінює організацію та проведення анонімного тестування кандидатів на посаду судді. Вища кваліфікаційна комісія суддів України належним чином організувала процес добору, оперативно відреагувала на всі нештатні ситуації. Кандидати дотримувалися процедури, правил тестування та вказівок уповноважених представників Комісії. Проте поки що залишаються невирішеними окремі проблеми в адмініструванні процедури добору кандидатів на посади суддів та забезпеченні рівних умов для учасників добору.

Спостерігачі зазначають низку недоліків, що не дозволяють високо оцінити процес перевірки теоретичних знань кандидатів на посаду судді-2012. Зокрема:

1. Уповноважений персонал пункту тестування не завжди чітко дотримувався визначених Вищою кваліфікаційною комісією суддів України процедур щодо використання власних ручок для заповнення бланків відповідей. Цей вплив **«людського фактора»** можна мінімізувати, провівши додатковий тренінг для персоналу.

2. Обробка бланків відповідей кандидатів та формування попередніх результатів тестування мали певні **недоліки**, пов'язані з використанням новітніх технологій. Їх усунення неможливе без належного фінансування роботи Вищої кваліфікаційної комісії суддів України **та модернізації її технічної бази.** Аби фахівці, які обслуговують техніку та підтримують роботу програмного забезпечення, не допускали помилок, **необхідно зробити експертизу технічного завдання програми обробки даних з точки зору захисту інформації.** (Якщо і надалі удосконалювати процедуру добору кандидатів на посаду судді вперше, доцільно виділити процес інформування кандидатів і суспільства в окремий **проект інформатизації** (за рахунок державних коштів), в рамках якого розробити технічне завдання та програму).

3. Наявність тестових завдань, що містили технічні помилки. Вища кваліфікаційна комісія суддів України має вдосконалити **систему відбору питань та перевірки тестів, водночас забезпечуючи конфіденційність їх змісту.**

4. Для чіткого дотримання уповноваженими та відповідальними особами формату виконання всіх правил під час анонімного тестування необхідно мати документ, що описує всю процедуру (наприклад, технічну інструкцію проведення заходу, в якій докладно описано всі процедури та подано зразки документів (актів), які підтверджують завершення кожного етапу). Доцільно розмішувати на сайті інформацію про регламент заходу, щоб зорієнтувати кандидатів щодо умов його проведення.

Роман Савчук,
начальник методичного відділу
з професійної підготовки суддів
секретаріату Вищої кваліфікаційної
комісії суддів України

Кваліфікаційний іспит кандидатів на посаду судді вперше: основи законодавчого регулювання та шляхи удосконалення процедури проведення

З часу набуття чинності Закону України «Про судоустрій і статус суддів» чи не найбільш резонансною та такою, що обговорюється як суддівською спільнотою, так і юристами-практиками, є процедура призначення кандидатів на посаду судді вперше.

Закон кардинально змінив засади добору кандидатів у майбутні судді, заклавши процедурні та методологічні новели професійного формування суддівського корпусу. Одним із прогресивних нововведень стало надання фактично кожному бажуючому юристу-фахівцю можливості реалізувати своє конституційне право на вільний вибір професії, зокрема і судді. Так, відповідно до положень статті 64 Закону кожен, хто відповідає встановленим вимогам до кандидата на посаду судді, має право звернутися до Вищої кваліфікаційної комісії суддів України із заявою про участь у доборі кандидатів на посаду судді. До заяви також додаються документи, перелік яких чітко регламентований статтею 67 Закону. Вимагати

від кандидата подання будь-яких інших документів заборонено.

Закон передбачає поетапне проведення процедури добору кандидатів для призначення на посаду судді вперше. Мета кожного етапу – виявити та рекомендувати на посаду судді найбільш досвідчених, професійно підготовлених фахівців у галузі права, які здатні ефективно та справедливо здійснювати судочинство, бути взірцем незалежності та неупередженості під час прийняття рішення.

Відповідно до положень пункту 3 частини 1 статті 91 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» виключним правом проведення кваліфікаційного іспиту кандидатів на посаду судді наділена Вища кваліфікаційна комісія суддів України. З огляду на положення статті 66 Закону Комісія допускає кандидатів, які успішно пройшли спеціальну підготовку, до складання іспиту, а також визначає рейтинг кандидатів на посаду судді, які склали іспит. Закон

не містить детальної регламентації процедури проведення кваліфікаційного іспиту. Відповідно до статті 70 порядок складання кваліфікаційного іспиту, методика оцінювання визначаються положенням, що затверджується Вищою кваліфікаційною комісією суддів України. Як впливає із положень цієї ж статті, кваліфікаційний іспит – це атестування особи, яка пройшла спеціальну підготовку і виявила бажання бути рекомендованою для призначення на посаду судді. Через атестацію виявляється рівень теоретичних знань та професійної підготовки кандидата на посаду судді, ступінь його готовності здійснювати правосуддя з питань юрисдикції відповідного суду, а також його особисті і моральні якості. Закон установлює, що іспит проводиться шляхом складання кандидатом на посаду судді письмового анонімного тестування та виконання практичного завдання для виявлення рівня його практичних навичок та умінь застосовувати закон.

Досвід першого загальнонаціонального добору, і зокрема кваліфікаційного іспиту, підтвердив правильність методологічних та організаційних підходів, вибраних Комісією. З огляду на вимогу Закону щодо виявлення належних теоретичних знань кандидатів та рівня професійної підготовки ця складова іспиту була реалізована шляхом проведення письмового анонімного тестування, а готовність кандидата здійснювати правосуддя перевірена практичним завданням.

Закон передбачає поетапне проведення процедури добору кандидатів для призначення на посаду судді вперше. Мета кожного етапу – виявити та рекомендувати на посаду судді найбільш досвідчених, професійно підготовлених фахівців у галузі права, які здатні ефективно та справедливо здійснювати судочинство, бути взірцем незалежності та неупередженості під час прийняття рішення

Незважаючи на успішне проведення добору за новими правилами та його позитивну оцінку міжнародними й українськими експертами, фактично з моменту завершення перевірки останнього практичного завдання кандидата Вищою кваліфікаційною комісією суддів України було розпочато роботу з удосконалення процедури добору кандидатів на посаду судді вперше, і насамперед кваліфікаційного іспиту як завершальної стадії професійної атестації майбутнього судді.

З метою удосконалення порядку складання кваліфікаційного іспиту та методики його оцінювання

Вища кваліфікаційна комісія суддів України організувала створення спільної робочої групи, до якої були залучені представники Адміністрації Президента України, Міністерства юстиції України, Вищої ради юстиції, Верховного Суду України, профільних комітетів Верховної Ради України, Державної судової адміністрації України, юридичних вищих навчальних закладів, Національної школи суддів України. Сьогодні в її активі низка рекомендацій і зауважень. Зокрема, вона пропонує: врахувати при проведенні кваліфікаційного іспиту вимоги Закону щодо перевірки професійної підготовки кандидата до здійснення судочинства у суді відповідної юрисдикції; запровадити процедуру анонімності, яка б надавала додаткові гарантії кандидатам щодо ідентифікації їх робіт; удосконалити методики оцінювання виконаного практичного завдання.

Як впливає із положень частини другої статті 70 Закону, кваліфікаційний іспит полягає у виявленні належних теоретичних знань та рівня професійної підготовки кандидата на посаду судді, ступеня його готовності здійснювати правосуддя з питань юрисдикції відповідного суду, а також особистих і моральних якостей кандидата. Відповідно до статті 3 Закону судову систему України складають суди загальної юрисдикції та суд конституційної юрисдикції. Суди загальної юрисдикції спеціалізуються на розгляді цивільних, кримінальних, господарських, адміністративних справ, а також справ про адміністративні правопорушення. З огляду на положення глави другої Закону, кандидати на посаду судді, які склали іспит та перебувають у резерві на заміщення вакантних посад суддів, беруть участь у конкурсі на зайняття вакантної посади судді, подаючи у встановлений строк до Вищої кваліфікаційної комісії суддів України відповідну заяву. Таким чином, діючий Закон надає право усім кандидатам, які склали кваліфікаційний іспит, брати участь у конкурсі на заміщення вакантної посади судді незалежно від спеціалізації суду, в якому вона є. Таке законодавче визначення порядку призначення на посаду судді вперше вимагає від Вищої кваліфікаційної комісії суддів України при проведенні кваліфікаційного іспиту використовувати таку модель, яка б гарантувала перевірку знань кандидата, необхідних для подальшого здійснення правосуддя у судах будь-якої спеціалізації. Зважаючи на характер письмового анонімного тестування, яке за своєю суттю спрямоване на виявлення теоретичних знань, основний акцент щодо встановлення рівня готовності кандидата до роботи суддею був зроблений на виконанні практичного завдання. Досвід 2011 року показав, що автоматизований вибір практичного завдання не забезпечує повною мірою рівності умов складення іспиту кандидатами на стадії виконання практичного завдання. Водночас, надання, як вихідні дані,

короткого викладу фабули судової справи показало, що цієї інформації недостатньо для здійснення повноцінного аналізу кандидатами ситуативної справи, належної оцінки обставин справи та доказів для подальшого прийняття проекту процесуального документа. Без сумніву, вибір форми практичного завдання для кандидата – підготовка проекту процесуального документа – надзвичайно ефективний інструмент виявлення його готовності здійснювати судочинство. Підготовка майбутнім суддею під час складання іспиту судового рішення – це світова практика, зокрема Франції, Нідерландів, Португалії, Румунії, Польщі. Однак, ефективність використання такого інструменту безпосередньо залежить від правильності вибору форми вихідних даних, з якими працює кандидат, наскільки зрозуміло сформульовано завдання, від актуальності проблематики судового спору, вирішення якого повинен займатися кандидат на посаду судді. Саме тому при проведенні іспиту у 2012 році кандидатам на посаду судді буде запропоновано для вирішення практичне завдання у формі модельної судової справи. Матеріали такої справи – документи реальної судової справи, деперсоналізовані та сформовані в обсязі, достатньому для ухвалення остаточного судового рішення у справі.

Досвід першого загальнонаціонального добору, і зокрема кваліфікаційного іспиту, підтвердив правильність методологічних та організаційних підходів, вибраних Комісією

Добір кандидатів на посаду судді 2011 року проводився з дотриманням анонімності, як цього вимагає Закон. Перевірка бланків письмового анонімного тестування та виконаних практичних завдань здійснювалась у порядку, за яким ідентифікація робіт відбувалась після проведення оцінювання. Таким чином, Комісією було забезпечено об'єктивність оцінювання робіт та усунено суб'єктивний фактор при перевірці. Однак самі кандидати не схвально оцінили такий порядок. Основною причиною цього стало те, що штрих-код, за допомогою якого здійснювалось шифрування робіт, не можна було ідентифікувати під час ознайомлення кандидатів із матеріалами іспиту без спеціального технічного обладнання. Така процедура викликала недовіру кандидатів, і насамперед

це було пов'язано із незрозумінням технічного процесу ідентифікації робіт.

З метою удосконалення процедури проведення іспиту, забезпечення прозорості усіх його стадій без винятку, за рекомендаціями учасників спільної робочої групи з удосконалення процедури добору кандидатів на посаду судді вперше процес деперсоналізації робіт кандидатів був змінений та суттєво спрощений. Плюси цього удосконалення – кандидати на посаду судді могли вже оцінити 5 червня 2012 року під час проведення анонімного тестування (іспиту). Кожен учасник перед тестуванням отримав індивідуальну картку кандидата, безпосередньо перед іспитом за принципом випадковості для кожного учасника генерувався буквенно-числовий шестизначний номер. При цьому шифрування бланків відповідей кандидати вже здійснювали особисто, власноруч записуючи код. Індивідуальна картка кандидата на посаду судді залишалася у кожного кандидата, тож у будь-який момент після тестування він мав змогу звернутись до Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, вказати свій персональний код та отримати бланк відповідей.

Ключовим завданням для Комісії при підготовці до проведення нового добору також стало здійснення об'єктивної оцінки виконаних кандидатами практичних завдань. Зважаючи на особливу важливість цього етапу, слід було врахувати значну кількість робіт, яку необхідно перевірити, визначити єдині критерії оцінювання робіт, що відповідали б завданням кваліфікаційного іспиту та забезпечували рівні умови для усіх кандидатів, розробити зрозумілу для кандидатів систему оцінювання. З цією метою Положення про порядок складання кваліфікаційного іспиту та методику його оцінювання було доповнено кваліфікаційними вимогами виконання практичного завдання із відповідних спеціалізацій, які передбачають детальний перелік елементів та критеріїв оцінювання практичного завдання, що виконуватиметься кандидатами під час іспиту. Передовсім ця інформація істотно спростить кандидатам підготовку до іспиту, оскільки фактично є «планом роботи» при виконанні практичного завдання. З іншого боку, єдині вимоги до оцінювання забезпечать його об'єктивність.

Усі перелічені рекомендації та обставини неодноразово обговорювались на засіданнях спільної робочої групи і були враховані Вищою кваліфікаційною комісією суддів України під час підготовки нової редакції Положення про порядок складання кваліфікаційного іспиту та методику його оцінювання. Безперечно, вона не є ідеальною і надалі вдосконалюватиметься. Але ми маємо всі підстави стверджувати, що другий загальнонаціональний добір кандидатів на посаду судді забезпечений якісним методичним підґрунтям для формування високопрофесійного суддівського корпусу.

Лідія Горбачова,
член Вищої кваліфікаційної
комісії суддів України

Василь Косенко,
заступник керівника
секретаріату – керівник
служби дисциплінарних
інспекторів секретаріату
Вищої кваліфікаційної
комісії суддів України

З нотатків про американську систему правосуддя

Американські суди не належать до однієї судової системи або державної структури. У США існує декілька різних систем, незалежних одна від одної. Оскільки в цій країні діють також численні законодавчі структури, суди однієї системи нерідко застосовують та інтерпретують законодавство, що походить з іншої системи. Більше того, у багатьох випадках діє паралельна юрисдикція двох або більше судових систем. Через ці та деякі інші обставини правова система Сполучених Штатів Америки є надзвичайно складною.

Найбільш значний вододіл на американському правовому континенті проходить між федеральними та юридичними системами влади.

Сьогодні у п'ятдесяти штатах США діють п'ятдесят різних судових систем. Окремі судові системи, такі ж як і ті, що існують у штатах, функціонують в федеральному окрузі Колумбія та Співдружності Пуерто-Ріко. Також є суди територій: Вірджинських островів, Гуаму, Американського Самоа, Північних Маріанських островів. Усі ці американські суди розкидані по величезній географічній площі, від північно-східного узбережжя країни в штаті Мен до далеких Тихоокеанських островів і від Пуерто-Ріко до Аляски.

Як федеральна судова система, так і судова система кожного штату побудовані за принципом піраміди. У широкому розумінні всі ці системи нагадують одна одну, але вони значно відрізняються в деталях організації та судочинства. Фундаментом такої піраміди в усіх випадках є суди першої інстанції, а на її вершині – суд останньої інстанції – верховний суд. У судових системах більшості штатів, а також у федеральній судовій системі існує середній ярус – апеляційні суди.

Стаття 3 Конституції США містить визначення: «Судова влада Сполучених Штатів здійснюється Верховним судом та тими нижчими судами, які будуть час від часу засновуватися Конгресом».

Керуючись цим формулюванням, перший Конгрес

США розподілив країну на округи, заснувавши в кожному з них федеральні суди. Відтак нинішня система судів у країні виглядає так: Верховний суд, 11 апеляційних судів, 91 окружний суд і 3 суди зі спеціальними повноваженнями. Конгрес і донині зберіг право засновувати і скасовувати федеральні суди, як і визначати кількість судів у федеральній системі судочинства. Однак він не може скасувати Верховний суд.

Верховний суд є вищою судовою інстанцією Сполучених Штатів та єдиним судом, створення якого передбачене Конституцією. Рішення Верховного суду не підлягають апеляції ні в якому іншому суді. Конгрес має право встановлювати кількість суддів Верховного суду і в певних межах вирішувати, які справи підлягають розгляду в ньому, але він не може змінити тих прав, які надані Верховному суду самою Конституцією.

Конституція не розглядає питання про те, які вимоги висувуються до суддів. Ніде не сказано, що вони повинні бути юристами, хоча насправді всі федеральні судді і судді Верховного суду є членами колегії адвокатів.

З моменту утворення Верховного суду, майже 200 років тому, в ньому змінилося лише сто суддів. У своєму первісному вигляді Верховний суд складався з голови та п'яти членів суду. Впродовж останніх 80 років кількість суддів змінювалася, поки в 1869 р. не був затверджений кінцевий склад: *голова та вісім членів Верховного суду*. Голова очолює суд, але при прийнятті рішень він має лише один голос, як і будь-хто з членів суду.

Особиста юрисдикція Верховного суду поширюється тільки на дві галузі: випадки, які стосуються високих посадових осіб іноземних країн, і випадки, коли одна зі сторін є штатом. Всі інші справи потрапляють на розгляд Верховного суду тільки через апеляцію з нижчих судів.

З кількох тисяч справ, які реєструються щороку, суд

завичай розглядає лише близько 150. Більшість випадків пов'язана з інтерпретуванням законів або наміру Конгресу при прийнятті закону. Однак значна частина роботи Верховного суду стосується визначення того, чи відповідає Конституції діяльність законодавчої або виконавчої влади. Право подібного юридичного контролю не було спеціально встановлено Конституцією. Це положення було визначено самим Верховним судом через його читання Конституції.

Рішення суду не обов'язково мають бути ухвалені одноголосно. Простої більшості за наявності не менше шести суддів (офіційного кворуму) достатньо для прийняття рішення. У разі, якщо рішення Верховного суду ухвалюється не одноставно, воно зазвичай відображає обидві думки – більшості й меншості, і кожна з них може стати підґрунтям майбутнього рішення суду. Часто судді записують свою особливу думку, якщо вони в принципі згодні з рішенням, проте їхня позиція відрізняється від доводів більшості.

Другий рівень федеральної судової системи формують **апеляційні суди**. Вони були створені в 1891 р. з метою спрощення розподілу судових справ і полегшення роботи Верховного суду.

Територія Сполучених Штатів поділяється на 11 зон, кожна з яких обслуговується судом у складі від 3 до 15 суддів. Апеляційні суди переглядають рішення окружних судів (суд першої інстанції федеральної юрисдикції) в межах своїх округів. Вони також переглядають постанови незалежних арбітражних агенцій, таких, наприклад, як федеральна торговельна комісія тощо.

Ступенем нижче апеляційних судів йдуть окружні суди. 50 штатів розділені на 89 округів. Також існує окремий округ Колумбія і округ Пуерто-Ріко, які не є окремими штатами. В окружному суді може бути від одного до 87 суддів. Залежно від масштабів справи, що розглядається, судді можуть бути тимчасово переведені з одного окружного суду до іншого. Конгрес встановлює межі округів залежно від кількості населення та обсягу роботи. Деякі невеликі штати створюють один округ, тоді як великі, наприклад, Нью-Йорк, Каліфорнія, Техас поділені на чотири округи кожний.

За винятком округу Колумбія судді всіх окружних судів повинні постійно проживати на території свого округу. Сесії окружних судів проводяться через певні проміжки часу по чергово в різних містах округу.

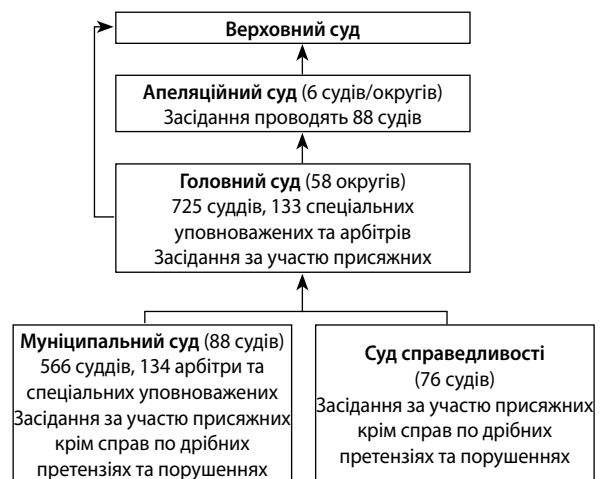
Більшість справ і спірних питань, що розглядаються в окружних судах, порушуються самими судами і пов'язані з порушенням федеральних законів, наприклад, поштові зловживання, крадіжка державної власності, порушення законів про якість продовольчих товарів, про банківські операції або у випадку шахрайства. Це єдині федеральні суди, в яких вердикт про винність обвинуваченого виноситься Великим журі присяжних, а остаточний вирок – Малим складом журі.

На додаток до федеральних судів загальної юрисдикції час від часу виникає необхідність у створенні

спеціальних судів. Це так звані «легіслативні» суди, які створені законодавчим актом Конгресу. Судді цих судів, як і їх колеги в інших федеральних судах, призначаються Президентом за погодженням з Сенатом на період усього життя.

Мабуть, найважливіший з цих судів – Претензійний суд, створений у 1855 р. для розгляду грошових позовів, які пред'являли Сполученим Штатам. Крім нього, до спеціальних судів належить Митний суд, що займається виключно цивільними справами, пов'язаними з податками і зборами на імпортовані товари. Також Апеляційний суд з митних і патентних питань, який займається апеляційними скаргами за рішеннями Митного суду і Бюро патентів США.

Структура судів штату Каліфорнія

Оскільки американські судді працюють у судах, які дуже відрізняються один від одного, а також через те, що самі судді – люди різні як за освітою, так і за професійним досвідом, намалювати якийсь загальний портрет американського судді вельми важко. Однак можна зробити два узагальнення. По-перше, судді в США стають членами своєї гільдії, маючи за плечима достатньо професійного досвіду в інших галузях юридичної практики. По-друге, якщо ви вже стали суддею в Америці, вважайте, що це найвищий, з точки зору судової ієрархії, щабель вашої кар'єри. У цьому аспекті американські судді відрізняються від суддів, що працюють у судових системах загального та цивільного права в інших країнах.

В Англії, юридичній праматері Сполучених Штатів, суддів також обирають з числа досвідчених практиків-адвокатів, які зарекомендували себе компетентними фахівцями судових справ. У цьому англійські судді схожі на своїх американських колег. Але на відміну від американської системи, англійський адвокат починає роботу як суддя в суді нижчого рівня. Потім, якщо він буде успішно працювати на початковому для суддів рівні, він може просуватись службовими сходами і бути призначеним суддею до вищого суду першої інстанції, потім, можливо, до апеляційного суду, а потім і

до найвищої судової інстанції — Палати лордів. Інакше кажучи, кожний суддя вищого суду раніше працював суддею суду нижчої інстанції; кожний суддя апеляційного суду був суддею у вищому суді, а кожний суддя Палати лордів відпрацював своє в апеляційному суді.

У системі цивільних судів Західної Європи та в інших частинах світу, на відміну і від Англії, і від США, судді починають свою кар'єру саме як судді. Вони допускаються до служби в судах після закінчення юридичних факультетів університетів, а також (у більшості випадків) – після нетривалого стажування.

Одягнувши суддівську мантию вже на початку своєї юридичної кар'єри, вони зростають по службі завдяки призначенням до вищих рівнів судової системи. У цьому вони схожі із суддями в Англії. Судова система цієї країни поєднує риси системи цивільного права, яка ґрунтується на принципі просування по службі, з американською практикою відбору суддів з числа досвідчених юристів.

Порівняно з англійською системою або з системами, що за традиціями цивільного права функціонують на засадах відбору кандидатів у судді і просування їх по службі, у Сполучених Штатах застосовують різноманітні методи, які здебільшого недостатньо гарантують професіоналізм осіб, які виконують обов'язки суддів. За незначним винятком (непрофесійні судді в судах обмеженої юрисдикції штатів) усі американські судді вивчали право й мають ліцензію на юридичну практику.

Хоча більшість суддів мають досвід юридичної практики, такий досвід може бути досить різним. Багато суддів до призначення на свої посади брали певну участь у судових процесах, але й чимало працювали штатними юристами або радниками у таких організаціях, як корпорації чи приватні асоціації. Юридичний досвід судді може базуватися на різноманітній юридичній практиці як в невеликих населених пунктах – з питань загального права, так і в столичних офісах великих корпорацій – у спеціальних сферах законодавства. Багато суддів до призначення на свої посади працювали юристами в державних установах, були прокурорами або юридичними радниками в органах влади штатів або федерального уряду. Деякі з них раніше викладали право в коледжах, але таких небагато. Дуже поширені випадки, коли попередня діяльність суддів як правознавців, менеджерів політичних кампаній, членів та голів партійних комітетів була пов'язана з політикою. Загалом значній частині суддів у США можна дати характеристику колишніх юристів-політиків.

Інша особливість американської судової системи, яка різко відрізняє її від систем правосуддя в інших країнах, полягає в тому, що людина може розпочати роботу в судових органах практично з будь-якого рівня. Юрист може з першого ж дня бути призначеним на посаду судді в суді найвищого чи найнижчого рівня, або в суді будь-якого проміжного рівня. Причому в цих випадках відсутня будь-яка система чи усталений порядок. Інакше кажучи, юрист, який ніколи ра-

ніше не був суддею, може зайняти таку посаду в суді останньої інстанції, в апеляційному суді проміжного рівня чи в суді першої інстанції будь-якого штату або федеральної судової системи.

Юристи, які зайняли місця на суддівській лаві в суді першої інстанції або апеляційному суді проміжного рівня, не мають чітко визначених перспектив щодо просування службовими сходами до посад у судах вищих рівнів, хоча можуть мати певні сподівання щодо цього. Деякі судді дійсно просуваються таким шляхом угору, але більшість протягом усієї кар'єри залишається в одному й тому ж суді. Немає ні системи просування по службі, ні спільної точки зору серед американських юристів, суддів та політиків щодо необхідності її утворення. Однак існує і протилежна думка. У різних штатах різні погляди щодо службового зростання в судовій сфері.

У Вірджинії, наприклад, службове просування суддів з судів першої інстанції в апеляційні суди є типовим, проте в більшості штатів такої традиції немає. Ще в минулому десятилітті судді з апеляційних судів нерідко призначалися на посади у Верховному суді США за рішеннями президентів, але це не стало з часом панівною тенденцією.

У Сполучених Штатах юристи стають суддями в один з таких чотирьох способів:

- 1) *через призначення вищою виконавчою особою за умови затвердження кандидатури законодавчим органом;*
- 2) *шляхом відбору вищою виконавчою особою зі списку кількох кандидатів, що його надає незалежна комісія;*
- 3) *через загальні вибори;*
- 4) *через вибори в законодавчому органі.*

Можна зустріти такі системи зайняття посади судді:

- вибори населенням на партійній основі (тобто кандидатів на посаду судді висувують політичні партії) – у 8 штатах;
- непартійні вибори населенням – у 13 штатах;
- призначення губернатором або законодавчим органом із наступним підтвердженням населенням на виборах – у 17 штатах;
- призначення губернатором або законодавчим органом без наступного підтвердження населенням – у 12 штатах.

Цей поділ умовний, оскільки в деяких штатах можуть поєднуватися різні системи добору суддів. Наприклад, у штаті Нью-Йорк судді судів вищого рівня призначаються губернатором, а в судах нижчого рівня – обираються населенням, а в самому місті Нью-Йорк судді деяких спеціалізованих судів призначаються мером.

Взагалі у США пишуться тим, що жодна держава у світі не довіряє своєму народові так, як у цій країні. І справді, громадою обирають багатьох посадовців, починаючи від губернатора, законодавців, мера і, в багатьох штатах, – завершуючи суддею, керівником управління освіти чи навіть керівником управління кладовищами. Пересічні громадяни залучаються як присяжні до вирішення значної кількості справ, не лише кримінальних,

а й цивільних. Все це сприяє високому рівню довіри громадян до влади, і судової влади зокрема. Авторитету правосуддя покликано слугувати і обрання суддів громадою. До того ж ця процедура зовні виглядає більш відкритою і прозорою, ніж призначення судді на посаду. Але система обрання суддів не є бездоганною.

У Пенсільванії на чергових виборах громада обирає суддів з кандидатів, яких висувують політичні партії. І лише тоді, коли з'явилася вакансія, на період до виборів суддю призначає губернатор. Суддів обирають на чотири роки. Буває, що політичним партіям вдається домовитися і вони висувують спільного кандидата. Але частіше між собою конкурують кандидати від різних партій. Ця система зазнає найбільшої критики, оскільки суди перебувають під партійним впливом залежно від того, яка партія контролює більшість у складі суду. Незважаючи на критику такої системи, яка лунає з вуст найвпливовіших політиків у штаті, змінити її не вдається.

Невада – яскравий приклад штату, де вибори суддів відбуваються на непартійній основі. Тут суддів обирають на шість років. Так само, як і в Пенсільванії, у разі появи вакантної посади судді призначення на неї здійснює губернатор. Для цього діє комітет з добору суддів у складі дев'яти членів (суддя Верховного суду штату, 4 юристи, призначені асоціацією адвокатів штату, 4 особи, призначені губернатором), що пропонує губернатору три кандидатури, з яких він вибирає одну. Призначений губернатором суддя бере участь у чергових виборах, де йому можуть скласти конкуренцію інші особи.

У США пишуться тим, що жодна держава у світі не довіряє своєму народові так, як у цій країні. І справді, громадою обирають багатьох посадовців, починаючи від губернатора, законодавців, мера і, в багатьох штатах, – завершуючи суддею, керівником управління освіти чи навіть керівником управління кладовищами. Пересічні громадяни залучаються як присяжні до вирішення значної кількості справ, не лише кримінальних, а й цивільних. Все це сприяє високому рівню довіри громадян до влади, і судової влади зокрема

Терміни, на які призначаються судді, значно відрізняються у різних системах, починаючи з кількох років, наприклад чотирьох або шести, інколи до дванадцяти або п'ятнадцяти за умови «добропорядної поведінки» чи, як кажуть, «на довічний термін».

У федеральній системі найбільш поширене призначення суддів вищими виконавчими особами з подальшим затвердженням запропонованої кандидатури законодавчим органом. Майже весь склад федеральних суддів поповнюється таким чином. Поповнення штату

окружних суддів, як правило, відбувається за більшою участю членів Сенату – органу, що дає згоду на призначення. Сенатори вважають, що склад окружного суддівства в їхніх штатах має особливо велике значення для них та їхніх прихильників. Міністр юстиції Сполучених Штатів Америки та Міністерство юстиції, яке він очолює, а також інші посадові особи Білого Дому є головними учасниками процесу відбору. Всі, хто бере в ньому участь, повинні обговорювати між собою всі можливі варіанти взаємоприйняттого рішення – вибору кандидатури, яка задовольнятиме всіх як з професійної, так і з політичної точки зору. Таким чином, хоча президентові належить право остаточного вибору, його воля практично обмежується впливом зазначених сторін.

Призначаючи суддів до апеляційних судів США, президент та Міністерство юстиції мають дещо більшу свободу дій завдяки тому, що сенатори беруть меншу участь у цьому процесі. Судді призначаються до кожного з цих судів з кількох різних штатів, тому сенатори не мають такого великого інтересу до участі в процесі заповнення вакансії, як до вакансії в окружному суді свого власного штату. Обираючи суддів до Верховного суду, президент має ще більшу свободу маневру, хоча йому і варто враховувати настрої Сенату, який може накласти вето на його рішення.

Лише в кількох штатах застосовується процедура призначення суддів, що є аналогічною федеральній. У більшості штатів, принаймні до деяких суддів, застосовується метод призначення комісією. Є штати, в яких усі судді призначаються таким чином. В інших такий метод застосовується тільки для апеляційних судів. Також є приклади, коли так обираються судді тільки судів першої інстанції деяких міст та округів.

У разі обрання через «конкурс гідних» створюється незалежна комісія, до складу якої зазвичай входить від дев'яти до п'ятнадцяти осіб. Серед них є юристи й судді, а також особи, які не мають професійного відношення до юриспруденції. Докладаються зусилля, щоб створити комісію на безпартійних засадах і таким чином уникнути партійного протекціонізму під час відбору. Коли виникає вакансія на посаду судді, комісія заохочує громадськість та юридичні кола висувати свої кандидатури. Приймаються також заяви від зацікавлених юристів. Після цього комісія переглядає всі одержані нею відомості про кожного кандидата і проводить співбесіди з найбільш перспективними з них. Зрештою, губернатору подається список найбільш гідних претендентів, формально без урахування їхньої приналежності до тієї чи іншої політичної партії. У деяких штатах такий список складається з трьох прізвищ, в інших може бути висунуто п'ять кандидатів. Одного з них губернатор призначає на посаду.

Такий метод загалом відомий як «План Міссурі», тому що він був уперше застосований у цьому штаті в 1940 році. Ця система призначення була підтримана, тому що дозволяла уникнути політичного протекціонізму й надавала деякі гарантії неупередженості та

професіоналізму суддів, залишаючи, з іншого боку, вищій виконавчій особі певну свободу вибору на підставі власних політичних міркувань.

Незважаючи на поширення системи призначення суддів спеціальними незалежними комісіями в другій половині двадцятого століття та кампанію її підтримки в суспільстві, що триває і досі, у багатьох штатах продовжують обирати суддів на загальних виборах, в яких беруть участь усі жителі штату. Такий спосіб призначення суддів було вперше запроваджено під час президентства Ендрю Джексона як складову «джексонівської демократії». У деяких штатах кандидати на посади суддів проходять як представники від тієї чи іншої політичної партії, так само як і на всі інші державні пости. В інших штатах вони балотуються, не заявляючи про свою партійну приналежність. Проблеми, які порушує факт висування кандидатури на посаду судді за будь-яким методом відбору, є досить специфічними. Кандидат на посаду судді не може мати власну «платформу» або певну програму дій. Сам характер посади вимагає від особи, яка її займає, об'єктивності та, передовсім, неупередженості. Судді мають керуватися виключно фактами та законом.

Таким чином, кандидатів на посаду судді залишається небагато тем, які він може «вдало» порушити в своїх промовах під час передвиборної кампанії. Іншою важливою проблемою є її фінансування. Вартість передвиборних кампаній суддів постійно зростає, значною мірою через високі ціни на телерекламу, яка вважається важливою складовою успіху. Кандидатів доводиться збирати кошти на свої вибори головним чином у юристів, з якими він матиме справу в майбутньому. Шкода, яка завдається судовій об'єктивності, є очевидною.

Одразу ж після створення Федерації більш ніж половина штатів обирала своїх суддів у законодавчих органах. Тепер тільки два штати застосовують цей метод: Вірджинія та Південна Кароліна. Хоча випадки протекціонізму під час виборів у законодавчому органі є суттєвим недоліком, але такий порядок має й свої переваги порівняно із загальними виборами, оскільки не потребує великих фінансових затрат на масштабну передвиборну кампанію.

У багатьох штатах, де законом передбачені вибори суддів, більшість з них фактично призначається губернатором. Це відбувається завдяки тому, що губернатор уповноважений заповнювати вакансії, які виникають у період між виборами або законодавчими сесіями, а значна частина вакансій утворюється саме в цей час.

Концепція судової незалежності, яка впливає з принципу розподілу влади в США, полягає в тому, що судді, приймаючи рішення, вільні від будь-якого контролю з боку виконавчих та законодавчих державних органів, а також від впливу громадської думки на момент прийняття такого рішення. Отже, судді у своїх діях вільні від позасудового контролю у визна-

ченні фактів, виборі та проголошенні законодавства і в застосуванні законодавства до таких фактів з метою прийняття рішень по справах. Хоча ця концепція користується значним успіхом та підтримкою в Сполучених Штатах, це не означає й ніколи не означало, що суддівство є абсолютно та повністю незалежним. Такого за умов демократії не може бути. Згідно з демократичними принципами, верховна влада належить народові. Судова влада, як і решта державних структур, повинна бути підзвітна народові.

Однак, надто великий ступінь підзвітності мав би негативний вплив на незалежність судової влади. Таке протиріччя між незалежністю та підзвітністю судів не можна розв'язати водночас. Вивчаючи різні американські судові системи, можна помітити різні ступені їхньої незалежності. Основним критерієм тут є обмеженість терміну перебування на посаді однієї особи.

Концепція судової незалежності, яка впливає з принципу розподілу влади в США, полягає в тому, що судді, приймаючи рішення, вільні від будь-якого контролю з боку виконавчих та законодавчих державних органів, а також від впливу громадської думки на момент прийняття такого рішення. Отже, судді у своїх діях вільні від позасудового контролю у визначенні фактів, виборі та проголошенні законодавства і в застосуванні законодавства до таких фактів з метою прийняття рішень по справах

Найвищий рівень судової незалежності знаходимо у федеральній системі. Всі федеральні судді займають свої посади протягом необмеженого періоду доки визнається належне виконання ними своїх обов'язків, і вони можуть бути усунені тільки за умови імпічменту Конгресу. Щоб вийти з пропозицією імпічменту, Палата представників повинна підтримати звинувачення проти судді більшістю голосів, а Сенат провести розслідування з цього приводу. Суддя може бути усунений від виконання своїх функцій тільки якщо Конгрес визнає його вину двома третинами голосів. Імпічмент є дуже тривалою процедурою і застосовується досить рідко.

З іншого боку, найменший ступінь незалежності передбачають судові системи тих штатів, де перебування суддів на посадах обмежене періодом, після закінчення якого вони повинні бути переобрані. Суддя, термін перебування якого на посаді становить від чотирьох до шести років, попри всю свою високу свідомість, не може не знати, що рішення, які він приймає, можуть набути політичної ваги під час наступних виборів, не пізніше ніж через кілька років. Навіть якщо сам суддя може виконувати свої юридичні обов'язки, не зважаючи на такі обставини, громадська підозра

щодо можливого політичного впливу все одно буде прихованою погрозою для репутації правосуддя. Короткий термін перебування на посаді та загальні вибори можуть здаватися несумісними з концепцією судової незалежності. Проте такий порядок існує в багатьох штатах поруч із всебічним піднесенням переваг незалежності правосуддя.

Суддів, чиї терміни перебування на посаді значно довші, менш вірогідно будуть турбувати політичні проблеми. Більш тривалий термін суддівства також зміцнює репутацію незалежності правосуддя. Термін від дванадцяти до п'ятнадцяти років, установлений у деяких штатах, забезпечує більший ступінь незалежності, ніж термін у чотири або шість років, але все ж таки не такий великий, як у випадку невизначеного терміну перебування на посаді, з можливістю усунення з посади виключно шляхом імпічменту. У деяких штатах перевибори суддів відбуваються за «безальтернативною» схемою, коли кандидатура судді, який обіймає посаду, висувається для переобрання без жодного опонента. Виборці голосують лише «за» або «проти» переобрання такого судді. У разі застосування такої системи ступінь незалежності правосуддя дещо вищий, ніж у випадку загальних виборів за участю альтернативних кандидатів. Суддя, знаючи, що суперником йому може стати будь-який юрист, який сплатить реєстраційний збір і стане кандидатом, скоріш за все буде більш уважним до політичних течій та громадської думки, ніж суддя, котрий переобирається без альтернативних кандидатур у списку.

Незалежності правосуддя загрожують не лише короткі терміни перебування на посадах та політичні вибори. Шкоди репутації правосуддя може бути завдано, якщо у процесі призначення судді вищою виконавчою особою з подальшим затвердженням законодавчим органом, від кандидата вимагається визначення його можливої позиції в суді щодо тих чи інших юридичних питань, які можуть виникати в ході розгляду судових справ.

Отже, тривалі терміни перебування на судових посадах, ускладнені процеси усунення, а також гарантії від зниження заробітної плати є найважливішими елементами підсилення незалежності правосуддя. Проте, величезне значення мають усталені звичаї та сприйняття суддів та характеру їхньої роботи.

У Сполучених Штатах, наприклад, добре знають, що не слід спілкуватися з суддею з приводу справи, розгляд якої очікується, крім учасників процесу та їхніх юристів, і не інакше як у процесуально затверджений спосіб. Загалом визнається, що в жодному разі ніхто з членів законодавчих органів, посадових чи приватних осіб не може звертатися до судді з тим, аби вплинути на його рішення з будь-якої справи. Така дія зазнала б різкого суспільного засудження, тож подібні випадки трапляються дуже рідко. Навіть це розуміння правил належної поведінки по відношенню до суддів є потужним захистом їхньої незалежності.

Кожен штат має повну автономію у визначенні судового устрою і виборі методів комплектування суддівськими кадрами, покарання й усунення з посади. П'ятдесят штатів діяли автономно і творчо, а тому сформували велику кількість механізмів усунення суддів, що не відповідають вимогам. Вони правили за лабораторії, де випробовувалися різноманітні системи. Наразі у Сполучених Штатах не існує уніфікованої системи відкликання суддів.

Загалом, майже в усіх штатах передбачається імпічмент або усунення суддів вищепокладеною інстанцією за поданням законодавчого органу, а в декількох штатах виборці мають право відкликати суддів шляхом голосування. Усі п'ятдесят штатів і округ Колумбія створили додаткові структури, що відстежують діяльність суддів. Ці органи розслідують і дають рекомендації щодо скарг на неналежні дії суддів від громадян, позивачів, юристів, державних і приватних організацій.

Судді або призначаються губернатором, або обираються народним голосуванням. У різних штатах побутує та чи інша практика. Нині у 70% штатів судді обираються. Цей факт дуже важливий, тому що порядок усунення суддів великою мірою залежить від того, як юристи стають суддями.

Процедура усунення судді, як правило, застосовується законодавчою або виконавчою гілками влади штату. Однак, у деяких випадках усунення може бути ініційоване обома гілками влади або громадянами штату.

Тривалі терміни перебування на судових посадах, ускладнені процеси усунення, а також гарантії від зниження заробітної плати є найважливішими елементами підсилення незалежності правосуддя. Проте, величезне значення мають усталені звичаї та сприйняття суддів та характеру їхньої роботи

Висловлення громадянами та юристами свої незгоди з тим, як суддя виконує свої обов'язки, рідко коли змушує суддю залишити свою посаду. У деяких штатах судді можуть усунуватися тільки через процедуру імпічменту, хоча у низці штатів діють конституційні положення, що передбачають усунення суддів за правопорушення законодавчим органом або губернатором за поданням законодавчого органу (тобто, коли законодавчий орган конкретно вимагає від губернатора вжиття заходів щодо судді, який, як вважається, порушує закон або конституцію штату). Ці процедури нині розвинулись у три категорії або методи, які за-

стосовуються для усунення з посади некомпетентних або непрацездатних суддів, а саме: імпічмент, відкликання та перевибори за участю інших кандидатів.

Загалом, один лише імпічмент виявився недостатнім засобом як у федеральних судах, так і в судах штатів. Ця процедура потребує багато часу, є дорогою й обтяжливою, тому що імпічмент вимагає мобілізації усього законодавчого органу. Відкликання шляхом голосування викликає те ж саме критичне ставлення, що й імпічмент, оскільки вимагає зусиль для підготовки й підписання петиції.

Найпростішим з усіх цих методів є відмова виборців дати згоду на продовження перебування судді на посаді. Однак на практиці цей підхід не завжди спрацьовує через те, що величезна більшість виборців незнайомі з характеристикою судді. Парадоксально, але недобра слава судді іноді може спрацювати на його користь, тому що люди часто забувають причини того, чому його ім'я стало загальновідомим, і голосують за цю особу лише тому, що її ім'я для них знайоме. Тому у штатах, де застосовують вибори для продовження перебування судді на посаді, виборці зазвичай мають обмежену інформацію про результати його діяльності, а діючі судді мають чудовий шанс перемогти незалежно від того, наскільки добре чи погано вони працювали.

Неформальне усунення на основі негативного ставлення населення і професійної репутації має успіх лише тоді, коли думка інших має вплив на суддю. Але суддя, який не дотримується закону, навряд чи матиме повагу до правових висновків, несумісних з його власною думкою.

У штатах, де судді призначаються, імпічмент – єдиний стандартний спосіб їхнього усунення з посади. Згідно з цією законодавчою процедурою, нижня палата виступає в ролі великого журі, а верхня – суду першої інстанції. Усі федеральні судді та судді майже всіх штатів можуть стати об'єктом імпічменту. Деякі оглядачі судової практики твердять, що імпічмент є неналежним засобом як у федеральних судах, так і в судах штатів. Його реалізація потребує занадто багато часу, є дорогою й обтяжливою процедурою, тому що вимагає мобілізації усього законодавчого органу. Однак такий метод усунення суддів все ще вважається необхідним механізмом як для законодавчого органу, так і для губернатора штату. На сьогодні імпічмент застосовується у 46 штатах.

Загально вживана процедура полягає в тому, що судді (та інші публічні посадові особи) можуть бути усунені з посади, якщо їх звинувачено в порядку імпічменту (тобто, звинувачено у правопорушенні) нижньою палатою законодавчого органу і визнано винними верхньою палатою. За незначними винятками законодавці серйозно ставляться до імпічменту лише тоді, коли мова заходить про корупцію та інші кримінальні злочини, а на такі проблеми як хвороба або тиранічне поведіння він не поширюється. Через те, що проце-

дура імпічменту настільки надзвичайна й громіздка, вона не завжди застосовується навіть тоді, коли є серйозні твердження про злочинну поведінку.

Застосування права імпічменту на практиці може бути проілюстроване його історією на федеральному рівні. Конституція Сполучених Штатів передбачає імпічмент у випадках «зради, хабарництва, інших тяжких злочинів і правопорушень», причому для винесення рішення про звинувачення судді у порядку імпічменту вимагається більшість голосів у Палаті представників, а для визнання його винним і усунення з посади – 2/3 голосів у Сенаті. З 1789 по 1936 рік було звинувачено в порядку імпічменту лише дев'ять федеральних суддів, і тільки четверо були Сенатом визнані винними (п'ятий подав у відставку). За період з 1939 до 1987 рік імпічменту не піддавався ніхто.

Починаючи з 1987 року застосування імпічменту було відновлено. У 1987 році Конгрес усунув з посади окружного суддю Гарі Клейборна зі штату Невада, який був визнаний судом винним в ухилянні від сплати податків. А у 1989 році були увільнені два інших окружних судді: Волтер Ніксон зі штату Міссісіпі за неправдиве свідчення і Елсі Гастінґс з Флориди за хабарництво і пов'язані з цим правопорушення.

У деяких штатах застосовують як імпічмент, так і відкликання. У цих штатах, як, наприклад, в Іллінойсі, судді можуть бути відкликані або усунені з посади шляхом імпічменту Генеральною асамблеєю. У пункті 30 статті VI Конституції Іллінойсу сказано: «Генеральна асамблея може, за умови відповідного сповіщення і забезпечення можливості для захисту, усунути з посади будь-якого суддю, для чого потрібна згода трьох чвертей усіх обраних членів Асамблеї» (Цитується за «Consolidated Index to Constitutional Convention, State Illinois», Бюлетені №№ 1-15, стор. 822, 1919).

Цей метод не є легким засобом відкликання некомпетентного або корумпованого судді. Завдяки коротким термінам перебування на посаді і голосуванням виборці мають можливість звільнити суддів, що незадовільно виконують свої функції.

У конституціях штатів, де суддів дозволено усувати з посади за допомогою інших, ніж імпічмент, процедур, передбачена можливість їхнього усунення законодавчим органом або губернатором за поданням законодавчого органу. Подання є формальним клопотанням законодавчого органу перед губернатором з проханням усунути суддю з посади. Вона застосовується у 28 штатах. Процедура відкликання діє у 7 штатах. То ж, якщо певна кількість виборців підпише петицію про відкликання судді, він має пройти через спеціальні вибори.

У декількох штатах визначено причини, які є підставою для усунення суддів з посади актом законодавчого органу. Так, наприклад, конституції Невади, Мічигану, Міссісіпі та Пенсильванії передбачають, що судді можуть усуватися з причин, недостатніх для

застосування процедури імпічменту. Однак у Північній Кароліні єдиним приводом для усунення судді може бути його психічна чи фізична недієздатність. В Індіані конституція передбачає, що будь-який суддя, визнаний винним у корупції або іншому тяжкому злочині, може після заяви про звинувачення від імені штату бути усунутий з посади Верховним судом штату або в інший спосіб, встановлений законом.

Зіткнувшись з обмеженнями на застосування інших методів, кожний штат, починаючи з 1960-х років, запровадив нову структуру для розслідування й ужиття заходів у зв'язку зі скаргами на суддів. Це комісія з питань поведінки суддів – відомство у структурі судової гілки влади. Громадяни можуть подавати в комісію (до складу якої зазвичай входять судді, юристи і нефахівці) скарги на неналежну поведінку суддів та невиконання ними своїх службових обов'язків. Склад цих комісій, як правило, визначається губернатором штату спільно з Асоціацією адвокатів і Верховним судом штату. Комісія з питань поведінки суддів проводить попередні дослідження й розслідування за ініціативою законодавчої та виконавчої гілок влади або безпосередньо виборців. Штати, які за традицією не мали прямої процедури імпічменту, нині можуть застосовувати її через комісії з питань поведінки суддів.

Формально основні характерні ознаки процедур усунення з посади можна узагальнити у вигляді таких трьох рубрик; орган, що приймає рішення, склад органу і орган, що проводить слухання.

Орган, що має право ухвалювати остаточне рішення по суті справи, є органом, що приймає рішення. Якщо він має таке право, то він є судом, незалежно від того, як він може називатися «комісією» чи «комітетом». Головним є питання, яким повинен бути склад органу, що рішення. Пов'язане з ним, але дещо відмінне є питання про те, чи повинен таким органом бути Верховний суд штату чи суд, створений спеціально для справ про неналежну поведінку і нездатність суддів виконувати свої обов'язки, як, наприклад, Судова комісія штату Іллінойс.

В результаті удосконалення Американською асоціацією адвокатів регулятивної системи для суддів було схвалено стандарти судової дисципліни і виходу на пенсію за інвалідністю як загальнодержавної моделі забезпечення застосування кодексів поведінки суддів. Це призвело до створення Типових правил суддівського дисциплінарного правозастосування. Типова процедура складається, як правило, з таких етапів: Комісія з питань поведінки суддів перевіряє скарги, розслідує ті, що заслуговують на увагу, і рекомендує Верховному суду штату ті чи інші дисциплінарні заходи. Такі заходи можуть мати декількох форм, починаючи з приватного попередження і закінчуючи усуненням або відправленням у відставку. Оцінюючи поведінку суддів і обмірковуючи санкції, більшість комісій керуються положеннями свого ва-

ріанту Кодексу суддівської поведінки, розробленого Американською асоціацією адвокатів.

На практиці більшість скарг відхиляється без розслідування, хоча за результатами розгляду значної їх кількості вживаються ті чи інші дисциплінарні заходи. Найчастіше суддів усували з посади з таких причин: засудження у кримінальному порядку, фаворитизм до однієї із сторін у судовій справі на основі особистих зв'язків, фінансові порушення, надуживання правом притягати до відповідальності за неповагу до суду та інші форми надуживань.

В результаті удосконалення Американською асоціацією адвокатів регулятивної системи для суддів було схвалено стандарти судової дисципліни і виходу на пенсію за інвалідністю як загальнодержавної моделі забезпечення застосування кодексів поведінки суддів. Це призвело до створення Типових правил суддівського дисциплінарного правозастосування

Кожний штат встановлює свої стандарти для своїх суддів і відповідні покарання за неналежну поведінку. Запропонований у 1972 році Американською асоціацією адвокатів Кодекс суддівської поведінки прийнятий у 45 штатах за винятком Іллінойсу, Меріленду, Монтани, Род Айленду та Вісконсину, які мають власні етичні кодекси. Взагалі, ці кодекси вимагають неупередженості, знання закону, люб'язного та гідного поводження, старанності. На практиці варіації на ці теми дещо утруднюють узагальнення.

Зауважено, що деякі штати дуже енергійні у цьому відношенні. Наприклад, у штаті Нью-Йорк організація, що слідкує за поведінкою суддів, порушила справи, що призвели до усунення 75 суддів за останні 12 років. З іншого боку помічено, що Каліфорнія виявляє млявість у покаранні суддів за неналежну поведінку. Дехто стверджує, що більшість організацій, що слідкують за поведінкою суддів, неохоче викривають суддів публічно. Це не означає, що ці організації вважаються неефективними: створені у штатах різноманітні комісії з питань поведінки суддів, які часто працюють у тандемі з формальною системою обрання суддів, проявили себе найбільш активними у позбавленні заблудних суддів їхніх посад.

Наприклад, Каліфорнія створила у 1960 році Суддівську кваліфікаційну комісію. У її складі 3 судді (апеляційного, вищого, окружного судів), 2 адвокати, які обираються асоціацією адвокатів, 6 – неюристів, призначених губернатором.

(Продовження у №3)

Володимир Кузьменко,
журналіст

Моральна цілісність судді — наріжний камінь судової системи

Моральна цілісність судді – наріжний камінь судової системи, адже саме ця якість дозволяє представникові правосуддя не зважати на персоналії та партійно-політичні впливи, дає йому змогу покладатися у своїх рішеннях виключно на факти та закон. Природно, що суспільство прагне того, щоб суддя був морально цілісною особистістю, якій притаманні такі якості, як чесність, безпристрасність, неупередженість. Питанням саме цієї проблематики був присвячений семінар «Виявлення особистих та моральних якостей кандидатів на посаду судді на стадії проведення кваліфікаційного іспиту», що проходив з 9 по 10 липня цього року в конференц-залі готелю «Джінтама-Бріз» (с. Глібовка, Вишгородський район, Київська область). Захід організовано з ініціативи Вищої кваліфікаційної комісії суддів України за підтримки Проекту Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) «Справедливе правосуддя». В ньому взяли участь члени Вищої кваліфікаційної комісії суддів України та працівники секретаріату, відомі експерти-тестологи, представники Національної школи суддів України, Вищої ради юстиції та Міністерства юстиції України.

«Актуальність теми семінару зу-

мовлена прагненням Комісії максимально ефективно реалізувати визначені Законом України «Про судоустрій і статус суддів» повноваження, враховуючи при цьому реальні потреби суспільства, судової гілки влади та загальнодержавні інтереси», – зазначив Анатолій Марцинкевич, секретар Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, відкриваючи семінар. За його словами, практичною реалізацією положень Закону є робота Комісії щодо організаційного і методичного забезпечення добору кандидатів на посаду судді вперше. Одним із найважливіших завдань судово-правової реформи є покращання якості виконання правосуддя, підвищення вимог до кваліфікації судді. Саме тому проблема забезпечення судів професійними висококваліфікованими суддями, які повинні відповідати вимогам сучасного судочинства, є нагальною і потребує невідкладних дій. «Там, де судова влада є незалежною і сильною – людина відчуває себе захищеною», – наголосив А. Марцинкевич.

Тема семінару на часі ще й тому, що в комітеті Верховної Ради України з питань правосуддя триває робота над законопроектом про внесення змін до статті 70 Закону України «Про судоустрій і

статус суддів», зокрема стосовно питання виявлення особистих і моральних якостей кандидатів на посаду судді. Комітетом наразі погоджено проект змін, що передбачають проведення Вищою кваліфікаційною комісією суддів України співбесіди з кандидатами на посаду судді з метою виявлення їх особистих і моральних якостей. Це покладає на Комісію виняткову відповідальність та вимагає напрацювання науково обґрунтованих методик, які б забезпечили якісний відбір кандидатів на посаду судді.

Як зазначив А. Марцинкевич, досвід проведення першого кваліфікаційного іспиту відповідно до вимог Закону України «Про судоустрій і статус суддів», що відбувся у червні 2011 року, навіть незважаючи на відсутність такого етапу, як спеціальна підготовка кандидата на посаду судді, продемонстрував концептуальну правильність, методологічну та організаційну доречність підходів, закладених в його основу. Втім, удосконалення певних аспектів проведення кваліфікаційних іспитів наразі залишається одним із пріоритетних завдань Комісії. Минулорічний досвід показав, що одних лише теоретичних і практичних знань кандидата недостатньо для вирішення питань

ня про його рекомендування на посаду судді. Слід зазначити, що Комісія підійшла до процедури оцінки кандидатів дуже ретельно, звертаючи увагу на моральні принципи і соціальну поведінку осіб, які заявили про своє бажання відправляти правосуддя. Провести подібне дослідження об'єктивно і з достатнім ступенем достовірності дозволило законодавче врегулювання. Зокрема, йдеться про те, що у громадськості з'явилася можливість впливати на процес відбору суддів за допомогою надання Комісії інформації про кандидата на підставі частини 3 статті 68 Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Секретар Вищої кваліфікаційної комісії суддів України вважає таку можливість дуже прогресивною, що є невід'ємною частиною контролю громадянського суспільства за діяльністю системи правосуддя в країні.

Поняття «освічений», «чесний», «порядний» суддя в інтерпретації наших співгромадян означає – суддя, якому можна довірити вирішення своєї справи, зважаючи на його моральні якості, а не лише на професійну кваліфікацію.

З доповіддю про морально-етичні засади кваліфікаційної атестації кандидатів на посаду судді виступив В. Костицький, доктор юридичних наук, професор, Голова Національної експертної комісії України з питань захисту суспільної моралі. Розпочавши свій виступ з визначення: мораль – це система норм і правил поведінки, що склалися у суспільстві традиційно, В. Костицький зазначив, що такий «нормативістський підхід» до розуміння моралі є дещо проблемним. «Тому ми вийшли на інше визначення моралі, сформулювавши його більш філософськи, але, тим не менше, намагаючись вмонтувати його в нову редакцію закону «про захист суспільної моралі як систему етичних цінностей, що історично склалися в українському соціумі», – зауважив доповідач.

Якщо говорити про морально-етичні засади правосуддя як інституту влади, то очевидно, що складовими є і система законодавства, яка лежить в основі процесуальної діяльності суду, і сам морально-етичний образ судді. Тому, якщо йдеться про підбір кандидатів на посаду судді, ця робота має базуватися на тому, що через кваліфікаційну атестацію кандидатів ми можемо спробувати поглянути на образ людини, яка претендує на посаду судді. І тоді постає питання про межі втручання у сферу моралі держави, адже кваліфікаційна атестація суддів як правомочна діяльність чиниться від імені держави. Як

ла у його доповіді «Кваліфікаційний іспит кандидатів на посаду судді. Загальна характеристика стану справ та нормативного забезпечення, результати обговорення на робочій групі». На переконання експерта, важлива роль кваліфікаційного іспиту полягає в тому, щоб відібрати людей з такими знаннями і особистісними характеристиками, котрі дійсно заслуговують здійснювати функцію правосуддя. Але при цьому умови відбору для всіх кандидатів мають бути рівними.

До важливих досягнень останнього анонімного тестування Л. Середа зараховує те, що при його проведенні не було допу-

Одним із найважливіших завдань судово-правової реформи є покращання якості виконання правосуддя, підвищення вимог до кваліфікації судді. Саме тому проблема забезпечення судів професійними висококваліфікованими суддями, які повинні відповідати вимогам сучасного судочинства, є нагальною і потребує невідкладних дій. «Там, де судова влада є незалежною і сильною – людина відчуває себе захищеною», – вважає А. Марцинкевич, секретар Вищої кваліфікаційної комісії суддів України

далеко держава може заходити у приватне життя людини і оцінювати морально-етичний образ судді? – зауважив В. Костицький. Він вважає, що до висновку Комісії, який стосується моральних характеристик особи, доречно було б долучати додаткові експертні висновки інших фахівців. Тоді вони підкріплювали б позицію Комісії, а ухвалене рішення набувало б більшої ваги.

Людина, яка здобула посаду, змагаючись з іншими претендентами у відкритому конкурсі, повинна бути впевнена, що цієї посади вона гідна, – вважає Леонід Середа, експерт-тестолог Проекту (USAID) «Справедливе правосуддя». Така теза прозвуча-

щено жодної технічної помарки у тестових завданнях і психометрично лише два-три завдання зі ста потребували коригування. Спеціалісти з інформатизації цього процесу доклали неймовірних зусиль для організації прозорості та оперативної перевірки тестових робіт 3474 учасників кваліфікаційного іспиту. Результати тестування були оприлюднені на веб-сайті Комісії менш ніж за 20 годин з моменту його завершення. «Організація відкритої прилюдної перевірки робіт викликає особливу довіру до результатів. Це помітне зрушення в організації та проведенні анонімного тестування», – каже Л. Середа.

(Продовження на стор. 51)

ОБМІН ДОСВІДОМ

(початок на стор. 49)

Якщо ж говорити про особливо дискусійні питання семінару, то ними виявились такі, зокрема, як обсяг суддівських характеристик, котрим повинні відповідати кандидати на посаду судді, критерії визначення методів оцінювання, а також способів організації перевірки завдань відкритого типу, у тому числі практичних завдань.

Учасники семінару, які активно обговорювали різні аспекти добору кандидатів на посаду судді вперше, висловили свої думки щодо напрямів удосконалення цієї процедури та напрацювання спільної позиції для забезпечення демократичного прозорого та дієвого механізму формування професійного та високоморального корпусу суддів України.

Пропозиції та зауваження, що прозвучали під час семінару, будуть детально опрацьовані та покладені в основу відповідного проекту положення, – зазначив Ігор Самсін, Голова Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, підсумовуючи результати дводенного семінару. Він також висловив сподівання, що Комісія невдовзі отримає від юридичних вузів країни тестові запитання, які після опрацювання спільно з Національною школою суддів України будуть використані при проведенні кваліфікаційного іспиту.

За словами І. Самсіна, для того щоб прийняти положення про кваліфікаційний іспит, удосконаливши саму процедуру іспиту, згодом буде проведена ще одна зустріч членів Комісії з фахівцями.

Дводенний семінар-тренінг в Одесі

Черговий семінар-тренінг з актуальних проблем проведення кваліфікаційного іспиту кандидатів на посаду судді відбувся в Одесі 16-17 серпня цього року. Захід організований Вищою кваліфікаційною комісією суддів України за сприяння Проекту USAID «Справедливе правосуддя».

У роботі семінару-тренінгу взяли участь І. Самсін, Голова Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Н. Шукліна, проєктор з науково-дослідницької роботи Національної школи суддів України, Девід М. Вон, керівник Проекту USAID «Справедливе правосуддя», фахівці Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, експерти.

Програма одеського дводенного семінару-тренінгу була зверстана не лише особливо щільно, вона також була актуальною і змістовною.

Його організатори подбали про різноплановість запропонованої тематики, залучили досвідчених фахівців з глибокими знаннями.

В. Чугунов, доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри психіатрії, психотерапії, загальної та медичної психології, наркології та сексології Запорізького державного медичного університету розповів про деякі медичні аспекти відбору кандидатів на посаду судді. Тема його доповіді: «Алгоритм психофізіологічного, психологічного, психофеноменологічного, психіатричного, наркологічного, морально-етичного та соціокультурного відбору кандидатів на посаду судді».

СЕМІНАРИ, КОНФЕРЕНЦІЇ, ТРЕНІНГИ

Зі світовим досвідом проведення співбесіди з кандидатами на посаду судді учасників семінару-тренінгу ознайомила М. Воронцова, радник з правових питань добору суддів Проекту USAID «Справедливе правосуддя».

С. Мудрук, та Л. Серeda, експерти Проекту USAID «Справедливе правосуддя», детально проаналізували методику та способи організації оцінювання завдань відкритого типу (практичних завдань кваліфікаційного іспиту кандидатів на посаду судді), можливість залучення професійних оцінювачів.

З особливим професійним інтересом учасники семінару-тренінгу зустріли презентацію нового проекту положення про порядок складення кандидатами на посаду судді кваліфікаційного іспиту та методику його оцінювання зі змінами й нововведеннями. Напрацювання представив Р. Савчук, начальник методичного відділу з професійної підготовки суддів секретаріату Вищої кваліфікаційної комісії суддів України.

Учасники заходу ознайомилися з методикою перевірки та оцінювання завдань відкритого типу, обговорили деякі аспекти оцінювання особистих і моральних якостей кандидата на посаду судді, перспективи автоматизації кваліфікаційного іспиту для кандидатів на посаду судді вперше, напрацювали рекомендації щодо вдосконалення проекту положення про порядок складення кандидатами на посаду судді кваліфікаційного іспиту та методику його оцінювання.

ВІСНИК

Вищої кваліфікаційної комісії суддів України

Передплатний індекс: 89521